

Bárka

XIV. évfolyam 2006/3. szám

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Tartalom

- 3 Fekete Vince: Két variáció: Újra; Mért nő...; Hó (*versek*)
6 Határ Győző: Szieszta; Leírhatatlan (*versek*)
9 Szentí Ernő: Prizma; Addig innen sehová se; Ok és okozat (*versek*)
11 Balázs Attila: Angol krimi (*elbeszélés*)
23 Vörös István: Nagyvárosi haikuk; Füge és tenger; A napok napja;
Fénnyel szemben; Talált valóság (*versek*)
26 Marno János: Nárcisz bele-; Mondjuk (*versek*)
28 Garaczi László: Mi van, semmi (*elbeszélés*)
31 Rapai Ágnes: Gergelyágnesesen; Fabókingásan; Kalázmártonosan;
Kántorosan; Karafiáthorsolyásan; Kemenszkyesen;
Lázárírenésen (*versek*)
34 Pintér Lajos: dúdoló; Cinkepanasz; Katona József-medalion (*versek*)
36 Cseh Katalin: Csönd és színek; Csönd és ünnep; Csönd és árnyék;
Csönd és félelem (*versek*)
38 Szilágyi András: Utolsó ítélet; Szakadás (*versek*)
40 Sztanek István: Mint egy lassított filmfelvétel (*elbeszélés*)
46 Nagy Katalin: Halmadár énekel; Tagjaid fáradt árnyékká;
Gravitációs ének (*versek*)
48 Gál Ferenc: Félmúlt; Elsőszülött (*versek*)
50 Oláh András: helyzetjelentés keletről (*verciklus*)
52 Podmaniczky Szilárd: Az ebéd (*elbeszélés*)
57 † Újházy László: Átvirrasztott éjszakák keresztje; Vers tamburazenével;
Emlék egy állapotról (*versek*)

Műhely

- 61 Ács Margit: Jeleneink és múltjaink
Miért van szükség vén marhákra a történelemben?
***
72 Benyovszky Krisztián: Hókása és bableves
Tóth Krisztina és Jónás Tamás költészetéről

- 78 Tóth László: „...A mindennapokból a mindenség felé”
Vázlatos rajzolat Varga Imréhez
***
- 86 Németh Zoltán: Parti Nagy Lajos regényei és a recepció
- 97 Darvasi Ferenc: Adalékok a Sátántangó világirodalmi
szövegkörnyezetéhez
***
- Szuromi Pál: Genetikus gravitáció
107 *Szenti Ernő grafikáiról*
- Pataki Ferenc: A Mindenség-rög határai
111 *Olasz Attila legújabb képei*
- Wehner Tibor: Tárlatra vetett hal
114 *Lestyán Goda János szobrászművész győri kiállításáról*

Figyelő

- 117 Szilágyi Zsófia: Hagyományon innen és túl
Nádas Péter: Párhuzamos történetek
- 124 Balogh Tamás: Ajándék lovak fogait
Szilágyi Zsófia: A féllábú ólomkatona. Irodalmi mű-hibák
- 127 Kocsis Lilla: Összhangzattan
Darvasi László A világ legboldogabb zenekara
- 130 Gilbert Edit: Léptek
Kor/szak/határok
- 133 Gubicsekó Ágnes: Irodalom és marketing
A Frankfurt Program kiadványairól

E számunkat Szent Ernő grafikáival illusztráltuk. A borító 2. oldalán a Kivonulás az édenkertből VII. (2005; tus, toll, papír; 350×500 mm), a borító 4. oldalán Kivonulás az édenkertből VIII. (2005; tus, toll, papír; 350×500 mm) című alkotásai láthatók.

Fekete Vince

Két variáció

Újra

*„mert rettenetes, hogy az ember
útja oly silány s oly rövid
a földi portól a veszendő
húson át vissza a porig”*

Szabó Lőrinc: A hihetetlen büntetése

Mert nem lehet ilyen jéghideg, ilyen gépies nem lehet, ennyire pimaszul, szemtelenül és megmagyarázhatatlanul monoton nem lehet minden, ilyen megmásíthatatlanul zakatakoló ez a körforgásos örület, hogy csak kezdődjön minden valahonnan előlről, hogy nőjön, hogy föl-növekedjék, hogy fölépüljön, hogy fölemelkedjék, hogy aztán

majd visszazuhanjon, eltűnjön, elszáradjon, tönkremenjen magától, a semmivel egyenlővé váljon, s hogy így menjen ez szakadatlanul, hogy aztán kezdődjön megint előlről megállíthatatlanul, lefoghathatlanul, visszatarthathatlanul, recsegve-ropogva emelkedjék újból az épület, ami a semmivel

volt még egyenlő nemrég, hogy kihajtson a semmiből, hogy újra növekedjék, újra rügyet bontson, virágozzék a fa, a növény, s hogy elhervadjon újra, s hogy megszülessünk és elpusztuljunk s hogy újra világra jöjjünk s elpusztuljunk újra, újra és újra ismét.

Mért nő...

Mert nem lehet ilyen jéghideg,
gépies, ennyire monoton nem lehet
úgyszólván minden, nem lehet ilyen
ez a körforgásos őrület,

hogy így menjen szakadatlanul,
hogy fölépüljön, fölemelkedjék,
majd semmivé váljon hirtelen,
mint egy darabjaira hulló nyakék,

és kezdődjék megint ugyanonnan
újra, míg recsegve-ropogva kinő
az elszáradt sásból az idő,

s vizébe halkán belecsoibanj...
születés, pusztulás ott a habban,
újra csak újra, soha meg nem szűnő.

Hó

Feltámad a szél, nekiered, jaj, hogy kell
küszködnie, hogy a jeges, az ólmos
levegő ne akassza a lélegzetét a csontig
hatoló hidegben, hogy a nehezen araszoló
lépéseknek csakhamar ne megtorpanás legyen
a vége, nem is lát jól, mert még az utcai
lámpákat nem gyújtották fel, megállni pedig,
elidőzni kicsit, megszusszanni ebben a ful-
lasztó hóban, a hidegben és ebben a fénytelen
éjszakában változatlanul nem lehet, lépegetett,
rakta egymás elé, mint egy végtelen kiterjedésű,
ismerős, de mégis ismeretlen világnak szájalmas,
kiszolgáltató lakója, boldog megrendültséggel,
miközben sem elragadtatottság, sem
döbbenet nincs az arcán, csak valami riadt
megszeppenés, félénk öröm, hogy él, hogy élünk,
s hogy a világ megy tovább, mert mennie kell,
és mennie kell neki is ebben a fullasztó hóban,
kietlen éjben, mennie valahová, nem is tudja
már hogy merre, hogy hová, nem is látja a fákat,
az utcákat, csak megy, csak lépeget,
csak araszol előre kitartóan és megállíthatatlanul.

Határ Győző

Szieszta

déltájt ebéd után minden tudományom
ruhástul végigvetem magam az ágyon
és sunyi-mozdulatlan mint a tetszhalott
várom várom hogy tán majd csak elszunnyadok

de a kegyes óhaj már amilyen gyatra
fel-felriadozok minden gondolatra
nincsen az a zene nincsen az az ének
ami jó elringatónak gondúzónek

nagy-erős varázsige hogy elkergesse-
hajtsa réműleteimet messze-messze
rámbocsátkozzék az álom feketéje
és bársonyfüggönyében többé ne félje

pilisem Rém-Hordáit ha rámuszulkanak
őrzőangyal védő tegumentum hol vagy?
már zúdul a tatár horda fel a pástra
holott a földjébe nyakig beleásva

ott vagyok ott lesem-várom a lópatát
hogy majd koponyámba tarkóig belehág
agyvelő-freccsentő nyargaló patkója
ki büntet? mért büntet? jaj ez az az óra:

ha fel-felriadok ez a horda vágat
felém-s rám szétreccsentve csontkoponyámat
nyakig-föld! magamat mind mélyebbre ásom
s csak annál veszékelőbb sivalkodásom

jaj nap mint nap ezt kell elszenvednem eztán:
így végzem lópaták alatt a sziesztán
dél-tájt ebéd után minden tudományom
ruhástul végigvetem magam az ágyon

Leírhatatlan

Mit értsünk azon, hogy leírhatatlan? Mikor igazán le-nem-írható, mert megbenul az elme, az írói rutin, a szólelemény, a rátalálás – a minden?

álomban jött oda hozzám, de olyan soha-nem-látott volt, hogy egész életemben őt láttam. Fedélzeti nyugágyakban hevertünk jó néhányan, jól hanyatt vetve magunkat és se nem sokan, se nem kevesen: jó néhányan. Miféle hajó melyik fedélzetén és miért? Mindenki tudta, én is. Jól elvontunk (nem mondhatom, hogy a plédek alatt, mert nem voltak skótmintás plédek, se rajtunk, se alattunk: ne hamisítsuk az álmot skót mintával, mondom, hogy leírhatatlan)

ki volt, mi volt, miért jött oda, ha eddig soha? Lehetetlen megismernedni, aki úgy volt Mindig-az-Enyém, hogy most is, mintha először ragyogott- és fényesedett volna fel, fölöttem, ahogy odajött, szemközt a Nappal

magasnak mondható, nem szokatlanul magasnak, csak olyannak, aki mindenkinek úgy tűnik (újságja/könyve/legyezője mögül előlesve), hogy be szép sudár-magas. Virágos ruhában, amolyan selymesen csupavirág és alakja is, azokkal a szétfolyó-bizonytalan körvonalakkal. A haja is, az a bronzarany – vagyis hát vörösbe hajló szőkeség, de bronz kísérővonalakkal a széles nyári kalap alatt (ne mondjuk se malomkeréknek, se szalma-nyárinak, mind csak a leírhatatlanság tévováságai)

az arcáról még nem beszéltem [nem is fogok. Minek? Ki az, aki (legalább egyszer életálmában) ne látta volna?] Újdonat-újdondiságában úgy volt ismerős, hogy másként ráismerni lehetetlen lett volna: ő volt. Világéletemben ő volt a világ és az életem, máshogyan, mint ismerősként elképzelni se tudtam volna. Soha úgy, hogy Édesem, vagy hogy Szívem, soha: a visszaemlékezés ostoba hamisítványai; mert én így őt nem. Soha. Mondom, így világlott (párállott? lilállott? sárgállott?) az arca fölöttem, amint áttetsző nagykarimájú nyári kalapja keretében fölém hajolt: nem nyakból – derékből; de mintha valaki impresszionista Nagymester festette volna: arcának lázrózsái inkább szíromlabdacok voltak, az olajnedves ecsetet ráéjtve, mert úgy is világlott, azon *barbizonos plain-air*-esen. Ésde mert tudta is és mintha parányit csudálkozott is volna rajta. Először hallhatta? Vagy ő is álomban értesült életteljes kötődésemről hozzá, amely így és ezáltal a teljes életet magába foglalja?

én meg csak mondtam-mondtam
mindig is
egész életemben
amit *éltem*, magának (neked) éltem
amit *írtam*, azt is. Magának (neked) írtam
(magasan a magázás-tegezés fölött, a tapadva-megszólítás álomnyelvén)
úgy voltam a tied, hogy a tiednek tudtam magam, már ha és amennyiben a magas kor nem akadály. Te meg:
látom. Jó erőben, egészségben. Ruganyos, hogy majd kicsattan. Én meg:

jól bírom magam, csak alig a kilencvenegyedikben. De még nem késő: tudnod kell. Te meg, (ilyen átszellemült meglepődést, ilyen impresszionista menyenei arcot kimeresztett szemmel, nagyrabámulóban) – te meg:

hogyan lehet, hogy akkor nem találkoztunk, mégse, soha-soha: hogyan lehet? Pedig én is, én is! Ha már ilyen nagyon későre jár, nem késtünk el vele...?!

Így. Azzal eltűntél, elrohantál. Kisvártatva, még ki se mondtam, máris ott voltál megint, a könnyű muszlin selyemvirágai körülzuhogtak, ahogy nyugágyam lábánál te ott teremtél-felmeredtél megint, (megint!) szétrobbanó színálomorgia, azon gyönyörűségesen. És egy papírlapot nyújtogatással

elveszem, nézegetem

egy ausztriai palotaszanatórium látképe és luxusvesztibülje, luxusszobái. Egy luxus-prospektus

rettegve vizslatom őt magát (látomás! el ne tűnj! – ahogy látomáshoz esdekelni szokás – Nagykalapú ne tűnj el) és hüledezve forgatom a prospektust: mi ez, miért adod ide, mit kezdjek vele? Te meg:

a cím. A telefonom. Levélben. Hogy oda. Kezdjük el.

megvan, itt van. A hiányzó szál, az odavezető. Hogy ezúttal nem veszítjük el, mint amilyen örületes botorság volt, az elején, amikor elvesztettük. Elveszíteni heuréka! Ujjongáshullám (kromatikus tintinnábulum) fut, zsigog végig tagjaimon, ültő fektemben; mert félig fölegyenesedve kisimítom a luxusprospektust és akkor látom: a nevét és a címét, bekeretezve. Piros ceruzával.

PIROS CERUZÁVAL. BEKERETEZVE.

Hogy ő az és senki más. Ennek a rengeteg-nagy sokemeletes luxusszanatóriumnak a *Direktrisze* a Semmeringen.

ó igen, most igen, megvan. A CÍM. Hogy egymást soha többé ne veszítsük el

.....
 Hogy már fogalmazzam is a levelet, amit itt mindjárt a fedélzeten, ölemben tartott mappával megírok és felbélyegezve, valaki ügyelgőt szalajtok veled, az első kikötőben, ahol piroslik a parti postaszekrény. Hamar! Hamar

.....
 Hogy most „boldog” vagyok, mert rátaláltam, mert egymásra találtunk? Hogy ez legyen az, amit úgy hívnak: ilyen legyen a „boldogság”...?!

Csak...?!

Hülyeség. Örköség. Szókincsünk örökletes csődje.

Más ez, ti ostobák.

Valahára, hogy az álomban, legalább álomban: bekövetkezett.

Az ő felsugárzásában, ahogy ezt megértem.

Visszamenőlegesen.

A teljes élet Színeváltozása: Teremtetlen Fényben.

Szenti Ernő

Prizma

Itt a rosszat megelőzve
olykor elébed sietett a jó.
Itt a tetszetős dolgoknak
kijár az egybehangzó ováció.
Itt hívásra elfutott a szerencse,
az átkok két marokkal szórásakor
váratlanul betoppant.
Mi az, hogy lincselés?
Merőben más, mint a kilincselés.
Itt az egyik szó csak évekkel
később csapja agyon a másik szót.
Itt az egyik tett, ha adakozásba kezd,
az őt követő cselekedet
türelmesen kivár.
Itt az önfeledten örülni tudás
sorrendben a tizedik
szabadon választott gyakorlat.
Itt mást mondani, és mást tenni:
gondosan elrejtett szegénységi
bizonyítvány.
Itt a munkájába elmerültet
kronológiai sorrendben
felsorakozott csöndek veszik körül.
Itt a balhé elviteléért kijár
a protokoll vállon veregetés.
Ide születni alkalom
az életre termettség
bebizonyítására.

Addig innen sehová se

Sötétségben folytatódó világosság.
Váratlan fordulat következett be
a földről elrugaskodás,
és a földre visszaérkezés között.
Szakadékszél és csódhelyzet.
Eredője mélységesen emberi:
Kár, hogy nem látszik a vége.
Azt, amit még nem tört ketté a kezdet.
A korábbiaknál semennyivel sem különb,
csak kényelmesebb. Eldobható,
és minden fittyre visszakövetelheted.
Előtte is és utána is csúrés-csavarás.
Alkalommal összhangba hozott
személyes példamutatás.
Kirítt az önmagadat fölülmulás
a kontrasztos körülményekből.
Addig innen sehová se, míg ki nem vered
a fejedből a helyi időszámításhoz
igazított mondatokat!

Ok és okozat

Vaktában, de nem vakon.
Lefogatott kétségbeesés.
Sírásnál szűkebb nevetés,
versnél tágasabb mondat.

Ettől eddig, engedéllyel.
A java a múlt jussa lett.
Írásokban nyomot hagyó;
négy fejlődésképtelen évszak.

Összehasonlítási alap nélkül.
Kötelező érvrendszer-váltás.
Amott öngyulladás; mint ok,
emitt öngyilkosság; mint okozat.

Balázs Attila

Angol krimi

A beavatottak azt mesélik, hogy Bram Stoker nagy rajongója volt Henry Irvingnek, a korszak talán leghíresebb, bálványozott színészének. 1876 decemberében elragadtatottan tudósított a színész dublini Hamlet-alakításáról. Irving miután elolvasta a kritikát, meghívta Stokert a Shelbourne Hotelbe vacsorára. Egy szemtanú szerint a hideg rákfélékben bővelkedő étkezés után Irving szokásához híven kisebb előadás rögtönzött. Ezúttal Eugene Aram álmát adta elő. A meglehetősen sötét tónusú mű egy olyan férfiról szól, aki gyilkosságot követ el, és évekkel később végül meg kell lakolnia tetteért. Stokert annyira magával ragadta az előadás, hogy valóságos hisztériás rohamot kapott a végén. Úgy kellett felpofozni, hogy magához térjen. Irving ilyen hatással volt az emberekre. Mágneses erejével rabul ejtette a közönséget, akárcsak Bram Stoker később a maga Drakulájával. Bram Stokert és képzeletének rémisztő szülöttjét jól ismerjük errefelé is, ám ki lehetett az az ember, akinek megjelenített álmától Stoker anno ily meghatóan eszméletét veszítette?

A vastag és széles szakliteratúra szerint Eugene Aram (aki megtalálta a maga helyét a *Gyilkosok és merénylek* jó fogású, könnyen forgatható lexikonában is) a kriminológia egyik elfelejtett, ugyanakkor talán legkülönösebb bűnözője. Ő ugyanis, mondhatni, a saját olthatatlan tudásszomjának vált áldozatává. Olyan életutat járt be – a ragyogó napfénytől egészen a pokol sötétjéig –, amelyet nagyon is kevesen, így nyilván megérdemel itt, ebben a színes sorozatban is legalább egy ki-bővített, kicsit stilizált, több motívumra villanó fejezetet.

Mr. Aram, Eugene tehát – minden valószínűség szerint – a messzi 1704-ben született a zord Albion nem kevésbé zord, ám ugyancsak festői szépségű Yorkshire grófságának egyik erdészlakában, méghozzá egy bagolyhuhogásos éjszakán, nyakra tekeredett köldökszínórral, levegő szűkében, hogy utána mégis: már egész fiatalon kitűnjön kivételes tanulóképességével. Kamasz korára hősünk elsajátította az ógörögöt és a hébert, folyékonyan beszélt latinul, hindu nyelven filozofált, és kínaiul verselt, szinte mindene volt, tényleg, a tudásszerzés, mégis jó nagy, testes bakot lött további fejlődése szempontjából. Ugyanis elkövette azt a hibát, hogy alig húszévesen, különösebb szerelem nélkül – ám a nemiségre felettébb kíváncsian – megnősült, szegény sorsú, módfelett nehéz orgazmusú unokahúgát vette el. Nőjének, akit magával ragadó Hamlet-idézetekkel vett le fehér, sima lábáról, aztán – e „szomorú szexuális hendikep” ellenére – a lehető leggyorsabb egymásutánban kilenc, többnyire majd erősen diszlexiás gyermeket, két esetben ikerpárt nemzett, hogy utána mindannyian mérhetetlenül idegesítsék további élete során, akár gondolatban is. Ám mit volt mit tennie, ha szerette őket, ha nem, munkát kellett vállalnia, mivel csekélyke öröksége hamar elfogyott. Szóval, va-

lamiféle muszáj-robot felhajtására kényszerült, hogy népes családját kirántsa az egyre kilátástalanabb nyomorból.

Fogta magát hát, s a módfelett hiú emberekre jellemző műgonddal megfésülte shakespeare-i frizuráját: oldalt hosszú, selymes haját, megvakarásztá kopasz búbját, fölkerelkedett, és jópofát vágva az egészhez, tanítói állás után nézett. Ami nem sikerült Doncasterben, összejött különösebb probléma nélkül Yorkban, *oké*, később Lynnben, illetve másutt is tán, méghozzá amolyan vándorló segédtanárként, így azonban – utóbb rá kellett döbbsennie – túl kevés idő juthat az újabb nyelvek, a friss tudásanyag megszerzésére, ami nála sajátos elvonási tüneteket eredményezett. Sokat töprengett, kínlódott, birkózott már-már habzó szájjal, görcsölő izmokkal, izzadt háttal, viaskodott a kérdéssel, hogyan tudna szabadulni az ördögi körből. Pénzhez, sok pénzhez kellett jutnia, hogy az erdő szélén lakó, sok kis éhes, lopott rőzsével melegedő, éhesen tátogó, fát vágni még nem tudó, vagy éppen most tanuló hangos torkot elemózsiával betapassza, a sok korgó bendőt-bendőcskét megtömje, ő maga meg tovább tanulhasson. Meg azért is, hogy az ő egyre hűvösebb, kitartóan azzal a vállas és orros, pimaszul vigyorgó erdőszel szemező drága kis feleségének új téli ruhát vehessen.

– Pokoli, tényleg.

Mondani se kell, ugye, mindezek után, hogy Eugene Aram, akiben minden jel szerint a későbbi angol klasszika Dr. Jekyllje és Mr. Hyde-ja lakozott embrionális állapotban, a bűnözés útját választotta, hiába óvta ettől yorki pap barátja, akivel azelőtt – eleinte pusztá szórakozásból – ártatlan latin fejtörőket, amolyan korabeli, kezdetleges, ám annál szellemesebb rejtvényeket gyártottak a művelt közönségnek, illetve helyes kis imazsamolyokat faragtak kemény tölgyfából a valóságos nép számára. Meg közönséges sámlikat – bárkinek.

– Csakhogy ez az üzlet nem jövedelmezett igazából.

– Épp ez az!

Történt hát, hogy a KEREKASZTAL LOVAGJAIHOZ címzett, ma is létező és nagyon hangulatos yorkshire-i sörözőből ama kies, hűlt kályhás városi albérlete felé tartva hősünk egy a sors rendelte, angolszeles éjszakán hirtelen belebotlott két vásott figurába, akikkel – némi további italok árán – újsütetű barátságot kötött. Közülük az egyikről, a fiatalabbikról, ugyanakkor rosszabb arcúról viszonylag hamar kiderült, hogy rosszarcúsága ellenére tulajdonképpen nem is ágrólszakadt, csak akárha egy másik klasszikus irodalmi toposz kerítette volna végzetes, korai hatalmába, úgy hagyta volt faképnél gazdag szülei házát, hogy még a köszönésre se merített erőt-időt. Azóta vissza se nézett. Ezt a lázadó, apja által egyébként jó pénzért kerestetett, enyhén értelmi fogyatékos ifjancot Daniel Lazarus Clarke-nak hívták, a másikat, a tényleges, eredendő nyomoroncot pedig Lazlo Housemannek. (Utóbbi magyar/német/? eredetéről egy kukkot se szólnak a krónikák, így aztán reménytelen kísérlet róla bármi többet kideríteni, legfeljebb valamit kiókumlálhatnánk, ámbátor minek.) Nos, a három betyár kisvártatva jónak tűnő tervet sütött ki: kvázi meglelik, majd gyorsan el is rabolják Clarke-ot, hogy annak a hirtelen megörvendő, azon nyomban még nagyobb gyászba eső családjá annál zsirosabb váltságdíjat fizessen ki.

Minden úgy is történt, ahogy tervezték, kivéve egy apróságot, amelynek talán még maga Eugene Aram se lehetne a megmondhatója, miért tette. Nevezhető ez például egy elvetemült írástudó holmi korai árulásának, közönséges csalárdságának, nevezhető eredendő gonoszságnak, vagy éppen bölcs előrelátásnak, közönséges erkölcsi hiányosságának, bárminek, utolsó galádságnak, okos elővigyázatosságnak, lényeg, hogy miután a család kifizette Danny Lazarusért az akkoriban valóságos vagyonnak számító kétszáz fontot, Aram – egyszerre kettő duplát is ígérve Housemannek prima, hosszú érlelésű whiskyből – rábeszélte őt, tegyék el láb alól Clarke-ot, mert az netán később kifecsegi majd a kínos dolgot. Housemant persze nem kellett nagyon győzködni. Megölték hát Daniel Lazarust, és holttestét a nagyon mély, Szt. Róbertől elnevezett, vadromantikus (szobrászati) szépségű, ám elhagyatott cseppkőbarlangba dobták, amerre isten se járt újfent egészen a tizenkilencedik század végéig. Az igazsághoz tartozik, hogy Aram a mi Lacinkat (?) is ott a helyszínen – hirtelen tébolyában – Clarke után lökte, bele a szakadékba, méghozzá egy ugyancsak frappáns, hangos idézettel attól a William Shakespeare-től, akit főleg gyermekkorában annyira, de annyira csodált:

Az élet csak egy tűnő árny, egy idióta meséje, zengő tombolás...

Mindegy, ha a neki járó részt pénzben nem is adta oda feslett cimborájának, Eugene Aram becsületére válják, hogy az utolsónak szánt whisky tényleg megvolt Lazlo Housemannek. Duplán, kétszer is. Dohányozni meg nem dohányzott a szerencsétlenje.

Na már most, mivel a még érvényben lévő nemzetközi literáris egyezmény, vagy inkább laza jó ízlés szerint is minden kb. 30 ezer leütésnyi írásban legalább 3 direkt előrejelzés kockáztatható meg, érted (tetszik érteni?), így elmondhatjuk, hogy – mert a csontrészegeket Szűz Mária is segíti (tán) – a mi Lacinknak (fogadjuk el szegényt így, ahogy van) valahogy sikerült fönnakadnia egy göbön, amolyan kőkampón, aztán visszakapaszkodnia, hogy megváltoztassa majd a történet folyását, ám most egy kicsit hadd búcsúzzunk el tőle, ahogy még ott görcsöl és liheg a szakadék peremén, ott piheg a pokol tornácán – izgalmában visszarókázva a lyukba, az iménti rémülettől jócskán teli nadrággal. Most még eléggé rondán van, ám eljön még az ő nagy bosszújának megfelelő ideje. Utánam új tudásra, új izgalmakra éhes (főképp női) olvasó!

Tény, hogy Eugene Aram a szenvedélybeteg soha többé nem ment vissza családjához. Vágyának engedve előbb Nottinghambe, majd Londonba utazott. Természetesen nem azért, hogy ott az otthon dívó patkódobáson és gyeptekézésen, netán törpehajításon túl kártyajátékba ölje pénzét, hanem hogy végre még több könyvet vehessen kézbe, még több vegytiszta *knowledge*-ot szívjon magába. Úgy tudjuk, London városában Aram viszonylag rövid idő alatt megtanult franciául, azt követően pedig kaldeusul és arabul, hogy a régi csillagjósok műveit tanulmányozhassa eredetiben. Később egy bolgár ismerősének hatására – akivel rossz nyelvek szerint homoszexuális kapcsolatot létesített, hogy azt is megtapasztalja, mert elmélet és gyakorlat egyaránt izgatta – a virágok felé terelődött a figyelme.

Aramot őszintén érdekelni kezdte a botanika. Aztán amikor ez a bolgár barát beleszeretvén a junior királyi zenekar egyik kisdobosába hirtelen lelécelt, méghozzá úgy, hogy Aram maradék pénzének jó részét valahogy magánál felejtette (hogy is került hozzá?), hősünknek ismét munka után kellett néznie. Így lett nevelője egy gazdag családnak, ahol is a jó vastag tokájú és tárcájú családfő annyira megkedvelte, hogy mecénásként is pártfogóba vette. Egyre másra jelentek meg Eugene Aram tudományos munkái, amelyek között akadt olyan furcsa is, mint például a telihold hatása a holland tulipánokra hajlított tükörből, de akadtak sokkal komolyabbak is az okkultizmus és a mágia területén. Például olyan mágikus formulákon dolgozott, amelyek segítségével rég eltűnt népek tudását lehetett volna mintegy elővarázsolni a múlt ködéből, ekkor azonban bevágott a ménkö. Emlekszünk még a pokol tornácán hagyott Housemanre? (Hát hogyan.)

Hogy Houseman merre csavargott, mit csinált hosszú évek során, aligha lehetne rekonstruálni, valószínűleg totál fölösleges lenne az ebbéli igyekezet. Viszont az történhetett, hogy Eugene Aram sikerének híre az ő fülébe is eljutott, miután tüstént kísérletet tett egykori cimborájának egyszerű, gyors és praktikus megszarolására. Aram itt bizonyára elkövette azt a hibát, hogy nem akart tárgyalni vele (lehet, nem is hitte, hogy az illető csakugyan az a Houseman lenne, akit egykor a Szt. Róbert barlang mélyére taszított), így aztán Houseman bosszúja ugyancsak egyszerű volt, gyors és praktikus. Nyilván nem esett nehezeére állatira berúgni, majd utolsó felszívódása előtt az egész történetet elfecsegni egy spiclinek, akiről kedves lebujában mindenki tudta, hogy besúgó, ennél fogva más nem is állt szóba vele. Nos, ez az ember életében nem tette meg olyan gyorsan az utat a kocsmá és a rendőrség között, mint azon az éjszakán. Dél előtt már kattant is a bilincs Eugene Aram csuklóján, a történészen, aki épp pár perccel azelőtt vette kézbe a kelták történelmét feldolgozó kapitális művének friss kiadását valahol a londoni Globe közelében.

1759. április 17-én, mielőtt felkötötték volna Yorkban, Eugene Aramnak megengedték, hogy utoljára lássa családját: feleségét és kilenc akkorra már felcseperedett gyermekét. A dolog pikantériája, hogy kilenc felnőtt gyermek állt előtte, holott kettő az ő igazi leszármazottai közül időközben meghalt, de mindegy. Akárhogy is, és bármennyire is óhajtott rejtélyes lelkének mélyén valamennyiüktől búcsút venni, végezetül csak egy kurta üdvözlésre futotta Eugene Aram szájából, a gyerekekből – akik pusztán anyjuk kívánságára sorakoztak föl ott – még annyira se. Így kellett hát megválnia életétől Eugene Aramnak, aki tudásvágyból tért a bűnözés útjára, hogy az átkozott bitó árnyékában senki nem akarta megcsókolni. Még a saját asszonya sem, csupán az ablakon betekintő sátán. A hóhért nem is említve, aki mindössze annyi engedményre volt rávehető, hogy az utolsó secundumban egy olyan egyszerű kivitelezésű, de jó kötésű sámedlit rúgjon ki az elítélt alól, amelyet az régen a yorki pap barátjával faragott.

Érdekes, hogy Eugene Aram neve fellelhető a mi nagy Révai lexikonunkban is. Az ott olvashatók szerint *Eugene Aram* – micsoda felsőbbbsége az irodalomnak! – Sir Edward George Bulwer-Lytton hasoncímű regényének hőse. Született

Ramsgillben (Yorkshire), kertésznek a fia volt, s tudós iskolaigazgató lett; egy kelta-angol-latin-görög-héber szótár kidolgozását kezdte meg, de mert állítólag féltékenységből megölt egy Clark nevű vargát, 1759-ben felakasztották. Thomas Hood *The dream of Eugene A.* megrázó, látomásos költeményéhez is az ő sorsa szolgálta az anyagot. – Teszem hozzá a magam ugyancsak kutakodó-nyomozgató részéről: nem csak az említett urakat ihletett meg a későbbi századok során E. A. homályos esete, hanem másokat is, de nem fontos.

– Épp ez az – véli ironikus mosollyal Rodney Noon szimpatikus, kíváncsi természetű, elhatározásaiban a végsőkig kitartó harrogate-i ügyész, aki szívesen turkál poros akták között, mellékesen maga is tollforgató, kiemelkedő tagja az észak-yorkshire-i költők társaságának, illetve a templom kórusának, akárcsak a knaresborough-i öregfiúk focicsapatának –, épp ez az, hogy amivel az irodalom érintkezésbe kerül, az szükségszerűen kontaminálódik és deformálódik a szűz tények szempontjából. Mondják, a szó elrepül, az írás megmarad. Na, igen, de mi van akkor, ha a megmaradt írás áltényeket rögzít?

– Semmi – bököm ki kurtán.

Mindegy, mit mondok, szerinte az 1759. augusztus 6-án (ő így tudja) kivégzett, Eugene Aram nevű, remek agyú, főképp autodidakta polihisztor konstruált per, igazságtalan ítélet áldozata lett, de hogy egész pontosan mi történt, valószínűleg nem tudjuk meg sosem, még ha ezer regényt írunk is róla pluszban, netán költeményt. Egyébként ő régi dokumentumokra, levéltári anyagokra támaszkodva azt állítja, hogy adott esetben a feltételezett büntény bizonyítékául szolgáló tetemet pontosan 1758. augusztus 1-jén, helyi idő szerint délután háromnegyed kettőkor, az azt megelőző rövid füst-, kevéske sör- és röpke pisiszünet (*leak-break*) után találták meg a Knaresborough melletti Thistle Hill derék kőfejtő munkásai, méghozzá a Szt. Róbert barlang bejáratánál, nem mélyen a felszín alatt, mintegy praktikusán felébe hajtva. (Szó sincs tehát rejtelmes szakadékról, ilyesmiről.) Az első pillanattól kezdve evidensnek tűnt, hogy az illetőt, akinek mumifikálódott maradványaira bukkantak, egykor agyonverték, utána hantolták el sebtében, s hogy a férfi nem más, mint az 1745 februárjában eltűnt ifjú knaresborough-i hebegős, ritka pillanataiban mégis meggyőző cipésmester: Daniel Clarke. Róla ez a harrogate-i jogász gentleman, aki egy ideig privát detektívként is dolgozott, Rodney Noon tudni véli, hogy életében Eugene Aram barátja volt. Állítólag a növények, különösképp a csudálatos bimbók szeretete hozta kettejüket össze, s közös szenvedélyük által eleve kétés hírnévre sikerült szert tenniük a faluban, ugyanis ha megpillantottak egy-egy ritka virágot, kaktuszt, ilyesmit, nem bírták ki, hogy el ne lopják. Legalábbis azt, hogy bicskájukkal ojtványt ne vegyenek róla.

Eltűnésének januárjában Daniel Clarke állítólag olyasmibe keveredett, amit joggal nevezhetünk merő csalásnak. Ugyanis elhíresztelte, hogy gazdag famíliából származó, súlyosan tüdőbajos neje révén rövidesen nagy pénz üti a markát, ami bizony nem volt igaz, mégis különféle kölcsönöket sikerült ily módon fölvennie, mint állította: az üzlet bővítésére. Voltak olyanok is szép számmal a rokonságban, ismerősi körben, akiktől különféle nemesfém tárgyakat csalt ki, állítólag azzal, hogy majd Londonban busásan eladja azokat, természetesen valamennyiük

megosztott hasznára és örömére. Így jókora, elsősorban ezüstkészletet halmozott föl, de nem sokáig örülhetett a maga szerencséjének. Daniel Clarke-ot utoljára Eugene Aram és egy valamiért Latzynek becézett, Richard Houseman nevű, részeges lenszövő munkás társaságában vélték látni a polgárok, (akinek, szolgáljon itt mellékes kuriózumként, mellesleg akkorára duzzadt a mája, hogy a kóros elváltozást még laikus szemmel is már messziről észlelni lehetett). Ezzel a kis derék cipésmesternek nyoma veszett, akárcsak az összekunyerált-tarhált vagyonnak. Az Aramra vetődő gyanút pedig gyorsan megnövelte, hogy rövidesen összes adósságát törlesztve távozott Knaresborough-ból. A rendőrség Lynnben talált rá utóbb, amikor keresésére indult. Eugene Aram a helybeli fiúiskola igazgatójaként az iskola udvarán ült, s rendkívül szomorúan emelte rájuk értelmes, meleg, mélybarna tekintetét. Előtte ott hevert egy könyv a porban. A Hamlet friss kiadványa. Őlében pedig ott lapult ugyancsak titokzatosan: a Stonehenge kicsinyített mása.

Innentől aztán gyorsan peregtek az események a már ismerős végkifejlet felé. A hatóság Housemant is előállította, majd a halottkémhez kísérte, ahol is ő az áldozat még mindig furcsa szagot árasztó földi maradványaira, az enyészettel makacsul küzdő porcok és inak összekötötte csontokra tekintve borzadállyal ezt találta megjegyezni:

– Ezek annyira sem Dan Clarke csontjai, amennyire az enyéim.

Mondani se kell, hogy a vizsgálóbíró ebből azt a következtetést vonta le, márpedig akkor a gyanúsított tudhatja, ténylegesen milyen lehet, azaz *de facto* és *pláne*: hol heverhet Clarke földi vázának *genuine* maradéka. Ezért nyomban le tartóztatták, majd a yorki várbörtönbe kísérték. Houseman útban York felé – rendőri verésre, vagy isteni sugallatra – hirtelen összeroppant, térdre esett, hogy töredelmes vallomást tegyen csontvázról, barlangról, mindenről, térdén folytatva a maga vezeklő útját York felé, míg szöveg közben föl nem emelték, s galoppa nem vették a dolgot a poroszlók, tekintettel a kazamata korai zárójára.

Houseman Latzy holmi vádalkura számító, számtalan pontján csikorgó, a későbbiekben többször is megmásított konfessziójának lényege az, hogy a végzetes éjszakán hármójukat a Szt. Róbert barlangnál érte szinte az éjféli, ahol is ők egy ideje már azzal foglalatostkodtak, hogy mindenki fülétől távol laposra kalapálják a Clarke által szerzett értéktárgyakat, mivel úgy szándékoztak azokat értékesíteni a londoni piacon. Már indultak is haza a napi robot után, Houseman ment előre az apróköves ösvényen, a másik kettő meg valamin vitázva lemaradt. Valószínűleg az árszámításban nem jutottak közös nevezőre. Nem is tudni, a jóval gyengébb elméjű és fizikumú Clarke miért kötötte oly kitartóan az ebet a karóhoz a számok világában is bámulatosan jártas Arammal szemben, amikor még köszönőviszonyban se volt bármely kissé bonyolultabb matematikai művelettel. Lehet, egyszerűen csak ilyen nagyon rossz napja volt. Kisvártatva Houseman meghallotta Daniel Clarke halálhörgését, mert akkor már Aram nem az ezüstöt, hanem a cipész még öszülni sem kezdett fejét kalapálta bőszen. Isten szerelmére se tudta abbahagyni. Ekkor félelmében, nehogy ő is kapjon, az alapvetően rendkívül gyáva, ráadásul jócskán sánta Houseman a maga irháját mentendő egér-útnyerő futásnak eredt. Majdnem két és fél évszázad elmúltával Rodney Noon

harrogate-i jogszakértő – az ártatlanul halálra ítélték kései, önjelölt megkövetője – egy az inkriminált éjszakához hasonló éjjelen felkereste a hajdani tetthelyet. Odacövekelt pontosan, ahol Houseman állhatott anno a saját vallomása szerint, majd arrafelé nézett kitartóan, ahol a végzetes esemény állítólag lejátszódott, és... nem látott odáig, nem látott semmit a töksötétben... még a saját fehér birkáját se onnét. *Couldn't see anything in the pitch dark.*

Valószínűleg az is tisztázatlan marad immár az idők végezetéig, miért nem védte ügyvéd Eugene Aramot. Ő maga igyekezett kibekkelni az igazságszolgáltatás támadását, de hiába a ragyogó elme, ha egyszer járatlan a jog kacskaringós útjain, rendesen megcsinált útvesztőjében, a különféle, gyakorta a valóságtól és annak józan esztől egyaránt szükségszerűen messze rugaszkodó védelmi stratégiák kiépítésében. (Értsd hát, senki se legyen a saját ügyvédbojtára önnön akasztóbíró tárgyalásán.) Így aztán végig nem sikerült Housemant visszabillenteni a gyanúsított oldalra. Aram üveglábakon álló védekezése arról szólt, hogy személye képtelen apró lopáson túl bármely súlyosabb gaztett elkövetésére. Továbbá arra a feltevésre támaszkodott, hogy az előkerült emberi váz akár azé a Clarke-alkatú remetéé is lehet, aki a környékbeliek tudomása szerint is jó ideig a szóban forgó barlangban lakott. (Netán másé... ki tudja... ha nem is épp Szt. Róberté.) A vádlott utóbbi érvelését azért sem fogadhatta el az esküdtszék, mert már előzőleg – a megtört Houseman módosított vallomására – *factum* gyanánt könyvelte el, hogy a kőfejtők Daniel Clarke maradványait csakányozták ki a föld alól.

Talán azért is, mert a szörnyű csúz kínozta bíró kínjában minél előbb pontot igyekezett tenni az ügy végére, valakinek ténylegesen és gyorsan bűnhődnie kellett. A lezárást segítette, hogy Aram faképnél hagyott, a tárgyalásra előcitált felesége is (rossz vérből?) azt állította, főképp hallomásból, főképp megérzésből ugyan, de sejtelve volt arról, hogy a három férfi rosszban sántikál, s hogy véletlenül, (ami tiszta nonszensz) látta is őket együtt a gyilkosság napján. Anna Aram ezt az utolsó pillanatban ugyan sírva visszavonta, de ez mit sem segíthetett akkor, amikor a yorki hóhér – mielőtt berúgott volna rendesen maga is, hogy aludni tudjon, mert emberből van ő is – fogta és jól beszappanozta másnapra a kötelet, illetve előre kitöltötte a benyújtandó számlát. Úgyhogy Eugene Aramból – eme kettős Júdás-csók: egyik oldalról a cimborai, másik oldalról meg a hitvesi kigyópuszi után – kakasszóra kiröppent a lélek, hogy elszálljon valamerre Legfelső Bírójának a színe előtt zokogva apellálni.

Eugene Aram házassági szédelő, virágtolvaj, közönséges csaló és rablógyilkos élettelen teste tíz napig még ott puffadozott és rothadozott búzlón minden nyerezkedő és erőszakos cselekedettől való elrettentésül Thistle Hillnek a Szt. Róbert barlang felé eső, napos oldalán, mire Aram egyik vérbeli, középső és középszerű fia mégiscsak megszánta apját, levágta a kötélről, s jeltelenül elkaparta valahol, ahogy az a legelvetemültebb gazfickóknak kijár. Ugyanakkor Daniel Clarke ha nem is túl hivalkodó, azonban kellemes kis sírhelyet kapott a knaresborough-i árnyas temetőben, s ma is ott nyugszik. Ami meg az árulóként végül mégiscsak számkivetett Housemant illeti: őt még látták egyszer „egész biztosan lopott, kissé hervatag koszorút” vinni Danny Clarke sírjára, aztán valaki még tudni vélte,

hogy Latzy kifordított lábbal, fennakadt szemekkel koldult a scarborough-i vásárban (vagy a yorki halpiacon?). Utána tényleg soha többé nem találkozott vele senki. Ahogy az eltűnt kincsek egyetlen darabkájával sem.

Néha érdemes megfigyelni, mi mindenből, illetve ki mindenikből lesz irodalmi mű a körülmények gyakorta véletlenszerű egybejárásának folytán. Mondjuk, Raszkolnyikovhoz képest Aram valódi entellektüel lehetett, mégse sok sansza mutatkozott irodalmi hősként bármiféle visszhangosabb pályafutásra, ha valamiért le nem horgonyoz Edward Bulwer-Lytton szívében és agyában. Utóbbi személy államférfiúi nagyságával kapcsolatban tudni kell, hogy Őlordsága tagja volt a nagy választójogi reformot végrehajtó 1832-es parlamentnek, s egyebek mellett szerzői jogi törvényjavaslatot hajtott keresztül az országgyűlésben. Rendkívüli népszerűségére jellemző, hogy Görögország friss origanóval díszített, illatos királyi koronáját ajánlották föl neki, s halála után a Westminster apátságban temették el, méghozzá úgy, hogy aki csak érte, a saját halottjának tekintette. Óriási tömeg kísérte az utolsó nyugvóhelyre a színes gyászfonatok mozgó hegyét, melynek alatta a híres-nemes tollforgató nyilván megfulladt volna maga is, ha még él.

Az Edward Bulwer-Lytton személyét és életművét jól ismerő Katona Annának írta roppant elgondolkodtatón, hogy Bulwer-Lytton házassága szerencsétlen volt amúgy és szintúgy, különváltan élő felesége szakadatlanul zsarolta, így anyagi nehézségei miatt: *„kénytelen volt politikai pályafutása mellett tevékenyen dolgozni a szépirodalom terén”*. Drámákat is írt, Eugene Aram életét, szerencsétlenre fordult házasságát és egyéb viselt dolgait drámába is bele akarta sűríteni, de ehhez tán nem maradt ereje-ideje. Kedve? Edward Bulwer-Lytton némely dolgozatát nálunk Arany János közölte a Koszorúban, például Bulwer-Lytton esztétikai és etikai eszmefuttatásait. Tette ezt a mi Aranyunk, aki a bűn és bűnhődés fogalmát-motívumát a véres lepedőt meddően sikáló Ágnes asszony alakjába ojtotta a maga részéről, de ez már magyar líra, s ezen a ponton vissza kellene sürgősen kanyarodnunk Eugene Aram álmához, nyilván azt se tudván meg soha, vajon ha Bram Stoker az Ágnes asszony balladáját hallja ugyanannyira szuggesztív előadásban, vajon – ájulásából a fejére öntött pohár jégvíztől, meg attól a pár legyintéstől felocsúdva – nem szötte volna-e azt is bele a maga Drakulájába. (Amelyet viszont a mi Lugosi, messzebbi ágról Houseman Bélánk vitt később fantasztikus sikerre, nemde, azonban ez ugyancsak és *in fact*: más lapra tartozik itt.) Elég az hozzá, hogy bár Eugene Aram bulweri regénye a kritika szemében megbukott, Edward Bulwer-Lytton műve volt az első, amelyik a talán mégis nagy méltatlanság érte Eugene Aramnak valahol a senkiföldjén elsőnek felismerhető emléket állított. Hiába is szórakozott vele Thackeray mondván: *„Bár Eugene Aram tolvaj, hazug és gyilkos, mivel intelligens, mégis az emberiség legnemesebbjei közé tartozik.”* Hiába gúnyolódott, mert mintha ez a mondat később ellene fordult volna a hiúság vásárának örök papírrózsás lövöldéjében.

A másik, akire már nem egyszer céloztunk, és akiről itt röviden tudni illik, hogy úgyszintén skót származású angol író, azaz inkább költő, meg humorista, ő – név szerint Thomas Hood (1799–1845) – jó hosszú, már-már szabadvers-szerű, komo-

ran lüktető, jószerevével csak a sorvégi, illetve némelyest a belvégi öszerimmenésekre, a saját füle diktálta *inner rhyme & rhythmre* figyelve máig élő költeményben énekelte meg Lynn tanítómesterének szomorú és tanulságos történetét. Aramét, akit egyenest az iskola elől ragadtak el a fogdmegek, miközben a brit múlt, meg a hosszú jövőbeli távon minden szkepszis szerint elbizonytalanodható angol sorson rágódott. A lírai mű azzal végződik, hogy Eugene csuklóján kattant a bilincs, s elvezetik, ellenben a pátosztól sem mentes tiráda kétségtelenül rendkívül erős, idegborzoló része az, ahol a gyilkos minduntalan a mindenféle, bármilyen sírból is előmászó, vízmosásból, kavicsshalomból etc. dafke elővergődő, véres hullával álmodik. Mert:

*Mondá ő, ölök futosnak e földön
Káin gyilkától fertőzve tán
Bíbor felhőkkel szemük előtt
Láng villan az öldöklők agyán
Át, mert hát: vér hagyá örökre ott
Lelkükön nagy és csúf nyomot!*

(Angol eredetiből ford. dr. Féderer Manó)

Nos, az elkövető szemszögéből kulcsfontosságú kérdés tényleg – legyen művészi megragadásra bármennyire kínálkozó is, vagy sem az anyag – az adott gyilkosságnak, azaz magának a lélektelenség eredményének pusztán technikai el-tüntetése. Értsd: a hulla eltakarítása, hogy a lelki tisztulásról most ne beszéljünk picit. Van, aki savas hordóban próbálja megoldani e kézzel fogható tárgyi problémát, de éppen az imént megszólaltatott harrogate-i ügyész, Sir Rodney Noon tud említeni olyan esetet az újabb időkből, amikor is az elkövető leदारálta áldozatát, majd a darálmányt kis sportrepülőgépből szórta ki az essexi mocsár fölé, végül mégis lebukott. Nem a rossz irányból fújó szél, hanem a saját irodalmi becsvágya miatt. Adott esetben az történt, hogy a gyilkos később – nem bírván magával – tollat ragadott, és sebtében szellemi tökélet próbált kovácsolni az ügyből. Gyorsan utolérték. Gyorsabban, mint Eugene Aramot, akiről Edward Bulwer-Lytton művéből se derül ki, jómaga valójában mégis miket írt igazándiból. Daniel Clarke haláláról legkevésbé értekezett persze Aramunk, annál inkább másról. Valami hasonlóról, mint amiről – látva érzelmes ponyvabeli fiaskóját – Edward Bulwer-Lytton is kezdett később hosszan költeni: *a történelmi múlt jövőbeli objektív kilátásairól*.

Bulwer-Lytton a forró láva befödte, hamuvá hűlt, majd kővé dermedt, a földi élvhajhászásban rég elszertelenedett, majd megbüntetett Pompeiből indult ki a maga ködös, ossiani valóságától eltávolodva, írói plaszticitással megkonstruálva azt a valamit, amit Freud – midőn detektívnek képzelte magát – sikongva a kollektív büntudat-alatti megművésziesült, forrón bensőséges jelképének, metaforájának, paradigmájának, akármijének nevezett (vagy valami hasonlónak mindenképp). Azonban mi történt Eugene Aram saját, eredeti műveivel, amelyek őt nem mint

puszta, kétes értékű és jelentésű belletrisztikai krimihőst mutatnák dicstelen halála után, hanem mint rendkívül eredeti, szuverén alkotót, hovatovább érzékeny gondolkodót, profetikus szerzőt.

– Nos, végül is, ugye-ugye? Nem is szólunk többet.

*Not a single word from my lips anymore
Just a deep silence and a little more...*

(Részlet dr. Féderer Manó angol nyelven írt ódájából E. A.-hoz)

A helyzet az, hogy azokat a szövegeket gondosan elégették. Részben a pokol tűzét mintázva Eugene Aram akasztott holtteste alatt, részben pedig ettől függetlenül. Mindent, amire rábukkantak tőle, máglyára hordtak. Talán azért is, hogy egy ostoba bírósági tárgyalásnak, amelyik lehetett volna sokkal szerencsésebb, minden megsemmisíthető, akár lelkiismereti emlékeztetőjét eltöröljék, meg azért is, mert az ítélethozókön, amikor felfogták, hogy tényleg nem egy mindössze kissé csavarosabb agyú, műveltebb banditát kötöttek föl, úrrá lett a pánik. Aztán ahogy lenni szokott, épp maga a káosz mentett meg valamiket, ha aprócska darabokban is. Akadt, aki a levegőben szállongó papírdarabkák egy részét lepkéhálóval suttyomban összefogdosta, majd amolyan *puzzle*ként hosszú évek során, hiszen ráért, gondosan összerakta. – Mondani se kell, Eugene Aram egyik középső fia volt az, mégpedig aki apját levette a kötélről anno, s annak eltemetése után vallásossá vált, fölcsapott remetének, és maradék életét – néhány kecskéjével – Szt. Róbert hasadékában töltötte el a Mindenhatónak felajánlott buzgó semmittevésében. Robert E. Aramnak hívták őt, s legalább valami értelmet adott annak az üres barlangnak, amelynek környékén akkoriban nem kifizetődéséig miatt teljesen abbahagyták a kötörést.

Ifj. Szent Róbert álmát így nem zavarta semmi, nappalaiba se nagyon gyalogolt bele senki. Anyja hozott egyszer még valahonnan pár vaskos füzetet, amikor utoljára jött, s ezek tartalmát a remete jó érzéssel egyeztette a már összerakottakkal. Baj, hogy amikor utána – honnan lett neki? – torokgyíkban meghalt, ennek e munkának egyik részét megették a kecskék, másik részét megint összekuszálta az idő, hogy a mostanság *online* is feltűnt Rodney Noon lelkes múltbúvár kezében a maradék iratok töredéke megpróbáljon új életre kelni, még ha részecskéjét mutatva is csupán annak, ami Eugene Aram fényes agyát és szívét egykor mozgásban tartotta – torkának végső elszorulásáig.

Ezzel itt akár le is zárhatnánk részünkről Eugene Aram dossziéját, ha nem maradt volna még egy kissé több figyelmet érdemlő, részben már érintett motívum vele kapcsolatban, amelyet bűn lenne ennyiben, tehát teljesen elvarratlanul hagyni. Márpedig ez a kelta motívum. Említettük, hogy emberünk hosszú, alapos művet írt az indogermán törzsek e népes csoportjáról, amely a Krisztus előtti V. század környékén meghódította a brit-szigeteket, akárcsak az Ibér-félszigetet. A keltákról tudjuk, hogy a Duna mentét, meg a Balkán egy részét is maguk alá

gyűrték, s hogy nevükhöz fűződik az európai vaskor időszak. Valószínűleg tőlük származik a vasorrú bába hiedelemköre is. (...ha netán gyerek is olvasná ezt a szöveget.) A Kr. e. III. századtól visszaszorultak, de az ókeltából kialakult mai nyelveken beszélő utódaik ma is léteznek, élnek és alkalomadtán virulnak, lásd: bretonok, walesiek, cornwalliak. Pontosan nem tudjuk a fennmaradtak alapján, vajon tudós, egyben szerencsétlen sorsú hősünket mi vonzotta a régi kelta kultúrához, s hogy egészében az ő kimerítő munkája tudományos mércékkel mérve mennyit ért volna, csak gyaníthatjuk, hogy sokat. Ugyanis nyelvész érzékével Aram a maga korához roppant előrehaladott módon állapította meg, hogy a kelta nyelv nem valami égből pottyant, meteorszerű képződmény, mint például azt a magyarról is feltételezték, hanem rokona a többi európai nyelvnek, továbbá hogy a latin semmiképp se eredhet a görögből, mert az tiszta humbug. A vele személyesen megesettekkel összefüggésben visszamenőleg némi gyanút vet rá ugyanakkor, hogy az ún. *strukció* mellett nagyon is izgatta a *destrukció*. Ugyanis Eugene Aram sok-sok figyelmet szentelt a gallok szerepének a római birodalom porba döntésében, és valóságos írói kéjjel foglalkozott Attila alakjával és tetteivel is. De hogy ő maga mennyire volt vallástalan, pogány ember, netán másisten-imádó, nehéz kitalálni, mindenesetre annyira nem lehetett istenhívó, mint amennyire azt a vallási elszántságában elremetült fia később beállítani igyekezett mondván, hogy utolsó pillanatában apja átszellemülten keresztet vetett a pribék előtt.

Mindenesetre némiképp megnyugtató lehet az a gondolat, akárhogy is, de elmentmondásos hősünk aligha kerülhetne volna el a maga sorsát. Úgy tűnik, ha nem emberölésért, könnyen meglehet, másért, például boszorkányságért ítélték volna halálra, vetik műveivel együtt máglyára. Ugyanis köztudott volt róla, hogy izgatja a mágia, hogy a druida papok varázslatos tudományával foglalkozik, s hogy maga is különféle italokat kotyvaszt az örök életerő gátlástalan, csúfos kopaszodásnak is ellenálló elixírjét megtalálendő. Ebből a célból mindenféle giz-gaszt, vackot összeszedett a környéken (tinorrút, beléndeket, maszlagot, nadragulyát, zúspát stb., csak találgathatjuk, mi minden terem arrafele), s azokat éjszakákon át az üstjeiben rotyogtatta, míg egyszer porig nem égette Clarke-ék fészereit – nyilván a gőztől-füsttől kábultan, netán erősen módosult tudatállapotában. Történt ez, mielőtt Eugene Aram megtalálta volna azt, amit igazából keresett: azt a 2 csöpp valamit, amelynek egyikétől egekig szöknek a lángok, a másikatól pedig a legnagyobb tűz is rögtön kialszik, hamuvá kushad az ő tudós lába előtt.

Szép, akárcsak az a rövid út, amelyen Attilától, azaz Isten ostorától eljutott Arthur király kardjáig, amelyiket ugyan egyszer a gonosz Keezoor szőrössé és csorbává varázsolt, ám a pozitív erők oldalán álló Merlinnek sikerült megtörnie az átkot. Tudniillik ez is foglalkoztatta őt, mint minden, lett légyen az pusztá fantazmagória, vagy sem. Tragédia, vagy ritkábban ugyan, de a harsány komikum. Magát a Sir Thomas Malorytól származó Arthur-hőseposzt idézi direkte egyik írásának idevágó fragmentumában, amelyben maga is akárha – mégiscsak, ugye – erős hittel, szilárd meggyőződéssel mondaná a legendás király halálának apropóján: sokan beszélnek Angolföld külön-külön tartományaiban, hogy Arthur király nem halt meg, hanem a mi Urunk, Jézus Krisztus akaratóból egy más világba

távozott, s azt beszélük a népek, hogy egyszer majd visszatér, és visszahódítja Jézus Krisztus szent keresztjét. Ellenben kihagyja azt a mondatot, amelyet a cinikus Malory nyomban ezután talált még papírra vetni, márpedig azt, hogy ő viszont nem hiszi, hogy eljön, csak azt hiszi, hogy ebből a világból már elköltözött.

Elgondolkodtató, hogy az Arthur mondakörből Aramot kevésbé izgatta az oly sokakat mind érzékileg, mind etikailag ma is borzoló szerelmi háromszög a híres királlyal, a csodaszép, de hűtlen Guinevere királynővel, illetve a közjük férköző Lancelot lovaggal. Az sem érdekelté túlságosan, hogy Arthur tényleg király volt-e, vagy hadvezér, és brit volt-e, netán kelta, vagy római, esetleg szász, vagy szarmata származású? Meg hogy volt-e vára, s abban volt-e asztal, és ha igen, vajon kerek volt-e az az asztal. Nem utolsósorban az se, hogy ha Arthur egy hegynek mélyén várja tényleg a maga eljövetelének idejét, akkor egész pontosan mégis melyik hegy lehet az. Maga az eljövétel időpontja izgatta Aramot. Pontosán mikor lesz, amikor Arthur király megérzi, hogy végső veszélyben a Hon, és megjelenik hű lovagjainak élén megmenteni a menthetőt. Ennek megfejtési hevében kanyarodott el tekintete a virtuális kerekasztaltól, s állapotodott meg: a Stonehenge impozáns, ódon kőépítményén. Tudjuk, hogy többször is járt ott, alapos méréseket végzett, makettekét gyártott róla tésztaból, csillagászati irányokat kapcsolt össze a Stonehenge különböző részeinek elrendezésével, mire elméjének zsenialitását dicsérendő anélkül is rájött arra, hogy az építmény valamiféle egyszerű számológép, hogy előtte ahhoz foghatót látott volna. Ugyanakkor a saját döbbenetére és örömére rájött arra is, hogy a Stonehenge időszámítása milyen összefüggésben van Arthur király Angliát megmentő, újabb Aranykort hozó eljövetelével, ezt a felfedezését azonban már nem sikerült megosztania az utókkal. Megjegyezhetjük, akárcsak annyi mást.

Végezetül örök titok, vajon Eugene Aram előtt életének utolsó pillanatában, a halálraitélt vadul működő elméjében vajon felvillant-e az igazságosztó, illetve az őt is megmenteni tudó, legendás kard villámgyors megérkezésének erősen diszkutábilis lehetősége, miután a nyaka körül megszorult a kötél, ő pedig annak végén több vonagló mozdulattal, bicikliző lábakkal úgy tett, mint akinek tovább nincs vesztegetni való ideje, elnézést, sietnie kell, valahol várja egy ennél a léha gyülekezethnél százszorosa értelmesebb tudományos konferencia.

Vörös István

Nagyvárosi haikuk

Az utcasarkon
friss húgycsík jelent meg ma
reggel. Itt az ősz.

–

A teherkocsi
platóján rozsdás vasak –
a nyár anyaga.

–

Van olyan, amit
légkalapáccsal lehet
jól kifejezni.

–

Van olyan, amit
szirénalekapcsolás
sem leplezhet el.

–

Galambot etet
az utcalakó. Néha
őszre jön a nyár.

–

Itt étterem nyit,
mint réten a kikerics,
napfolt a Dunán.

–

A vízen palack
forog. Halat szeretne
látni. Este van.

–

Műanyagbúgás.
Hal ugrik ki a vízből.
Ki hívott? – kérdi.

–

A nincs sincs már úgy,
ahogy korábban nem volt.
Úgy most a van nincs.

Füge és tenger

Szemem alatt az arc puháján
összezsapnak a tenger hullámai,
a mulandóság fügefáján
névsort olvas valaki.

Folyton mondja – és eszik.
Az ujja ragad a cukortól.
A jövő annyit veszít,
amennyit letagadsz a múltból.

Ha közel méysz, ledob egy fügét,
arcodon minden ránc kisimul,
árnyék hajlik ki föléd.
Akkor a tengerzaj lesz az úr.

A napok napja

Minden napnak más a szaga,
vagy az íze más?
Minden éjjel van éjszaka,
vagy ez is csalás?

A vasárnap nyugodt, fehér
levesrépaszag,
a csütörtök péntekhez ér,
kétfelé szakad.

Szerda szaga mint egy kondér
paprikáskrumpli.
Hétfő pedig csak egy ledér
elszakadt zokni.

Minden napnak más a neve,
de hét név elég,

hogy a keddnek nincs ünnepe
nem kis veszteség.

Fénnyel szemben

Mért baj, ha fénynek fel visz az út?
A sötét arra vív háborút.

Csatát vesz minden nap a nappal,
meghajlik önként, de haraggal.

Meghalljuk árnyéka sírását:
ami jön – bár még nincs – valóság.

Bár még nincs valóság, egyszer lesz,
hogy legyen, ahhoz ma te kellesz,

meglátjuk árnyéka fényeit.
A sötét lakkcsizmát fényesít.

Talált valóság

A gyerekekkel vacsorázni leültünk,
hagymát vágtam a kenyérhez, szalonnát,
ízlett az étel, mint talált valóság,
amely mögül az elveszett is előttűnt.

Kérdezték, hogy ma zuhanyozunk vagy fürdünk,
magamat kérdeztem, Isten adósát,
hogy az ő háta képzelt vagy valós hát,
és meglátható-e a közepe tőlünk?

A világ közepe volt a fürdőszoba,
ott szappanoztam a gyerekhátakat.
Ne múljon el soha ez a pillanat,

vagy ha elmúlik, akkor se legyen oda,
a jelenbe az eljövő hátracsap,
hátunkon az ütésnek nem marad nyoma.

Marnó János

Nárcisz bele-

sápad. Bele, padlógázzal, az ideg-
kanyarba, februárba, úgy érzi, meg-
hal, ha ülve marad, leugrik hát
a CBA-ba, árak elmosódnak,
bevájnak február záróizmába,
árkot kerítve, s boltot a homályra,
mely borongva benn a csontodat rágja,
egy más boltozatot illuminálva,
hol eszmédre fény derül, pohos, lárva,
szemedet inkább kímélve, mint bántva,
arra ébredsz, hogy kialszik egy lámpa,
mely egész világot hozott, elvileg,
e világra, és most emléke zizeg;
egy hűlő szál, melynek a gondja: tied.
Sötétje, mely egy más világba kivet.
Mintha álmos volna hentes, s a hideg-
konyha előtt egy töppedt néni árnya
mereng; remeg, markában némi apró
és rengeteg víz a bokájában: szív-
beteg. Gyűrűs ujjá, a bal, lemetélve.
Mondjuk egy daráló kapta be s tépte
ki tövestül a karcsú kézfejből,
még a tengerentúl, vagy ötven éve.
Jobb hát, ha elfordulsz tőle. És mégsem
vásárolsz semmit, hirtelen belátva,
nem láthatsz szükségét semmiben éppen,
vághatsz keresztül árkon, pénztárgépen,
sálad kibontva, az vagy, ami régen,
gyümölcsre sem költesz, épp csak ránézel,
és tüstént ott termeszt, nyomorult méret,
de nyelveden már, hogy ízre fenséges,
szíved a torkodban, szájboltod éget,
s ha fogad megvillan, az is elég lesz,
hogy, helyére tolván a feszültséget,
öklét rázza utánad a zöldséges.

Mondjuk

Nárcisz hazudik. Mint a vízfolyás, mondjuk, verítéke (ha másért nem, az olcsó jó hangzásért) terítékre kerül, a terítő pedig egy ágyat takar, amelybe nem bújt még nő Nárcisszal szeretőként. És szemre a dolgok a jövőre nézvést sem állnak ma másként. Kővér veritékcseppjei egyenként mind-mind a félelmét tükrözik (ennek az egyébként korántsem túlsúlyos embernek). Egész alakja kiteve nekik. Hosszában megnyújtják s széltében kikerekítik, és persze megsokszorozzák, mintha fejet és írást egyidejűleg így tenne örökre (meg)olvashatóvá a pánik. Szeme azonban száraz. Mint az ökle, amellyel olykor odakap, mert nem hisz neki, hiszen mi mindent nem lát Nárcisz, amin ne látna azonnal át is, szemét, a látvánnyal együtt, törölve. Mintha iszapban ülne, vakon bízva benne, hogy ránézve azért az Isten egyszer csak megenyhül; ellágyul mintegy, némely nők formáját öltve, akikre egykor, az erdőn riadva magára Nárcisz, oly undorral tekintett. S szó sincs róla, hogy undora azóta békén legyűrve; mert lappang. Elég egy rossz szó, hogy a seb, melyet álmában ejtettek rajta ott, rég, felfakadjon ma ismét, s ajkát a láz cserepekre törve ragadja félre, mint torkon, a beszéd.

Garaczi László

Mi van, semmi

A-nak

Látogatás végén rám bízott egy láthatatlan csomagot, nagyon vigyázzak, benne van a kicsi, legyek szerfölött óvatos. A paplan alatt, az ágyékánál rejtegeti.

Rám csúszik az ég.

Megint ötvenhat, időnként kirohanok, annyira elyengültem, egyszer sírok is. Megértette, hogy kicsoda ez az ember, előtipegett a pult mögül, és könyörgött, hogy megcsókolhassa mind a két orcáját. Nem az érzelgős dilettáns sír bennem, teljes szívvel, teljes mellbedobással sírok. Mintha megkörnyékezne egy bajszos idegen.

A henyélés nyomaszt, de mi az úristenről lehetne lemaradni, ha valaki egyszer elmagyarázná. Várok egy telefont, és akkor megyek, és nem leszek egyedül, mint az ujjam.

Konyhából képezték ki a műtőt a Bajcsy-Zsilinszky úton az Ápisz felett. Szag. Leszippantják a zsírt, kitömik a dudákat. Valami barna foltok ültek a padlón. Ő fertőtleníti, finom kis néni. Összekeverik a húst a vérrel. Maszkot húznak az időre. Tehetséges néni a pávakörből sárga szőrű partvissal. Mi vár rá, az ülőkád vákuumosan beszippantja a hátát, nem tud kijönni.

Az antikváriumban az eladók ordítva politizáltak, lefittyedt a szájam, lehetőleg nem beszéltem.

Mi van, semmi.

Féltreaposott, ezeréves edzőcipő pompázott lábfejen. Kétszáz forintot adtam neki, egy Fáber Castell ceruza árát. Vadul remegett a keze, fog nincs számban, pupillák. Mégse haragudtam, a semmittevéshez nem kell külön ok. A futballisták látszólag tevékenységre szakosodtak, még gyilkosabb a kritika, amit a korszellem fölött gyakorolnak. De jobb kedvem sem lett.

Ó, a korszellem csepülése! A kritika győzött, és nevetségessé vált; kivonszolták a tetemet, a torreádor még megdöfne valakit.

Ez a rezignált poroszkálás.

Egy deka emberi haj százötven forint.

Tanítóképzős lányok szivacsos tömegben.

Tanulmányi kirándulás karizmatikus bronzleninnel, rajongó pajtások és Komló, a szén fekete városa; egy pajtás megdob egy karvalyt, de odaszaladnak a gimnazisták az Alföldről, és elveszik a karvalyt, mire hívják a tanítónénit, hogy kié a karvaly, de a gimnazisták az Alföldről azt mondják, övék a karvaly.

Vízalatti arcú néni a könyvtárban, szívességet tesz, kioktat, beletörődtem. Valaki felborít egy könyvespolcot, na, így kellett volna kezdeni. Kemény fellépés; ide a könyvet, nyanya, ne pofázz.

Sutyorgók a folyosón: ha valaki húsz évig tanul egy nyelvet, még nem jelenti azt, hogy a nem értést nem tudja eltéveszteni.

A filozófiai vonatkozásokba jobb nem belegondolni, viszont mindenképpen bele kell gondolni a filozófiai vonatkozásokba.

Filofóbia, agyad stabil köd.

Az irónia nem a világ beteg tárgyainak szól, hanem annak a ténynek, hogy be-
szélek. Inkompetencia és apokalipszis. Rejszolás és árvaszék. A világ leépítés ál-
tali kifosztása, mint erény.

Kint áll a hidegben, kicsit a tinta szétfolyt a fején, de azért még bekukkant a
hosszú résen. A havazás közhely, mit csináljunk, de otthonos és meleg. Hosszas
hóban tartózkodás nem kenyerem. Kocsikat lődözök lesből, jó multság.

Milyen aránytalan buzgalommal tudom gyűlölni az előzenekarokat.

Egymillió hóember alapanyaga hullt le ma Budapestre.

A tévében egy ízléstelen költő, Coriolánusnak képzelet magát a pszichopata ku-
pec. Hiába tanácsolta a göré, hogy pulcsiban adjon interjút, a haza mostan vég-
óráit éli.

Egon, a hóember megdőlt, áttetszővé vált, kalapja besüllyedt fejébe. Nagy-
kat hallgat, ordítsanak mások. Olvad, de ezzel a hó nem törődik, győztesen ter-
peshedik a városon, leszarja, hogy maga alá vazel.

A nő vállrándítással buggyantotta vissza mellét, végül is a bimbót nem lát-
tam, láthattam volna, nem akaródzott. Meg fog fájni, mondtam. Meg, mit csi-
náljak, ez van. Nem, nem szoptatott; egy emblemikus élőképben felmutatta
végletes kiszolgáltatottságát. Olyan helyzetbe került, hogy pénzért mindenre ké-
pes. Lehet, nem nagy ügy, sem a szemérem, sem az egészség, sem az erkölcs szem-
pontjából.

Rágondolással tévesztettem szem elől.

Eldőlt a fikusz. Még a tévé se ment, semmi, huzat sincs. Lassan kezdte, az-
tán durr.

Mi van, semmi.

Csak annyi levegő, hogy kimond, fúlok.

Nem hagyja, hogy megbetegedjek, legyek foltos, lihegő bőrtárgy.

Kicsikartam egy csirkemellet, a májról inkább hallgattam, fülbevalós
hentesfű.

Ugyanott ül, csak ferdébben, ugyanaz az *Új ember*, arca összement a hidegben,
szája ellilult, beszél, hogy meg ne fagyjon. Én meg? Van valami szegényes, fér-
fiatlan, pipogya, kisztíltú ebben a langyos részvétben. Lemondás, de valahogy
mindenről, a jóról is. Közöny. Nem aktuális. Nem lehet beszélni, de hallgatni
sem tanácsos. A Totálkár előtt üldögélt. És hallgatott, én is hallgattam, és be-
szélt, én viszont nem beszéltem. Kiismertem, nehéz eset. Valaha híres fecsegő
volt, be nem állt a szája, most több millió tonna fagyott vízzé változott. Vajon
miért szidja annyit az időt. Megint ez a dög meleg, cudar hideg van, barátom,
eltörik a kutya a kanyarban.

A könyvtáros néni kardigánt csavar dereka köré, felügyeli a terepet. Kopasz
néni. Több helyet kipróbáltam, húzott a vesémre. Másik fájdalom, hogy lát-
szik a jégeralsó. Zokni világoskék, nem semmi, fölötte a jégeralsó fehér szegélye,
nadrág. A ruhatáros nénik testvérek, két ugyanolyan néni. Megy a tévé nekik,
hang levéve, eddig azt hittem, egy néni, csak gyorsan felejték vagy gyorsan vál-
tozik vagy bandzsítok. Testvére vajon lenénizi?

Ez a ma se tart már soká, nehogy ez a mondat ölje meg. Monogramok tűnnek

fel az olvadó hóban; gyógyító szeszély. Ott meg koszos dombok, a hó kimosta a mocskot az égből. Sárgöngyöleg a megállóban, tíz perc tündéri hóesés.

Tovább tart nyitva a temető, hogy mindenki bejusson.

Szénfekete szerezcsen epret vesz az Oktogonon, az aprót számolja félálomban. Copfos bácsi elektromos kést kínál, azt kiáltja, többször, ércesen, morzsamentesen szeletel.

Kattog az agyam, gitárt fogok, rám szólnak, nehogy már megint a felkelő nap háza.

Több réteget átjárok, mint kukac a szendviccsben.

Süt a nap, semmi hitegetés, kőkemény jó idő. Irány a diliház. Kiesett az üveg a szemüvegből. Kértem egy szendvicset, amíg ettem, a büfésnő, kedves, közönséges lény, viccet mond, mi az, zöld, ha megnyomom a gombot, piros, béka a turmixban. Itt esett ki a szemüveg. Illetve az üveg a szemüvegből. Körömmel csavaroztam vissza az iciri-piciri csavart. Addigra szóban huszonegyeztek. Hozzáadsz egy számot egytől háromig, aki eléri a huszonegyet, nyert. Nulláról indulunk, kezdesz? Nagyon buta férfi volt, ja, akkor huszonegy. Mintha két oldalról egyszerre vágták volna pofon. Hazamentem, aszpikot faltam.

Azt hiszik, lesz kibúvó.

A kórházudvaron a holdkóros szobaszomszéd, rutinosan riposztzik, kérdezze a fehérköpenyeseket. Benyitok, sárga testek egymásra dobálva, kimenekülök, még a háztól is elmegyek vagy öt métert; az iszony bűvös köre. A bort a zsebébe csempészem, ez a zakó el lesz ásva. Üvegnyelű beretva Solingeni pengével, pisztolygolyók, olajos nejlon. Fogatlan idegroncs, nem ajánlja, hogy benézzek, kint állunk a klóros vízben, fémtepsik. Közel hajol, mutatja a hegeket a kezén, mérgezés, majdnem levágták, hétszer kellett műteni.

Araszolunk a Mártírok útján.

Olvashatatlan fecniken a szöveg, korrektúrázok, ravatalozó. Mintha nem lennének szemek a héj alatt, bőrviasz. Bécsi klasszikus, lassú tétel. Fekete Skoda pöffögi a gözt. Viselkedni, rám csúszik az ég. Szegényke, ebbe a vizes földre kerül végül. A láthatatlan csillagok térgeometriai alakzatokba rendeződve forognak az égen. Nénike a virág helyett véletlenül az ernyőjét dobja be a sírba.

A szerelem szokása növényi és időszerűtlen. Legközelebb a Föld lesz szerelmes, Nap-Apa halványkék golyója.

Nem menne, ha nem félnék meghalni.

Metsző gyűlölet, számonkérés és álflegma, ez győztes technikám.

Az öngyilkosság, mint kommersz írói megoldás.

Megvetlek és közöny. Káprázat. Nulla inspiráció. A legsűrűbb idegen. Kibogozhatatlan. Heverő részek. Egy férfi ne csak a pinájával gondolkodjon.

Megkeresem Egont, és kimenekülök.

Hogy mi van, semmi.

Rám bízott egy láthatatlan csomagot, nagyon vigyázzak, benne van a kicsi, legyen szerfölött óvatos. Az ágyékánál rejtegeti, a paplan alatt. Mikor kisurranok, éktelen haragra gerjed, kint is hallom, ahogy átkozódik. Aztán megnyugszik, inni kér.

Rapai Ágnes

Gergelyágnesezen

Lesz majd, eljön majd az a nap.
Ma holtra vált nyelven hallgatok.
Harang kondul a csönd alatt.
Megépítem a templomot.

Zengjen létezzon az a perc.
Kötáblám cipelem, ballagok.
Szavam úgy csengjen, mint az érc.
Majd kitárulnak az ablakok.

Fabókingásan

Ezt a kis amatőrt elcsábítanám.
Majd tűzbe hozom.
Úgy döntöttem, ő jó lesz nekem.

Olyan pelyhes és rózsaszín,
Érett barack a lelkem.
Rázza a fát.

Majd ölébe pottyantom magam.
Kívánatos leszek.
Addig napozok. Hogy jó érett legyek.

Kalászmártonosan

Még e lét kódében
hová kellene bújni el
a romolhatatlan ihletnek
amely fennen zengené a szürkeség
fölötti emelkedettséget
a föléltségen túli kezdet az
mi színeivel kápráztatja
a lelket
a büntudat kockázatát rejtve

a szépség káprázatának iszonyatával
kecsegtetve
és olyan lenne pont
mint Rilke.

Kántorosan

A régi költők!
Ők még csókoltak aranyos kulacsocskát!
És becéztek cicit! Ajakat! Trilláztak Lillát!
Olyik libasültbe, olyik
fűbe harapott.

Előre Péterek! Előre Kántorok!

A régi költők!
Olyanok voltak tők, mint a mai költők.
Papírra írtak az önzetlenek,
dettó az önzők.
Egyik idegösszeroppant, másik Baumgartent kapott.
Olyik libasültbe, olyik
fűbe harapott.

Karafiáthorsolyásan

Hogy feket kesztyűm elveszett,
és Chanel kalapom sem találok,
hogy túsarkú cipőm tönkrement,
és köddé vált denevér-kabátom,

hidd el, nem olyan nagy élvezet,
jaj, eltűnt herendi porcelánom,
immár rend kell kupleráj helyett,
a lelkem holnap kitakarítom.

Kemenszkysen

Bu-Ta
 kilép a házból és elindul
 az Ut-on.
     Szeretem ezt a képet.
 Bu-Ta megkönnyebült arcát,
 narancssárga selyem köntösét,
     barna saruját,
 és Bu-Ta mögött a csupa kék-zöld-
 vörös-lila-türkiz
     hátték harmóniáját.
 Ahogy a kapkodás, a kételkedés
 szellemét hátrahagyva elindul
     a Téljes Nyugalom felé.
 Hogy találkozzon a Mesterrel,
     Jut-Ka-val.

Lázárírenésen

Jaj, Máriával élni, nem túlzás!, akárha
 forró nyárban kies szigetnek langy öléen.
 Most engedd el magad! csacsogta, dús hajamba
 túrt, szórakozottan babrált játékszerén.

Mint egy gyerek, olyan találékony, szeszélyes
 volt, kedve pórázán loholtam, hű öleb.
 Fantáziája kockacukrárt faltam, éhes
 sosem lehettem, vagy szorongó csódtömeg.

Talált furfangokat, szörnyűn gyötört, az édes.
 Remegve lestem. Istennőm parancsa úgy
 csapott végig rajtam, mint a villám. S ha úgy

szökellt a kedve, oly gyöngéden szenvedélyes
 tudott lenni! Csináljon bármit, kedves úr!
 – kiáltott. Csináltam. Ám ő maradt az úr.

Pintér Lajos

dúdoló

ne félj
nem vagy
édes anya-
nyelvedbe
bezárva

ki nyelvet
veszít
nyelvet
cserél
az is beszél
csak árva

Cinkepanasz

(variáció)

zöld-lila ágon
harsan az ének
harsan a póre
cinkepanasz

zöld a fa ága
lila az árnya
mikor a nap kél
árnyék vetül rá

reszket az apró
földi giliszta
gyilkosától fél
röpke madártól

cinkemadár fél
hull a madártoll
villám csap le rá
sistergő ostor

de te sose félj
árad a napfény
lásd én se félek
fénylik a holdár

Katona József-medalion

egy évfordulóra

Kik pénzt olvasnak
bankban,
kik Bánk bánt
iskolapadban.

Kik fürkészve –
félve – néznek
a sors tükrére:
jövendőnk
mit hoz egyénre,
nyelv zenéjére,
alanyra-állítmányra,,
s mit hoz
nemzetre-népre.

Kik a holt márványt,
márvány-szobrát
körüállják
s csodálják s tán csudálják,
álljanak most kicsit félre:
nem látni tőlük
az eleven költőt!

Cseh Katalin

Csönd és színek

Türkizzöld csöndben álltam
És vártam egyre vártam

Azúrkék csöndben ültem
Csönd vizébe merültem

Rézvörös csöndbe léptem
Lelkem lángra gyúlt égtem

Bronzszínű csöndben ballagtam
Csönd suttogását hallgattam

Hófehér csöndben bolyongtam
Csöndnyíláson át osontam

Éjfekete csöndben baktattam
Csöndlatyakban caplattam

Színtelen csöndbe értem
Isten eljössz-e értem?

Csönd és ünnep

Csönd ünnepet álmodik
Ünnep csöndbe vágyódik

Csönd ünnepet édesít
Ünnep csöndet ékesít

Csönd ünnepet varázsol
Ünnep csöndet lapátol

Csönd ünnepre rakódik
Ünnep csöndből (ki)rakódik

Ünnep csöndje fénylő csillár
Hétköznapi üres sívár

Csönd az ünnep gyolcsinge
Isten nézi: foszlik-e

Csönd és árnyék

Csönd árnyéka
Árnyék csöndje
Egyre pereg
Isten könnye

Árnyék csöndje
Csönd árnyéka
Földön hever
Hold játéka

Csöndárnyalat
Árnycsöndlelet
Csönd suhan el
Árnyunk felett

Csönd és félelem

Ha félek csönd van
Ha csönd van félek
Csöndtorony ablakából
Olykor ki-kinézek

Csöndem lakója félelem
Félelmem lakója csönd
Fekete tintát a rettenet
Lelkemre néha önt

Ha félek csönd van
Ha csönd van félek
Csöndsarokban lapítok
Suttyomban remélek

Szilágyi András

Utolsó ítélet

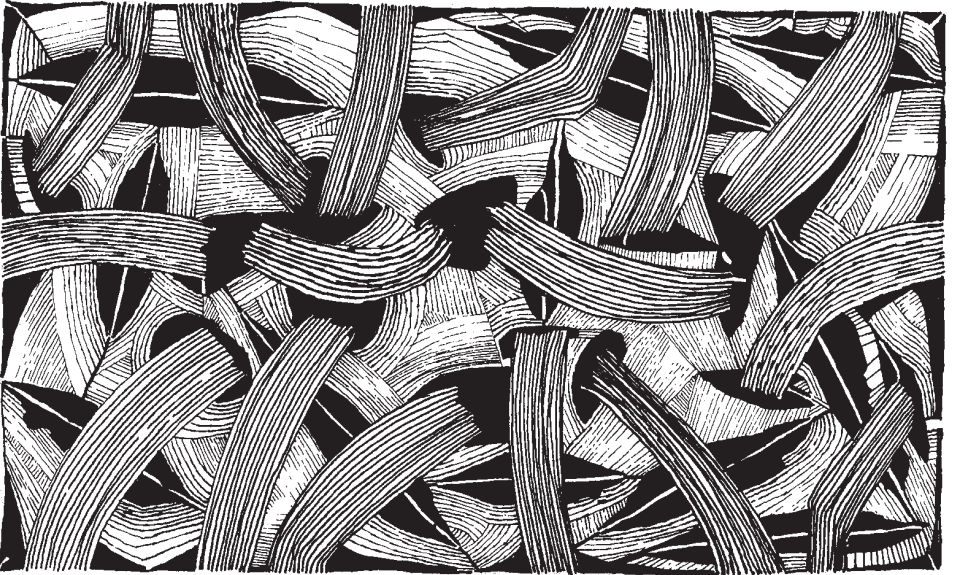
Ezerkilencszáznegyvenhét

Emlék mélyén a csönd,
a gyermekkor,
Anyám arca, szeme, hangja...
az átszakadt, ömlő,
rázkódó-sírás zsilipje,
kitelepítve e neki elrendelt világból,
hol a változás örökideje
csupán az utolsó tánc maradt
azon a révkomáromi bálon,
s a vagon ablakából nézve is vele forgott,
de ki tudta, Kék-Duna kerengő homályán
már egy híg-zöld dereng,
a Körös-part túloldala,
ahol, mint mozdulatlan átrakott nomád,
kereste Őt a menekült valóság.

Dunna és nagykabát, meg a hentes kések,
a vagonnal nagyapám, és szerszámai
Csabára értek.
Úgy bolyongott, akár a sokaság,
vele tévedt a név, vele a kijelölt ház.
Guberált romok temették sorsát,
mindene volt, de széjjelhordták,
ami megmaradt, a hiányos
Pallas lexikon lapok,
benne rongyolt, kiűzött mondatok,
s bár Jókainál megállt az élet,
Mikszáth még Palócföldről
visszanézett: a Tánc,
Anyám szemében az a Tánc
volt az Utolsó Ítélet.

Szakadás

Viselkedésünk elég különös
nem fog rajtuk a szó.
– Teneked az élet csak egy téma,
de mi élünk!
Telezabálsz magad, eszel, iszol...
talán még...
nem élek én már soká, ne félj,
csak addig ne hagyd el.
Ha a nő elkezd sírni, inkább
fel kell állni, mert van olyan igazság,
hogy szeretni kell a fókákat és
a szeretet elhozza a boldogságot!

Sztanek István

Mint egy lassított filmfelvétel

Mint egy lassított filmfelvétel, az utcán léptem, és ruhámról néma reccsenéssel szakadt le a napfény. Arcomon, mely morcos és kemény, mosoly se rezdült, tekintetem a végtelenbe, ahol könnyörtelenség és valami nagy-nagy dráma letűnt árnya. Cipőm alatt fájdalmasan jajdult meg a hallgatag beton, emberek tértek ki előlem. Aki szemembe nézett, jeges borzongás futott végig a hátán és rémülten kapta el tekintetét. Kigombolt zakómba néha belekapott a szél, tenyerem ökölbe szorult, megálltam, lassan körbe néztem. Hol a fenében vagyok... eltévedtem b...meg?!

Teleki tér, apám... és rohanni kezdtem, mozgásom koordinátái széthullottak, arcom amorffá vált, ahogy hullámozott rajta a sebesség, zakóm a nyakamban lifeggett és már teljes erőmből futottam... Mögöttem föltűnt, és szédületes sebességgel közeledett... és már csengetett is...

Egy sárga villamos.

Hirtelen szagok is lettek: bűdös volt az ember, aki mellett lihegve álltam meg a megállóban. Fekete vászonnadrág, makkos cipő, barna műbőr bőrdzseki, gyűrött, pecsétes fehér ing, izzadság és áporodott bagószag. Állt mellettem.

– Nincs cigid tesvér? – hallottam fohíjas szájából a szavakat.

Rá sem néztem, elfordultam, mire mordult valamit és köpött egyet a megálló aszfaltjára. Begördült a villamos, kinyílt az ajtó, és én határozott mozdulattal löktem félre egy kisgyerekes anyát, mert előttem próbált meg fellépni a lépcsőre. (Na nem, ezt azért már mégsem! Háttal léptem vissza a lépcsőről, miközben a kisgyermekes anyuka lassan felemelkedett a földről, én megsimogattam, és visszaindult a villamos. Jó, most próbáljuk meg még egyszer!)

Begördült a villamos, kinyílt az ajtó, és én határozott mozdulattal léptem volna föl a lépcsőn, amikor megláttam, hogy egy anyuka áll mellettem babakocsival.

– Segíthetek? – kérdeztem a nőt, aki határozottan csinos volt.

– Ó, nagyon kedves, igazán köszönöm!

Fogtam a babakocsit, a baba anyuka karjaiból figyelte nagyra nyílt szemekkel, mit csinálok, és azzal felléptem a villamosra. Egy közeli, üres szék elé tettem le a babaszekeret, majd a nő leült.

– Köszönöm szépen – ismételte meg a fiatalasszony, miközben melegen rám mosolygott.

Visszamosolyogtam, és arra gondoltam, milyen jó lenne ez a picit, jó sok hagyományával, ropogósra átsütve. Nincs barátkozás! Keménnyé váltak arcomon a ráncok, és szúrós szemmel bámultam kifelé az ablakon. Szemem előtt peregtek a Népszínház utca szép, de kopott házai, a koszos sárga, zöld, barna bérházak, ahol annyi nemzedék nőtt föl és züllött el. Van olyan aki kiemelkedett, mert a közeg nem kötelez semmire, de annak kétszer olyan nehéz dolga volt, mint egy jobb

környékbelinek. Ezeket a fiúkat és lányokat joggal nevezhetnénk sztároknak, mert nekik sikerült. Erre gondoltam, s ekkor már a gyerek a karomon volt, az anyja meg a karomban, mert kellett a történetbe egy romantikus szál is. A Blahán álltunk, a McDonalds előtt.

– Édesem, a gyerek lebüfizte a zakómat!

– Jól van, Szívem, örülj, hogy nem hányt! Mutasd! – fordult felém, egy papír zsebkendővel, majd finoman eltüntette a nyomokat.

– Visszaadnám neked ezt a kis kakálógépet, ha nem bánnád. Nekem most dolgom van, kézre kell kerítenem a Főgonoszt, aki foszt, rabol és erőszakol. Ehhez pedig egy bébi, aki még csak nézi, hogy milyen a világ, nem alkalmas társ!

– Igen, add csak ezt a kis bestiát, aki a zakódat festi át – mondta csinos anyja, és karjára vette a kis kék szeműt.

A pici, picit pityeregni kezdett, ez megdobogtatta kérges behajtó szívemet... csak nem tán hiányozni fogok neki? A vállalkozás, a Főgonosz kézre kerítése, igen veszélyes dolog, akár meg is halhatok. Például, ha egy kis fürge ólomgolyó megnézi, hogy mi van a fejemben, vagy egy zárt kisteherautóval, előzés nélkül hajtok a Duna fenekére. A kilátás nem túl rózsás, és most ez a kis csöpp, kezdi visszafűzni az élethez, életem fonalát, valami tű fokán át. De nincs idő a sentimentalizmusra, csókot nyomtam a kis buksira, anyjának meg édes száján ragadt az ajkam és máris a kék metró felé indultam. Valaki követ! – figyeltem fel bizonyos jelekre. Vagy lehallgatnak? Poloska? Azzal a cipőm talpához nyúltam... Nyúlt az ujjaim között egy talpra ragadt, ragadós rágó. Ó, hogy az anyá... - gondoltam magamban. Ez Orbit, szagoltam mentolos ujjaimat. Az aluljáró koldusának adtam ezt a ritka falatot és már a mozgólépcsőn ért a kiáltás:

– Cserébe három kívánság?

– Nem kell, Öreg, tartsd meg! – köszöntem meg jó szívvel, mire az foszlott, koszos ruhájában eltűnt a kijárat szájában.

Lefelé haladtam, felettem sárga neonok villogtak, és eszembe jutott, hogy erre van a pokol, ahol az ördög lakik. Szegény, ha tudná, hogy idefent hányan lekörozik, biztosan befordulna, és járhatna lelketlen pszichológia analízisra. Addig berhelnék az agyát, amíg istennek nem képzelné magát, aztán mutogatnák sok pénzért a cirkuszban.

Már a peronon álltam, amikor begördült a szél, utána a szerelvény. Az ajtók kinyíltak és hömpölyögtek az utasok egymás sarkát taposva a felszín felé, én pedig beléptem a kocsiba. Volt még pár ember körülöttem, bűdös is, meg nem is. Nem figyeltem, mert akkor már az előttem álló feladatra koncentráltam. (Akkor már a kezemben volt egy zöld levelű cserepes virág, amit aztán végig, mindenhova hurcolok magammal, csak a kontraszt kedvéért. Az érzéketlen, kőkemény behajtó, zöld levelű, törékeny cserepes virágot cipel.) A Főgonosznak tartozása volt az autójára – fekete Volga – és az összeget kellett tőle behajtanom. A cím hamis, a telefonszám hamis, de hol lehet Ő, a Fő, a szénakazalban? Sorra jártam az informátoraimat, némelyik téglá egy házban, míg az egyházban megtaláltam, amit kerestem. Név és cím a kezemben volt, és halványan hallottam, valami távoli hang szólt, hogy pillangó. Micsoda?

– A következő megálló, a Pillangó utca.

Aha, gondoltam magamban, mindjárt itt a végállomás, és a Főgonosz lakás. A Főgonosz Kőbányán lakott. Rájöhettek volna... bánya, mélység, mi? Kapiskálad? Mélység, gonoszság. Gonoszság! Érted? Na ez a logika! Nem mindenki alkalmas behajtónak, ez nyilvánvaló! Pedig még egy perc, és magamtól is rájöttem volna, sűgás ide, besűgás oda! Tétován rezdült meg a zöld levél a cserépben, ahogy a metrószerelvényből kiléptem. A zsebemben a telefon visító szimfóniába kezdett, minden szem rám meredt, haragosan néztem körbe:

– Halló! – mondtam mérgesen a telefonba.

– Csak én vagyok, és azt akarom kérdezni, hogy hogy vagy, és jól vagy? és hogy vigyázz magadra, kérlek, Szívem...

Az utolsó esdeklő szó még sokáig visszhangzott fülemben. Arra eszméltem, hogy előttem állt a koldus, foszlott és koszos ruhájában:

– Három kívánság?

Körülöttünk Kőbánya-Kispest, piros és néhai sárga falak, kolbász szag, a szosz kövön fekvő rongyos alakok, rohanó emberek, és ez itt... három kívánság – gondoltam magamban.

– Talán szükséged lesz rá, nehéz dologra vállalkoztál!

– Na jól van, Öreg, add azt a három kívánságot!

– Amúgy Tibi bácsi vagyok – szúrta közbe az öreg.

– Köszönöm neked, Tibi bácsi, és azzal elvettem a kezéből a három kívánságot.

Már éppen indulni akartam, amikor utánam szólt:

– Csak még egy jó tanács...

– Igen – fordultam vissza, már kissé ingerülten.

– Locsold meg a virágot, mert így a történet végére ki fog pusztulni. Sápadtak a levelei.

Válasz nélkül fordultam meg, és léptem a kijárat felé. Víziány mi? Szerintem, csak utálja a metró. Amúgy sincs lent túl sok fény, vagy lehet, hogy nem bírja a neont! Azért vettem neki egy ásványvizet, amit aztán megfeleztünk.

A következő képen már egy sötét lépcsőházban léptem, éppen ki a liftből. Kezemben a virág, a másikban meg öngyújtó, és az ajtókon, a névtáblákat kutattam. Kint szikrázott a nap, csak a történet kedvéért volt bent olyan rohadt sötét, hogy lángot kellett gyújtani, de sehol semmi. Visszaszálltam a liftbe, és a gombokat kezdtem nézni. A táblán föntről lefelé néztem a számokat, 15-től az F-ig. Hoppá, két F van, lejjebb, az F alatt, még egy F. Éreztem, az lesz az. Sokat sejtetővé vált az arcom. Megnyomtam a gombot, és a pirosra festett bádogdoboz halk bűgással elindult a mélység felé. A liftfalon üzenetek: Szeretlek Fecó! Menj a pi...ba Mucika, meg hasonlók. Szinte láttam magam előtt az itt lakó, ki-be-szálló arcokat, amikor egy furcsa nevet láttam meg a festékbe karcolva: Lamber. Szóval élt itt valamikor. Emlékszem, ahogy fekete hosszúkabátban járt kicsit imbolyogva, mentünk át a Lánchídon, és mesélt a drámájáról, az öreg ezredesről, lelkesen. Én tudtam, hogy szinte nyomorog, és nincs mit ennie, és imádkoztam, hogy valamelyik színház megvegye a művét. Emlékszem, akkor lett szerelmes, egy százhetvenes, barna lányba... talán Krisztába? Boldog volt, és éhes. Fújt min-

ket a szél, dübörögtek az autók, már tavasz volt, éles, fényes napsütéssel. De régen volt mindez! Kizökkentem, ahogy zökkent a lift, az F emeleten. Lassan nyílt az ajtó – a nagyobb hatás kedvéért – és derengő félhomály fogadott, amint kiléptem a liftből. A virág kezemben délcegen virított, bár ez a kevés fényben alig látszott. A folyosón csak egyetlen ajtó volt, névtábla nélkül. Arra gondoltam, hogy nem török rá akárkire, nem rémisztem halálra, ezért, hogy biztos legyek a dögomban, felhívtam a tudakozót:

– Halló, itt a belföldi tudakozó – hallottam a gépi hangot, majd – miben segíthetek?

– A Főgonosz lakcímét szeretném tudni.

– Sajnálom, Uram, ez titkos információ.

– Lenne egy Kívánságom.

– Kívánság? Az más... Kőbánya, F emelet... sok szerencsét, Uram!

– Köszönöm.

Hát itt vagyok, gondoltam. Kopogtam, de közben semmiféle film nem pergett le a szemem előtt. Bentről, halk csoszogást hallottam, majd nyikorgás nélkül szélesre tárult az ajtó. Sárga fény vágódott a folyosó falára, és egy fehér uszkar szaladt a lábamhoz. A fényből egy öregasszony alakja bontakozott ki. Arca rancos, háta hajlott, virágmintás, műszálas otthonkája a térdéig lobogott. Ősz haja dauerolt volt és szeme kedvesen nevetett, amikor megkérdezte:

– Jó napot, miben segíthetek fiatalember?

– Őt keresem, a T nyomozóirodától vagyok – kezdtem, mikor az asszonyból halk sóhaj szakadt:

– Hála Istennek, már azt hittem, hogy valami ügynök...

– Nem, én egy tartozás ügyében jöttem – fejeztem be csodálkozva... „hála Istennek?”

– Jöjjön be, fiatalember, az Úr már várta!

Na tessék, gondoltam magamban, csak nehogy ezek legyenek az utolsó lépéseim. Micsoda bugyor ez itt a falon? Ahogy beljebb léptünk, a folyosón vörös hangulatfény világított, a falakon képek lógtak, bibliai jelenetekkel. Az egyik sarokban, meghökkentő dologra lettem figyelmes, egy sárga versenybringa volt a falhoz támasztva. Nem álltam meg szó nélkül:

– Ne haragudjon, kedves asszonyom, de kié ez a bicikli?

– Ó, az meglepetés lesz egy fiatalembernek! Látom, érdeklis a biciklik.

– Igen.

– Karbon váz, karbon villa, Campanolo szettel szerelve. Én huszonhármas gumit raktam volna rá, de az Úr ragaszkodott a tizenkilences külsőhöz.

– Ó... – csak ennyit bírtam kinyögni.

Aztán egy terembe értünk, aminek nem láttam a végét, sem a tetejét. Volt valami gyenge világítás, de nem tudtam, honnan jött, és akkor előttem, megpillantottam egy ülő alakot. Karosszékből ült, görnyedt háttal, látszott, hogy valamit olvas, és lába piros kockás takaróval volt betakarva. Amikor elé értünk, az öregasszony megszólalt:

– Miért rontja így a szemét? Miért nem gyújt villanyt? Ezért kapta tőlem ka-

rácsonyra azt az olvasólámpát? – zsémbelt. – És hogy ül ebben a székben? Meg fog fájdulni a háta!

Az alak fölnézett, elmosolyodott. Idős arc nézett rám, mosolygós, barátságos. A szeméből mérhetetlen okosság áradt, és ámulva tapasztaltam, hogy egyáltalán nem félek.

– Látom, egyáltalán nem fél – kezdte az öreg – nagyon helyes, nincs is miért. Dante Alighieri vagyok. – mutatkozott be, nekem pedig leesett az állam.

– De hát – kezdtem habogva – nekem azt mondták, hogy ... Főgonosz... meg foszt, rabol, és erőszakol... meg...

– Tudom, tudom... ne folytassa. Mondanak ott mindent! Képzeld, a kocsimat ellopták! A Volgát! Ez a francos bank, jól átvért! A szolgálati kocsimat velem lízingeltették, és én bolond – ekkor már mérges volt – elhittem, hogy ez csak olyan formság, meg a játék kedvéért, meg... óh, hogy az öreganyátok térde kalácsa!

– Nézze, nagyon sokan panaszkodnak – kezdtem, hogy megnyugtassam, és közben lázasan gondolkodtam valami megoldáson –, hogy átveri őket a bank. De ne aggódjon, kitalálok valamit.

– Nem aggódok, fiam, már látom, hogy motoszkál a fejében valami – mondta megenyhülten, kedvesen és tényleg, bevillant valami az agyamba.

– Bejelentette már, hogy ellopták az autót?

– Nem még!

– Miért?

– Vártam magát, és a megoldást.

– Három kívánság?

– Már csak kettő! – figyelmeztetett ujjával a költő. – Rám pazarolná?

– Naná! – És még gondolkodtam kicsit, amikor: – Casco volt a kocsin?

– Nem. Olyan öreg volt már, hogy nem volt rá érdemes kötni, a bank meg nem ragaszkodott hozzá.

– Jól van, akkor ma a biztosítást megköti, vár egy hetet, és azután bejelenti: a lopást.

– Ezt vártam magától fiam! Maga azt hitte, hogy a pokolban van, és mégsem a szemének hitt, hanem a szívének!

Az öregasszony helyeslően mosolygott rám csillogó szemével, és megsimogatta a hátam.

– Bár, az is lehet – folytatta mélzva –, hogy egy-két fej le fog hullani, de a táncs minden esetre, egészen eredeti! Nem inna valamit?

– Nagyon kedves, köszönöm, de várnak odafönn.

– Aha, Ő várja magát, a Nő, a gyerekekkel. Ismerem, szépek a gondolatai, és magát nagyon szereti! Csak sajnós... – kezdte az öreg, de hirtelen elhallgatott, és lesütötte a szemét.

– Sajnos? Csak sajnós? – kérdeztem aggódva és rosszat sejtve. – Mondja kérem!

– Hát jó. Sajnos a gyerek meg fog...

Közbevágтам:

– Három kívánság?!

– Hm... – mosolyodott el az öreg, majd csendesen így folytatta: – Már csak egy van. Pedig, nem a te gyereked...

– De Őt nagyon szeretem.

– Tudom, gyermekem... – bocsánat, fiatalember! – hallgatott el.

Ekkor a szemem az ölében fekvő könyvre tévedt.

– A könyvet nézed?

És nem zavart, hogy tegezni kezdett.

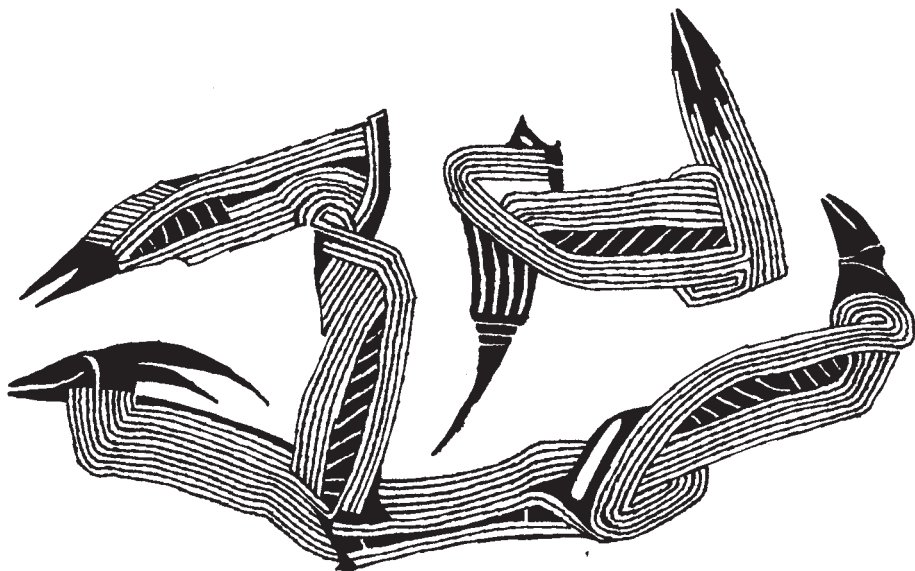
– Hemingway, Szigetek az áramlatban. Az egyik kedvenced, tudom. És ha már itt tartunk, válaszolok még egy fel nem tett kérdésre. A karácsonyt miért ne ünnepelnék meg? Minél több ünnep, annál jobb! Inkább legyünk vidámak, mint szomorúak! Látom, menne már – állt fel a karosszékéből, miközben a kockás, piros pléd a padlóra hullt... a koldus, foszlott és koszos ruhájában...

– Óh... – habogtam – Tibi bácsi?

– Nem, Alighieri, csak vicceltem!

– A rágó... – kezdtem volna újra.

– Nincsen semmi baj! Indulj nyugodtan, a néne majd kikísér! A virágot meg hagyd itt. Ja, és vidd azt a biciklit! Nem kívánság, ajándék! Az utolsó kívánságodat éppen most teljesítem, és teljesíted, Te, magad! A történeteid – hallgatott el hirtelen – kedves Író... folytasd!

Nagy Katalin

Halmadár énekel

Hűvös álmától bűvölve még
Sós hullámok sóhaja száll
Selymes ködfátylát szakítván
Föltáruul a virradó táj

Fénytajtéktól verten dereng
A tenger-terhes lágý homok
Szikla múltját feledve simul
Síkos síkba minden volt orom

A mennybolt lángoló sebéből
Szivárog lüktetve izzó vér
Haldokló csillagok hallgatják
A fölzengó halmadár énekét

Hogy eloldozza fájdalmaít
Mít éji tenger mélyébe zárt
A halmadár hajnalban dalol
E furcsa szerzet égi jelre várt

Tagjaid fáradt árnyékká

Tagjaid fáradt árnyékká
Tompa megszokás görbítette.
Hited elillant: tűnő időd,
Könnyű fátyolként terítvén
Magára, mélybe szállt vele.
Maradt számodra csupán,
– Hogy egyre Őt öleld sötéten –,
Csupasz magányod teste.

A hajnal homályos, hideg
Vizébe magányosan lépsz.
Világra szülte csöndesen
Csupzott, szürke gyermekét
A bánat-titoktól terhes éj.
A tények síkos hínárja

Körbefonja elárvult szíved,
Mit se kérde: nem remélsz.

Remegő testedben érő sejtelem:
Sorsod régtől készen várt.
Hogy árván kezdted el,
és magad végzed be,
Arra is ráébredtél tán.
S hogy a sodró árral együtt
Vagy azzal szemben úszol,
Olyan mindegy már.

Gravitációs ének

Perc hull porladó percre
Csöndvízben ázik az arcom
Rám telepszik egy árny
Ólomsúly a szívemben
Vállamra száll a magány

Szó hull sziszegő szóra
Sem ígésző ígék sem ígéret
Sziklákat aprító suhogás
Szül monoton dallamot bennem
Ereimben lüktető hiányt

Kő hull koppanó kőre
Kopár kietlen e táj
Lelkem tétova árva madár
A zöld remény is menekül innét
Maradásuk itt nem lehet már

Árny hull gördülő könnyre
Könny hull zuhanó árnyra
Hó hull betéríteni testem
Vércsepp csillan a hóba
Nem talál élve a holnap

Gál Ferenc

Félmúlt

Nem könnyű itthon ülni.
Csak az egyik kávéházat
bezárták, a másikat utálom.
Már az is megfordult fejemben,
hogy megint hivatalt veszek,
vagy előadást hirdetek
az egyetem víz felőli csarnokába
az angyalok természetéről.
Csakhogy az ázsiai oldal
lett a vesztem múltkor is,
ahol mindenki szem előtt van.
Amikor urunk fiának beadták,
hogy született színpadi szerző,
egy délután elé vezettek.
Eskü alatt kellett vallanom
a jelenetről, melynek tetőpontján
saját kezével szórta szét a nőktől
gyűjtött, lefagyasztott könnyeket,
és hörögve élélvezett.
Mit mondhattam volna?
Csak álltam, összetörve,
lemondva álmaimról,
melyek felé műveimmel törtem.
Közben a kutyák visszasompolyogtak,
és a növekvő foltokat figyelték.
Beugrott, hogy mennyi gond lehet
a leghűbb állatokkal is előadáson,
de az öblös tálakat behordók
már az etetést jelezték és az ajtót,
amin elhagyjam el a termet.

Elsőszülött

Hamis papírokkal mozgok.
Állami fülkét nyittatok
a kalauzzal, de csak tálka jeget
kérek hozott italomhoz.
Ha a végállomás épületében
a látogatók könyvéhez vezetnek,
állva azt írom: a képeket,
amiket népámítók innen eltávolítottak,
istenfélő emberek helyreállították.
Majd azonnal a gőzfürdőbe hajtok.
Mi értelme, kérdezi a legfiatalabb
közülünk, a lebukás kockázatának,
ha mindenütt ugyanazt csinálom?
Három hónap még, és születésnap
ajándéku elviszem magammal.
Leszurkolom helyette a belépőt
és a felárat az olajozónál,
hiszen nem borotvált a teste.
Aztán rábízom a föld alatti
járatokban világító nyilakra.
Mire a pihenőben elfoglalja mellettem
a matracot, kiderül, hogy kire hasonlít.
Hogy alvás nélkül milyen útitárs,
és bírja-e a rendszertelen étkezést
a gyomra.

Oláh András

helyzetjelentés keletről

1. szabadság

megint sintérek viszik a prímet
fényképekre száradnak a mosolyok
– *hiénák szabadsága ez:*
lelegelt forradalom
széthordott istálló-alom
s ha őszbe billen az idő
csak hosszabbodik a magány...
egy vagány bakter csizmaszárba
tűzte zászlaját s kinevette a csillagot
de a szerelvény rendületlenül robog - - -

2. kérdés

szaporodnak bennünk a fájdalmak
mint papírlapon az áthúzott sorok
de vajon *ki merné kérni ezután*
Istentől az elmaradt lakkért...

3. tétlenül

tét nincs hát *tétlenek* vagyunk...
világnagy térképeken változnak a színek
künn kóbor kutyák acsarognak
bezárt ablakunknak
lepkeszárny ütközik
– határ a határtalan –
az égen elfogyott a nap derűje
összezsugorodtak a levelek:
már megint a patkányok győztek

4. fázunk

minden utcasarkon
ott várnak ránk
a vak koldusok

légüres térben
mozdulnak a tárgyak
bennünk fáznak a hajnalok
mint sivatagi csöndben
a hajléktalanok

5. csavargó idő

teleírt papírlapok gyűlnek
egy összekoszolt kézben
csupa kérdő mondat
pedig sehol sem voltál
sehova se mégy
ez itt a félút vége
ahol még kérhetsz egy
csésze forró teát
mielőtt megnéznéd
az elmúlás előtti utolsó álmot

6. parkolópályán

jóllaknak velem az álmok
reflektorok elpazarolt fénye lökdösi
közelebb a tülekedő járműveket
talán előlről kellene kezdeni
az elrontott tegnapokat
de *félek az ismerős sínekre lépni*
mielőtt kihálnék belőlem

Podmaniczky Szilárd

Az ebéd

Találkoztam beszéltem meg mára egy pornószéttárral, hogy ebédeljen velem. Mindenképpen föltűnést akarok kelteni, másképp nem tudom eladni a könyveimet. Húsz éve írok, és még nem volt átütő sikerem. Majd most lesz.

Már kilencre az étteremben voltam, hogy legyen időm átgondolni a tervemet. Mert tervem igazán nem volt, ott akartam kitalálni.

Kértem egy kávét és leültem az ablak melletti asztalhoz.

A fogasról leakasztottam a nyeles újságot. Nem tudtam olvasni, a kávé felizgatott. Kértem a számlát, mielőbb levegőt kell szívnom.

Az utcán bementem a patikába, vettem egy doboz nyugtatót. Víz nélkül nem bírtam lenyelni, visszamentem az étterembe, és kértem egy pohár szódát.

Tíz percig ültem mozdulatlanul, mire a nyugtató hatott.

Jött a pincér, hogy mit hozhat még. Mondtam, várakozok. Nem nagyon tett nekik ez a rendelés.

Amikor megnyugodtam, újra levettem a lapot a fogasról, középen kihajtottam.

Agyonütöttek egy idős embert a lottózóban. A dolgozók elmondása szerint az öreg fix számokkal játszott minden héten, nem értik, hogyan történhetett. Egyszer csak ott feküdt a földön, az ajtó kivágódott, de nem láttak kimenni senkit. A címe az volt, hogy Fortuna végzete. Az idős férfit most boncolják, hogy kiderüljön, mi okozta a halálát.

A szerencsejáték szervi elváltozást okozott, gondoltam, a huzat becsapta az ajtót. Azt nem írja, ki volt-e ékelve az ajtó.

Kifigyelik az embert, aki hosszabb ideje fix számokkal játszik, elveszik a szelvényét, mert lassan időszerű lesz nyernie. De nála ott volt a szelvény, zuhanás közben maga alá temette.

Megírhatták volna a számait. Ha a jövő héten se nyer, csak növeli a tragédiát. Értelmetlen, haszontalan halál, se előtte, se utána nem nyert.

Még csak tíz óra múlt, és mennyi minden történt.

Szóltam a pincérnek, hogy fizetek. Kimentem az utcára sétálni. Akkor egyszeriben eszembe jutott, hogy még nincs tervem. Az az igazság, hogy gazdag filmproducernek mutattam magam egy fogadáson. Nem is értem, hogy sikerülhetett. Három éve voltam utoljára moziban.

Leültem egy padra a Szajna partján, néztem a betonteknőben örvénylő vizet. Turistahajó húzott fölfelé, megkerülve a szigetet.

Eszembe jutott, hogy újra megnézem az impresszionistákat az Orsay-ban. Amikor először láttam, sírva fakadtam. Berohantam a vécebe, hogy ne lássák rajtam, de amikor kijöttem, megint elszorult a torkom. A színek miatt. Az albumok képtelenek visszaadni a látványt. Gyorsan vettem hat nyomatot, azokat néztem, átmentem a szobrokhoz, és lassan megnyugodtam.

Most nem megyek vissza. Akkor jól kibőgtem magam a vécében, másodsorra csalódnék.

Fölálltam, elindultam a parton. Gyerekek integettek a hajóról, egyforma ruhát viseltek, piros sapkát, kék nadrágot és fehér inget. Visszaintettem. Jól esett volna elhajítani az egyik cipőm a hajó után és látni, ahogy pörög.

Visszamentem az étterembe, kértem egy frissen csavart narancsot. Nem volt, csak grapefruitlé. Szívószállal és jégkockával. Mondtam, a magra vigyázzanak, nem szeretném lenyelni. Kihajt a hasamból egy fa, öntözhetem naponta, szüret, metszés, trágyázás.

Pár perc múlva tizenegy, meg kéne nézнем az étlapot, mert ha valaki itt ül mellettem, nem tudok az étlapra figyelni. Össze-vissza eszek mindent. Étlap nem volt az asztalon, a pénztárgép mögött egy tokban álltak, mint a nyílveszők.

Levettem megint az újságot. Halálos baleset a főúton. A harmincéves férfi munkába igyekezett kerékpárjával, mikor egy autó hátulról felöklelte. A férfi átfordult az úttest másik oldalára. Mikor magához tért, megpróbált fölállni, hogy lemásszon az útról, de átment rajta a szabályosan közlekedő helyközi buszjárat.

De hogy az istenben nem látta a sofőr? Ahhoz nagyon jó reflexek kellene, hogy visszapillantóból vezessen az ember. A megtörtént események fényében korrigálni a jelent, soha nem sejtve a jövőt. Azt hiszem, erre nem lennék képes.

Munkába menet. Az ember még csak nem is sejtí, mikor jobb. Ha van munkája, vagy ha munkanélküli. Nem sors, sorsok vannak megírva, és azok közül kell választani. Mondjuk itt nem volt választási lehetőség, a jövő beláthatatlan része volt a sors. Ő most már mindig ez az ember marad, ezzel a szerencsétlen véggel. Talán mégis jobb őt elfelejteni, neki is jobb lesz, mintha soha nem élt volna.

Ebéd előtt még sétálnom kell egyet, nagyon leterhelt ez a két haláleset. Fizettem és kiléptem az utcára, s ahogy a zebrára tapostam, csikorogva megállt előttem egy autó.

Nem látsz a szemedtől, üvöltöttem.

Egy asszony ült a volánnál, nem szólt semmit, és nem is volt ideges. Úgy hajtott tovább, mintha nem látna. Érezte, hogy jövök. Én viszont nem éreztem semmit.

Az utcán váratlanul régi barátommal futottam össze, el volt törve a keze.

– Hát te? – kérdeztem gyanúsán, köszönés helyett.

– Leestem az asztalról – válaszolta.

– Hogyhogy leestél az asztalról?

– Az asztalról mostam az ablakot.

– Nem értem – válaszoltam.

– Az ablak tetejét nem értem el, föl kellett rakni egy széket is, és arról.

– Viszonylag szerencsésen megúszta – mondtam, és akkor jutott eszembe, hogy nála kicsi, alacsony ablakok vannak.

– Igen – válaszolta –, de örököltem egy belvárosi lakást, hatalmas ablakokkal.

– Közeli rokon? – kérdeztem tapintatosan.

Nem válaszolt, mintha nem is hallotta volna. A háta mögé figyelt, mintha követnék.

- Hová mégy? – kérdeztem.
- Két hét múlva leszedik a gipszet, megveszem a falfestéket.
- Te tudod – válaszoltam. – Te – folytattam –, mi van azzal a csajjal, akibe úgy bele voltál esve. Megmondom őszintén, nem illettetek egymáshoz. Szerintem kicsit kövér volt, soha nem láttalak ilyen nővel. Arról nem is beszélve, hogy a hajtat is olyan különbözően állt. Rengeteget járhatott fodrászhoz.
- Mielőtt válaszolt volna, megint hátra nézett.
- Elvettem – mondta végül.
- Mi? Hogy? Feleségül? – kérdeztem.
- Csak azért nem hívtalak meg az esküvőre – folytatta –, mert azt hittem, neked is tetszik, és nem akartam, hogy...
- Ugyan már, épp ellenkezőleg – válaszoltam.
- Akkor jó, most megyek, veszek egy távcsövet – mondta, és elindult az út másik oldala felé.
- Az előbb azt mondtad, hogy festéket – kiabáltam utána, de eltűnt a presz-szó sötét ajtaja mögött.
- Az órára néztem, tizenkettő lesz öt perc múlva.
- Az étteremben másik pincér várt, mint délelőtt.
- Jó napot, uram – mondta, végtelen szívéllyességgel fogadott, nem látta a délelőtti rohángálásomat.
- Az a helyzet, hogy vendéget várok. Egy pohár szódával addig elboldogulok – mondtam, és visszaültem az asztalomhoz.
- Két asztalnál már ebédeltek, a harmadiknál kisfiú ült, rajzolgatott. Sovány volt, talán a szakács gyereke.
- Az újságra néztem, de ezúttal nem vettem le, elég volt mára ennyi.
- Ahogy megmozdult a cipőben a lábam, a sarkamba hasított. Az új cipő. Mindig ezt csinálja. Legszívesebben nem vennék több cipőt.
- Elővettem a nyugtatót, bekaptam még egy szemet. Így higgadtan tudok tárgyalni. De miről is?
- Kinéztem az ablakon, még soha nem éreztem magam ilyen céltalannak. Mit akarok én a könyveimmel? Biztosan más is érzi, hogy nem szeretem, és ezért nem szeretnek engem se. Rossz a természetem. Sokkal könnyebb valakit úgy szeretni, ha az is szeret. Örök ellentmondásban vagyok magammal, gyűlölöm a világot, miközben szeretetet várok tőle. És a világ tükörként néz vissza rám. Várja, hogy szeressem, miközben gyűlöl.
- Jó ez a nyugtató, békesség sugárzik bennem.
- Néztem az ajtót, bármelyik percben megérkezhet.
- Biztos, hogy fotózni fogják, ez elég nagy föltűnés.
- Soha nem foglalkoztam pornográfiával, vagy pornográf irodalommal, de előbb-utóbb el kell jutnom ide. A siker a kíváncsiságban lakozik. Mi van a bugyiban, mi van a gatyában!?
- Dél elmúlt hét perccel. Késik. Ezt nevezik eleganciának. De miről beszéljek vele? Elmesélem a fiú történetét, aki kamionszofőr akart lenni. A szülei elzavarták otthonról, ki is tagadták, az ő gyerekük nem lesz kamionszofőr. Kurvázni meg

utazni egyszerre, a családban soha nem volt ilyen. A fiú, amíg le nem tette a C-kategóriás vizsgát, egy raktárepület végében lakott. Az éjjeliőr engedte be, napi négy euróért. Aztán letette a vizsgát és eltűnt.

Fél egy és még mindig egyedül vagyok.

Kértem egy sört, eluntam a várakozást. Szerintem nem fog jönni, de majd meglátjuk. Akire sokat kell várni, azt jobban megjegyzi az ember.

Elhatároztam, hogy egy órákor rendelek egy levest.

Egy óra.

– Kérek egy borjúragulevest májgaluskával – mondtam a pincérnek, meghajolt, már hozta is.

Tűzforró volt, sötét, mint a téli tó. Kényelmetlenül éreztem magam. Ha most jön, nem tudok mit mondani. Nekifogtam egyedül, égette a számat.

Szétnéztem, leraktam a tányért a szék alá hűlni. A kő itt nyáron is hideg. Taxi állt meg a bejáratnál. Nincs idő elővenni a levest. Mit mondok majd, mi gözölög alattam? Padlófűtés?

A taxi átkanyarodott a túloldalra, nem szállt ki senki.

Elővettem a levest, már meg is hűlt. A pincér végig figyelt. Kettévágtam a májgombócokat, mutattam a pincérnek, hogy finom. Szuper. Kicsit csípős volt a borstól, de a sör gyorsan lehúzta a nyelvemről.

Negyed kettő múlt. Intettem a pincérnek, hogy másodikat is rendelek. Ananászos kacsát tejszínben sült parmezános brokkolival.

S ahogy a pincér elment, és a recepció előtt visszafordult, tekintetéből beugrott az éjjeli álom.

Egész éjjel nem aludtam, csak pont annyit, hogy ezt megálmodjam.

Ültem a Grand Caféban, fonott székben, azt hiszem. Egyszer csak elébem állt valaki háttal. Ismerős volt hosszú, fekete haja, bőrkabátot viselt. Aztán hirtelen megfordult, és leült a szemközti asztalhoz. A szemei körül sötét karikák vibráltak, mint aki tíz éve nem aludt.

– Hát te!? – üvöltöttem rá.

– Ne haragudj, ne haragudj, megmagyarázok mindent – mondta, és ahogy beszélt, tele volt a szája piros földieperrel.

Levegőt is alig kaptam, úgy éreztem, ez már nem a barátom.

– Ne haragudj – folytatta –, borzalmas anyagi és családi válságba kerültem. Nem maradt más hátra, mint hogy fölakasszam magam az autópálya parkolójában. Hónapokig gyakoroltam rá. Csak a viaszbábu volt három millió, amit a ravatal előtt a helyemre fektettem. Nehogy azt hidd, hogy nekem olyan könnyű volt. Aztán kimentem Mexikóba, és most minden tartozásomat rendezem.

Nem szóltam semmit, csak gondoltam. Ez nem a barátom. Az anyjáról, gyerekéről, a feleségéről már kérdezni se tudtam. Föllállt és elrohant. Úgy lebegett a haja, mint mikor az első lakásomban raktuk össze a könyvszekrényt. Költözéskor szétszedtem, vastag hajfűrtöt találtam hátul, beszorulva a szekrény tiplijeire mögé.

Ültem ott, mint ki minden időt bejárt.

– Uram, a kacsája! – tolta elém a tányért a pincér.

A forró ananász gőze beleszállt az orromba. Nem voltam éhes. Fölálltam, kiléptem az utcára. A házakat néztem, a fák mögött rohanó felhőket. Nem fújt a szél. A tarkómat mintha széles gallér legyezné.

– Huhu, itt vagyok – szólt mögöttem a hang.

Megfordultam, a nő a fogadásról.

– Két óra – mondtam. Körülnéztem, nem fényképeztek.

– Valamit mondanom kellett, hogy mit csinálok – mondta.

– Nem érdekes – válaszoltam –, ebédeljünk.

– Kisegíték a szálloda portáján – folytatta.

– Egye meg a kacsámat, most valahogy zsírosabbra vágyom – elétoztam a kacsámat. Mohón nekilátott.

Egy tál pörköltet rendeltem. A második falatnál beszorult a szálkás hús a fogaim közé. Kelletlenül nyalogattam a fogam, de nem billent ki.

– Bocsánat – mondtam, fölálltam az asztaltól, fogpiszkálómmal a mosdóba mentem.

Az ínyemet fölsértettem, de a hús nem jött ki.

Kiöblítettem a szám, a mosdó ajtajából szóltam a pincérnek.

– Hozzon, legyen szíves, egy csavarhúzó!

– Mekkora? – kérdezte segítőkészen. Mindegy, mutattam a nagyságokat. És már hozta is.

Az egyik vécékagylót kicsavaroztam a padlóköből, kitéptem a falból, megragadtam és kiléptem vele az utcára. Fejem fölé emeltem és minden erőmmel a járdához csaptam. A porcelán csésze rípiytára tört. Leguggoltam, a poros földön a legvékonyabb szilánkot keresve rátaláltam egyre. Fogaim közé illetve azonnal kirepült a húsdarab. Megkönnyebbültem.

Visszaültem az asztalhoz, az ananász fele már hiányzott.

– Ha van egy kis ideje – mondtam –, megmutatnám az impresszionistákat az Orsay-ban.

– Inkább ne – válaszolta –, ott mindig elfog valami hosszú vágyakozás. Inkább sétáljunk a parton és beszéljen a könyveiről. Milyen tervei vannak? Hát-ha tudok segíteni.

A pincér fehér kesztyűt húzott, hosszú cirokseprűvel dolgozott az utcán.

– A terveimről? – tettem föl magamnak a kérdést, hátradőltem a székben, két kezem az üres tányér körül pihent. – Sajnos nincsenek terveim – folytattam –, mert minden csak bennem történik.

A nő arca elhalványult, most jöttem rá, hogy innivalót nem kértem neki.

Kinézett az ablakon, alkonyodott. Az ablak előtt álló fán rügyek bomlottak a sárga fényben, hűvös levegő szaladt be az utcáról. Egy pillanatra a félhomályba veszett minden.

– Tudja – mondtam lehunyt szemmel –, attól félek, hogy egyszer képtelen leszek átélni, mikor tavasszal újraéled a természet.

– Ne féljen – mondta –, azt mindig érezni fogja.

A pincér nem gyújtott villanyt, a homályon át nézett, és várta, hogy fizessek.

† Újházy László

Átvirrasztott éjszakák keresztje

öregapámnak

Temetni készül
temetni kell
temetni kell
a kocsit lemosom
temetni kell
temetőbe vinni
temetni akarom
látod már ezt se
látod már azt se
látod hogy nem akar
látod már nem bír
látod mindig alszik
nem szól ez semmit
jaj nem szól semmit

megvan a papír
a kripta kinyitáshoz
ruháját kitettem
meghal ez még az éjjel
temetni akarom
látod nem szól
látod hogy
akarom

rút idő van
fekete idő van
esik eső fekete
lámpa se ég
hideg van
egész éjjel
nem aludtam
kiáltottam
kelj föl kelj föl
azt hittem meghalt
leesett az ágyról
segíts fölemelni
egész álló éjjel

lestem vártam
vártam lestem
fáradt vagyok
nem lehetek fáradt
nem várja ki már a reggelt
hogy fölöltöztessük
gyűjjön el anyád

előtte mondja
előtte mondja
ő meg is hallja
de nem szól
nem szól egy szót sem
maradjon anyám!
föl-fölnéz néha

várom a halálát
temetni akarom
várom a halálát
TEMETNI AKAROM!

kuvikmadár
huhog a fán
s millió a varjú
cinke csak egy
*

öreganyám
apja halálát is
várta akarva
várva akarta
ugyanígy
nem is tudja
mit beszél már
– ne húzd le gatyám
húzd föl a gatyám
ne húzd föl húzd le –
betakarnám
„nem akarom“
azt mondja:
„ne bánts!“

TEMETNI AKAROM
EL AKAROM EL AKAROM
TEMETNI MÁR

öreg nem szól
sohase szól
ismeri a feleségét
ismeri a haldokló
e jó asszonyt
ismeri már.

Vers tamburazenével

nagyon emlékezne ma
akkori bőrröm illatára
kardélű virágok lángja
régi szavaim mohaágya

Stefanović
Gubik Mira énekelt akkor

én mankóimat eldobáltam
s nekivágtam a határnak
összes zsebem megrakni arannyal
hogy régi ruhám ha fölveszem...

de a tévedt úton mára
hazátlan árva
társtalansága
ismerős lombjaim zúgása
*

éles a szívem
kézfogások csomóit vagdosom
a kérges tenyerek vidékén
és délszláv dallamok részegítenek
itatják ingemet
kimoshatatlanná
az égigérő fák között
*

felejthettem volna

szentképeid anyám
csikorgó kapud síró malacod
ám a ledarabolt-szárnyú kakasok
hány hajnalt kiáltottak rám azóta is –
nemcsak vonatjegy köt ide s pár régi ruhám
és cigarettafüstöm szaga a falakon

Emlék egy állapotról

Levelek közt ülök egy rezdülésen.
Fényjáték vibrál, s madárrepülések
ujjongatják a többi madarat dalra
faágakon úgy, miként a régi avarra
lebbenő lepkeszárnyon az arany pont
vidítna engem. Bár az még tavaly volt,
sejlik föl bennem a patakcsörgedezés
villódzása zöldbársony asztalon –
s virágzó hóesés a rekkenő melegben.
Életem társa akkor láttad-e vajon?
E hangverseny fortisszimója engem
most a zöld sátrak titkaival ámít,
de tudatom belső udvarán ott világít
alakod, arcod az időtlen tükörben:
tőlem tízezer kilométerre is látlak

Ács Margit

Jeleneink és múltjaink Miért van szükség vén marhákra a történelemben?

Az 1867-es kiegyezés a magyar történelem szenvedélyesen vitatott fordulatai közé tartozik. Ha az utólagos őrlődés az esemény haszna és kára, erkölcsi csapda mivolta és szükségyszerűsége között természetes is felkelések, forradalmak megítélések, egy békés közjogi aktuussal kapcsolatban bizony elgondolkodtató az egyes álláspontokat fűtő indulat. A kortársak megosztottsága '67-esekre és '48-asokra még jól indokolható az ország pangásából való kitörést megcélzó politikai realizmus és a levert szabadságharc mítoszához, ideáljaihoz kötődő függetlenség-eszme nyilvánvaló ellentétével, de hogy a későbbi generációkban is sarkalatos kérdés, olykor szinte etikai tesztkérdés a kiegyezés kihatásainak értékelése, korántsem magától értetődő, és arra vall, hogy a kiegyezés indította el a magyarságot arra a kálváriás útra, amely átvezet a huszadik századon, és még nem ért véget. Azok a legfőbb társadalmi problémagócok ma is, amelyeket a dualista monarchia létrehozásával kívántak megoldani vagy elfedni, továbbá azok, amelyeket éppen az új államélet gerjesztett az új elit megszületésével. Némelyik társadalmi vagy nemzeti létkérdés súlya, formája változott a huszadik század első, második majd „hideg” háborúja során, de a legtöbb gondunkban nincs változás. Nincs változás abban, hogy az ország függő helyzete erős kihatással van a belső fejlődés egyenetlenségére; hogy a társadalmi elit boldogulása külön alkuk terméke, s hatalmas néprétegek szakadtak és szakadnak le az új világról; valamint változatlan volt mindaddig a rossz viszony a Monarchia egykori népeivel, a szomszéd országokkal. Az indulat azt is sejteti, hogy nemcsak társadalmi anomáliákról van szó, hanem valamiképpen a magyarság szellemi önmeghatározása a tét a kiegyezésről való vélemény megformálásában.

Bárki megkísérelheti átlátni, értékelni mindazt, amit a kiegyezés elkerülhetetlenségéről–zsákutcába torkollásáról politikatörténetünk és eszmetörténetünk kiválóságai írtak Kossuth Kasszandra-levelétől és Deák válasz-nyilatkozataitól Szekfű, Németh László, Bibó István és a mai történészek tanulmányaiig, mert ezt igencsak megkönnyíti az Osiris Kiadó *Nemzet és emlékezet* sorozatában *A kiegyezés* címen megjelent gyűjtemény, amely maguknak a történelmi dokumentumoknak is helyet ad, és bőven, részrehajlásmentesen válogat a témáról készült munkákból (2004, szerk.: Cieger András). Én azonban nem kísértem Kliót, csupán egyetlen részlet megvizsgálására törekszem. Ma már a kiegyezéshez való viszonyulásunkba belejátszik a Kádár-rendszer ideológusainak mesterkedése, amennyiben a Deáki mű analógiájaként tüntették fel a pártfőtitkár konszolidáló teljesítményét (sőt néhány mai közíró is erre ragadtatja magát). E viszolyogtató hazugság valamiképpen rávetült a kiegyezés amúgy sem ellentmondásmentes megítélésére, újabb indulatokkal homályosítva el történelmi tudatunkat. S még újabb indulati réteg keletkezik abból, ha a rendszerváltozással beköszöntő nemzeti meghasonlottság kényszergyógykezeléséhez

szolgálják fel mintaként a kiegyezéskori megbékélést. Ezeknek az analógiáknak, jobbára vélt analógiáknak a mibenlétét firtatom tehát.

Néhány évvel ezelőtt egyszer már nekifutottam hasonló kérdéseknek (*Békeidőben Bécsben*, Kortárs, 1998/3), de akkor alighanem tévútra terelt a homályos eredetű ellenszenv az Osztrák–Magyar Monarchia divatos, nosztalgikus dédelgetése iránt. Abból indultam ki, hogy erős nemzeti mítoszunk, a negyvennyolcas forradalom hervadhatatlan büszkeséggel, hősiessé szabadságszeretetünkről ápolt önképpel lát el minket félszáz éve, s vele együtt virul a magyar lélekben a Ferenc József-i békeidők mítosza is – mi ez, ha nem öncsalás? Mekkora amnéziát követelt, hogy a gyilkoló császárból népszerű magyar király lehessen! Nagy Imre, Tóth Ilona, Mannsfeld Péter első számú hóhérból Kádár apánk. A különbség csak az, hogy míg a Március 15-éket nagy, zavartalan önbizalommal ünnepelte mindig a nemzet, s még az intézményesítés, a rosszhiszemű manipulációk sem árthattak a '48-as mítosznak, az október 23-ikák fénytelenek, erőltetettek voltak a kilencvenes években. '56 mítosza nem kristályosodott – nem kristályosodhatott – ki, mert a megfélemlített majd megvesztegetett magyar ember kedvetlenül kiejtette emlékezetéből. Vajon az árulást, amelynek kísértete olykor azért felrémlert tudata szélén, így akarta ingerküszöbe alá szorítani? Vagy egyszerűen a maga triviális módján a „hamis realisták” táborába állt? Róluk Bibó azt írja, hogy számukra „a gyakorlati munka vagy érvényesülés lehetősége áll mindenekfelett, s ennek érdekében hajlandók abban az értelemben »realisták« lenni, hogy a hazugság fennálló és érvényesülő konstrukcióját elfogadják valóságnak. Realizmusuk ilyen módon egy alapvetően hazug építmény megtámasztásában, erősítésében és a tényleges lehetőségek hamis feltételei között való ide-oda tologatásban merül ki”. Bibó e meghatározást a kiegyezés egykori kortársi fogadtatását vizsgálva írta le, de lám, hézag nélkül illeszkedik a Kádár-rendszer jellegzetes magatartás-típusára is. Nézzük Bibó ezzel szembeállított másik kulcsfogalmát, a „túlfeszült lényeglátókat”: „A másik oldalon a lényeglátás adományával megáldott emberek vagy más kifejezési formát keresnek, vagy szűkebb, kisebb közösségekbe vonulnak, majd mind nagyobb mértékben izolálódnak, duzzogásba, sértődöttségbe, különtségbe vagy ádáz próféta-ságba szorulnak; egyidejűleg a különcök és az ádáz próféták válnak arra alkalmassá, hogy a lényeg megmondását magukra vállalják.” A Kádár-rendszerben ez az emberfajta is megtermett, s a rendszerváltozáskor úgy hittük, hogy fényesen igazolódván igazságaiban vezető szerephez fog jutni. Azonban az új helyzetben is azokra a gyakorlatias emberekre mutatkozott igény, akik képesek bármikor a kompromisszumokra, s akik a társadalom működőképességének fenntartására hivatkozva a nem eléggé „kezes” morális, történelmi, érzelmi igazságot okvetetlenkedésnek, netán törvetésnek minősítik. 1998-ban ezért állítottam szembe az önfeláldozó forradalmak morális értékét a mindenkori *modus vivendi*-ben rejlő, hangos ünnepléssel leplezett árulásokkal.

Többször találkozhattam – nemcsak Szekfűt olvasva, hanem baráti társaságokban is – azzal a felvetéssel, hogy szükség van-e forradalmakra, ha általában elbuknak a jól szervezett intézményekkel, reguláris hadsereggel bíró, a gazdaságban is birtokon belüli ellenféllel szemben. Vagy ha nagy ritkán sikert aratnak, bukással ér fel győzelmük, mert a forradalmak nem alkalmasak stabil, életképes társadalomszerkezet, államszervezet kialakítására, és a hatalmas véráldozat, amellyel járnak, a következményekben mérve fölöslegesnek bizonyul. Még tragikusabb, hogy az áldozatok vére árán nemegyszer sötét, despotikus erők szerzik meg a hatalmat. Ezek az egyébként sok igazságot tartalmazó nézetek ingereltek, mert az akkoriban keservesen lenyelt kompromisszumok sunyi igazolását láttam bennük. A Nagy Októberi Kompromisszum dicsőségére már egyenesen

tagadni kell, hogy a forradalmi lázak olykor életmentőek? Életmentőek, mert felhasítják a mérgező góccokat. Irányt szabnak a változásnak, kikényszerítik a korrekciót. De ha valaki netán úgy véli, hogy békésebb módot is lehet találni minderre, azt neki is el kell ismernie, hogy a forradalmakat nem *csinálják*, hanem *kitörnek*. S az embereknek nyilván okuk van rá, ha egy adott pillanatban készek meghalni valamiért.

A kérdést a fonákjáról is meg lehet közelíteni: vajon a kompromisszumos réalpolitika joggal hivatkozik-e sikereivel, s joggal könyveli-e el szükséges árnak az ideálok megcsúfolását, a küzdelmes szakaszban kihasználta, lelkes ígéhirdetők elárulását, leselejtezését, joggal abszolutizálja-e alkuk, lemondások révén létrejött féligazságait? Nem. Természetesen nem – mondom Németh László szellemébe kapaszkodva: „ne higgyük, hogy a történelemben csak a siker igazol – írta –, s egy eredménytelen, de komoly erőfeszítés nem lehet tökéje a nemzeti léleknek, amely vállalta”. De ugyanakkor fel kell tennem azt a kérdést is, hogy vajon joga-e a „lényeglátónak” fölébe helyezni igazságát a mindennapi élet szűkségeinek? Megkövetelheti-e az önfeláldozást országa polgáraitól? Rákényszeríthet-e az emberekre megvalósíthatatlan célokat? Nem, be kell látnunk, nem. A hangsúly itt a *be-látáson* van, az idealisták morális korlátján, amely nélkül a legigazabb igazság is agresszív dogmává válik. Az említett veszély persze csak fikcióként merül fel manapság; mi, idealisták nem birtokolunk eszközöket ahhoz, hogy például önsanyargató honfiakat faragjunk a tőzsdeügynökökből és a szappanopera-nézőkből. 1998-ban is mindössze arra futotta haragomból, hogy még az öncsaló nemzeti mítoszt, a túl felhőtlen önbizalommal ünnepelt március 15-ikétet is többre becsljem, mint a kopár, kicsinyes néplelket, amely semmit sem sejtít az emberi lét metafizikai tereiről, s amely nem volt képes átmenteni a sivár időkön ’56 pátoszatát.

A kilencvenes évek közepén tehát a magyar nemzeti tudat megzavarodását mint kezdethez a kiegyezéshez és a Monarchiához kötöttem, Németh László és Bibó István éles kiegyezés-kritikájának a hatása alatt. Megállapításaik érvényességét ma is átérzem, nehéz is volna tagadni őket. Például azt, hogy a rendi társadalom számos eleme a kiegyezés révén került át az új hatalmi szerkezetbe, mert az alku épp ezen alapult: „a dinasztia és a magyar politikai vezető réteg túlbecsülte a másik fél erejét, s ebben tévedett; ez azonban azért történt így, mert mind a kettő érezte, hogy saját erejéből nem tudja megőrizni helyzetét, s ebben nem tévedtek” (Bibó). Nem tagadható, hogy a külügy és hadügy terén hiányzó önállóság kétségessé tette magát az állami önállóságot, mégis e hazug axiómára épült az egész közélet. Továbbá igaznak kell elfogadnunk, hiszen tapasztalati tény, hogy a birodalom többi népének nemzeti ambíciói szempontjából „’67 erkölcsi csapda volt, amelyből nem nyílt szabadulás” (Németh). Főleg abban kell egyet értenem e két gondolkodóval, hogy a hazugság mindenre rátelepedő lepedékének tulajdonítják a politikai közgondolkodás eltévelyedését a magyarság tényleges érdekeitől. Semmit sem neveztek a nevéen 1867 óta – így Bibó; „a magyar ellenzék is benn volt abban, amiből a többi nép »ellenzéke« kinn lehetett. Közjogi harcokat folytathatott – de a Monarchia elintézetlenül elintézett létkérdéseihez, állam és »népeim« viszonyához nem nyúlhatott hozzá” – így Németh.

Ám e látásmód híveként is el kell ismernem a kritika egyoldalúságát; hiszen azt is nehéz volna tagadni, hogy gazdasági „bumm” kezdődött, hogy az ország ténylegesen átformálódott, sok-sok polgárának biztosítva életminőség-javulást. Továbbá teljességgel elképzelhetetlen a területvesztés elfogadtatása a korabeli magyarsággal, amely a monarchia alternatívájának gondolt szövetségi államforma, a birodalom népeivel, azaz a nem-

zetiségekkel való esetleges megegyezés kikerülhetetlen folyamánya lett volna, s ez bizony utópikussá teszi a legkívánatosabb modelleket is egy stabilabb, egészségesebb Kelet-Közép-Európáról. Végül igazat kell adnom a *Békeidőben Bécsben* egyik kritikusanak, aki azt szegezte indulataimmal szembe, hogy a Habsburg-ház, az Osztrák–Magyar Monarchia történelmünk kiiktathatatlan része, ahogy mi is része vagyunk az ő történelmüknek egyebek mellett a magyar katonák századok során kihullatott vérével is. E múlt jelentősen megszabta, hogy milyenek vagyunk, külsőségeinket, szokásainkat is átítatta, és balga dolog ezzel szemben dacos, engesztelhetetlen haragot táplálni szívünkben (Hellenbart Gyula: *Dániától Doberdóig*, Kortárs, 2003/6).

Valóban: miért ne ápolhatnánk két mítoszt egyszerre: mind a forradalomét, mind a békés gyarapodását? Egyáltalán: a mítosz – mítosz, a történelem – történelem.

A hazugság meg hazugság!

S ha Bibó – jogosan – hazugnak ítélte a kiegyezés keltette látszatot, hogy a magyar független államiság szinte töretlenül, épp csak egy kicsit csorbulva megmaradt, mekkora hazugság a Kádár-rendszert a kiegyezéssel párhuzamba állítani! Ki tévesztheti össze a kiegyezés államjogi aktusát a szovjet megszállással?

Márpedig a rendszer ideológusai képesek voltak a gulyáskommunizmus, a legvidámabb barakk állapotát az '56-os forradalomban feszülő vágyak egyfajta „megvalósításának” látni (ahogy a '48-as célok nagy részének beteljesítését tulajdonítja a történetírás '67-nek). Meglehet, '56-ban az emberek elégedetlenségét és haragját a szűkölködés, az általános szegénység is fűtötte (naná, hogy jobban szerettek volna élni!), és Kádár alatt kétségkívül jobban éltek, de ez a százalmas „jólét” – a hatalom álszent, kegyes elnézése a „kaparj kurta”-irányelv buzgó megvalósítása fölött – valójában senkinek, a legmegelégedettebb dácsatulajdonosnak, a legvitézebb üzemi szarkának se juttatta eszébe '56-ot. (Már azért sem, mert lassanként az ország kezdett az efféle emlékezéshez szükséges emberi szint alá süllyedni.) S ha valakinek mégis eszébe jutott a magyarázat, hogy miért jár nekünk, magyaroknak oly engedékenység, amilyen a „baráti” népeknek nem, az, a pesti srácokra és a kivégzett szabadságharcosokra gondolva, hullaevőnek érezhette magát.

A vérforraló hamisítás besettenkedett a mai közgondolkodásba is. Az állampártból rendszerváltó párttá, majd nyugati típusú szociáldemokratává vedlett MSZP, amikor tüntető gesztussal vállalta a folytonosságot a korábbi formációival, azt sugalmazta, hogy a Kádár-rendszer viszonylag elnéző, kvázi „liberális” politikája csúcsonyosodott ki a többpárti parlamentben és a piacgazdaságban. Mintha a Kádár-rendszer második, konszolidált korszakából szervesen következett volna a demokratikus átalakulás, amelyből maga Kádár már kiöregedett ugyan, de voltaképpen a pártja és szárnysegédei „vezényelték le”. Hogy voltak meggyőződéses reformerek az állampártban, senki sem vitathatja. De azt sem, hogy megtollasodott kádereinek és klienseinek az érdeke tette szükségessé és sürgőssé a magántulajdon törvényes védelmét. Ugyanis a párttörténet ismeretében, a kommunista államvezetési gyakorlat forgandósága miatt még „legálisnak” minősülő vagyonát sem tudhatta senki teljes biztonságban. Márpedig az üzleti siker legfontosabb feltétele a biztonság; a nyugati tőkés üzletfelek nem szívesen kockáztatnak. Csupán jogállam garantálhatja a kellő feltételeket, a jogállam, amely a rendszerváltozással létrejött, s amelyre mi, többiek – megfigyelés alatt tartott demokratikus és népi ellenzékiek, együtt az államosításra és a tsz-szervezésre jól emlékező, a tökéletes esélytelenséget a huncutul rájuk kacsingatató hatalommal szemben is megtapasztalt kisemberekkel – évtizedek óta reményvesztetten áhítoztunk. A magánvagyon biztonságáért a pártállami nómenklatúra még a mások vagyon biztonságát is kész volt lenyelni: a demokráciát, a többpártrendszert,

pedig ezek, úgy egyébként, a legkevésbé sem hiányoztak neki. A hatalmi apparátus más részének meg az állt érdekében, hogy a népköztársaság csődbejelentésével megszabaduljon a felelősségtől az adósságcspada miatt, s a köztársaságban tiszta lappal indulhasson, akár mint magánvállalkozó, akár mint politikus, akár mint cégek vagy kormányok gazdasági tanácsadója. Nyilván e remek *szakembereket* is a rendszerváltók közé kell sorolnunk, sőt hálásnak kell lennünk nekik. (*Nota bene* a 2002-es választások után nem sokkal a kormányrúdhöz visszakerült szocialistákról mint nyilvánvaló észlelet hangzott el országszerte: „A hatalom megtartásához *nagyon* értenek, de hát a gazdaság, az *mindig* a gyenge pontjuk volt.”)

Hogy a hatalom birtokosainak efféle számítása rejlik Kelet-Európa, Kelet-Közép-Európa politikai átalakulásának békés lefolyása mögött, abból is kiszűrhető, hogy az állampártok mindenütt tevékenyen részt vettek a rendszerváltásban. Ott is, ahol nem voltak olyannyira „liberálisak”, mint Magyarországon. Persze mindenütt kellett hozzá egy viszonylag szervezett ellenzék aktivitása, hogy formát találjanak a közjogi reformnak, és az új hatalmi intézményekhez a személyi bázist szolgáltatassák. Volt, ahol ennél többre volt szükség: például el kellett tenni láb alól a magát kiviselt diktátort, hogy kézben tudják tartani a megmaradó „szerveket”. A rendszerváltás eredményét nézve mindenhol kitetszik, hogy az utódpartok nemhogy mártírsorsra jutottak volna, hanem kedvezményezettjei lettek a piacgazdaságnak is – miként a totális szocialista tervezkedésnek voltak –, s a politikai hatalmat is időről időre vissza tudták, tudják kaparintani.

Így hát a Kádári gulyáskommunizmusnak sem sunyító napi gyakorlatában, sem az 1989-es végkifejletében nem volt köze a forradalomban feltört igényekhez. Sőt, minden ízében ellentétes volt azokkal! ’56-ban a megaláztatástól akart megszabadulni a nép. Attól, hogy vak félelemben nyomorítsák, hogy bornírt frázisokkal tömjék a fejét, amelyek nevében aztán kirabolják vagy agyonhajszolják. Attól, hogy hitében, múltjában, gyászában folyamatosan megszegyenítsék. A méltóságukat szerezték vissza akkor az emberek, szinte egyetlen nap, néhány óra leforgása alatt. A méltóság diktálta a többi célt: a közösségek önrendelkezését, az ország függetlenségét, a nyilvánosság szabadságát is. Nem elég, hogy a rendszer a megtorlás és a filléres korrupció hatásos kevercsével ugyanezeket az embereket jó alaposan kikezelte a fölös öntudatból, káderei még arra az egykori megvilágosító, lélekkel teli néhány napra is rá akarták kengetni a „kaparj kurta”-mentalitás bazsalgyó önelégültségét. Düh, harag, utálkozás. Mi mást éreztem volna a kilencvenes évek közepén? Ezt a haragot vetítettem rá a kiegyezésre és „békeidőkre”, többé-kevésbé öntudatlanul, tévesen.

Az 1988–90-es időszak párhuzamossága 1867-tel viszont meglehetősen szembeötlő. Ha a kiegyezés megvalósuláshoz segített sok ’48-as célkitűzést, a rendszerváltás valóban véghezvitte ’56 céljait. Akkor a Habsburgok viselt dolgait kellett *ad acta* tenni az ország életképességének visszaállítása érdekében, most az állampárti adminisztráció, titkosszolgálat, ideológiai rendőrség garázdálkodását közös javainkon és az életünkben. Csakhogy az 1867-es kiegyezés nem Haynaut állította piederasztátra, hanem Deák Ferencet, aki sohasem volt pufajkás, sem érintett. Tehát másként hangozhatott ’67 után az érvelés, amely a sérelmi politika tarthatatlanságáról kívánta meggyőzni a közvéleményt, mint a ’90 utáni hisztérikus műfelháborodás szlogenjei, a „boszorkányüldözés” emlegetése, mihelyt kiderült, hogy a történelmi felelősség kimondását, az erkölcsi jóvátételt a társadalom természetes kötelességének tartja.

Hiába hasonlít tehát egymásra a két államjogi reformidőszak, hiába, hogy ’67-et is számos morális aggály övezi, az a helyzet, amely ’90-ben létrejött, alapjában különbözik

a kiegyezéskorítól. A dualizmusban ugyanis a volt ellenségtől mégiscsak országhatár választott el, a politikai fordulat megemésztésébe nem szólhatott bele, az a mi dolgunk volt, a nemzeti közvélemény rendezte el a vitákat. '90-ben meg a volt hóhér kezdett el pálcát törni egykori áldozata feje felett, amiért az nem volt elég szívós és karakán: nem áttalt elhalálozni a kivégzés során. Lám-lám, lelki torzuláson ment át, a társadalom peremére sodródott, ha vitte is valamire, „tipikus másodvonalbeli”, alfabetá a piacgazdasághoz, nem érti az idők szavát, túl idegbajos ahhoz, hogy a politikai korrektség követelményének eleget tegyen. Haynau tehát kikezdehetetlen demokrata lett, s mint az efféle igaz demokraták általában, diktálni kezdte, hogy miről szabad beszélni, miről nem; az ő rémuralmát felhánytorgatni például nagyon kultúrálatlan magatartásnak minősült, sőt, a modernizációt gátló aknamunkának.

Lassan, nehezen, de túlgördül az idő a történelmi igazságtalanságon. (Ha e morális megbicsaklás nyoma nem tűnik is el sem lelkünkéből, sem a közelmúlt krónikájából.) Ám van egy mozzanata e történetnek, amely még nem olvadt bele a távolodó múltba. Itt van velünk, a '90-ben megkezdett jelen része. Az új demokratikus közéletbe bántatlanul beengedett pártállami elit ugyanis rálicitált a nemzet ellen elkövetett korábbi bűneire. S erről még korántsem sem esett elegendő szó, míg a pártállami diktatúra bűneiben való felelőssége és a rendszerváltáson való nyereszkevése már evidenciái – hatástalan paneljai – a közbeszédnek.

Az utódpart és az első szabad választáson második helyre szorult SZDSZ az első perctől kezdve minden eszközzel, a jobbára velük cinkos média segédletével pánikot keltek az amúgy is létbizonytalansággal szembesülő tömegekben. A felhergelt kisember egyetlen percnyi időt sem kapott ahhoz, hogy magáénak érezze az országot, és megélje az örömet, amit a Vörös Hadsereg távozása, a szabad nyilvános beszéd, az új kezdet felelőssége jelenthetett volna számára. Egyébként se észlelhette közvetlenül, a saját bőrén a megújulást. A legtöbb helyen, falvakban, vidéki városokban, fővárosi munkahelyeken a régi kádereket látta maga fölött; az igazságosság iránti vágyát, amit egyébként az új politikusi kar a választási kampányban mindenféle nagytakarításra vonatkozó ígérekkel alaposan felfokozott, veszélyes bosszúvágnak minősítette a sajtó. Riadalmában és csalódottságában magától is az új hatalom ellen fordult, mert a régi káderek előjogait, harcoslását természeti adottságnak tekintette még az új világban is, az új vezetők viszont eszébe juttatták, hogy megint lemaradt valamiről: a húsosfazékból neki, főleg az első években, semmi sem fog jutni, annyi sem, mint korábban.

Az MSZP és SZDSZ szószólóinak, aktivistáinak, újságíróinak erre az indulatra kellett rátenni néhány lapáttal – nem is haboztak. (Az első években az akkor még liberális eszmeiséget valló, a valódi politikai törésvonalakat fel nem ismerő Fidesz is buzgón aszisztált ehhez.) A nehézségekért az első szabadon választott kormány dilettantizmusát okolták; az előző rendszerben lekozsmált káderek titkolt félelmeire rájátszva diktatórikus ambíciókat tulajdonítottak az alighogy felállt új közigazgatásnak; a Horthy-korszak restaurációjával, antiszemitizmussal vádolták őket minden létező fórumon, országon kívül és belül. A leghatásosabb kampányfogás a Kádár-rendszerben kiművelt, kicsinyes irigykedésre épített: „ezek” olyan mohók a közvagyon szétlopkodásában, amelyet még nem látott a világ. Tökéletesen szétzúzták a kormányzó demokratikus erő hitelét egy-két év alatt. Olyan időkben, amikor a legnagyobb média-támogatás mellett is nehéz lett volna visszafogni az elégedetlenséget a munkahelyek megszűnése, a gyárak, a bányák bezárása miatt, és ellensúlyozni a Kádár-kori „létbiztonság” utólagos vonzóerejét. Mert hiába bizonyosodott be, hogy az akkori gyáron belüli munkanélküliség, amely e létbiztonság

titka volt, tarthatatlan lett (épp emiatt került sor rendszerváltozásra), hiába volt napnál világosabb, hogy nem az ellenzék csavarta ki a hatalmat az MSZMP kezéből, hanem az maga passzolta le, amikor már nem tudta kezelni az országra szabadított gazdasági csődhelyzetet, a kilátástalanságba süppedt tömegek a rendszerváltozást mégis az „újak” *stiklijének* kezdték felfogni, és izzó gyűlöletet éreztek a nemzeti kormány és szervezőtáborra iránt.

Így került vissza a volt nómenklatúra a (majdnem) teljhatalomba. Káderek, tartóisztek, besúgók – a régi mivoltukban, hiszen mindenféle katarzis nélkül. S ha ez sem számít már különösebben botrányosnak a napi botrányokkal és álbotrányokkal agyonbombázott közember szemében, hogyan is várhatnánk el, hogy ráébredjen, mennyi mindent mulasztott el Magyarország, amikor a rendszerváltoztatás első lendületét megtörte a tudatosan gerjesztett gyűlölet. Kivált hogy ennek belátását a legtöbb honfitársunk nem úszhatná meg önkritika nélkül. Ám ha senkit sem fog ez érdekelni, történelmünk akkor is visszavonhatatlanul magán viseli a súlyos politikai visszaélés hatását. A pozíciókba került nemzeti demokraták a prés alatt feltehetőleg még többet hibáztak, mint amennyit – egyébként érthető gyakorlatlanságból – hibáztak volna. Nagyon, nagyon sokat vettünk a társadalom támogatásának hiánya miatt. Németh László írja: „A kiegyezésbe csak olyan népnek lett volna szabad belemennie, amely tudja, mi az, amit vállalt, s el van szánva rá, hogy azt, amit ilyen áron nyert, komoran és szívósan kiaknázza.” Nyilván a rendszerváltozás is ilyen népet igényelt volna. Persze, ahogy a kiegyezésbe nem a nép „ment bele”, úgy a rendszerváltozásba se: a közemberek sokaságát általában kész helyzet elé állítják az események, ezt Németh László se gondolhatta másként. Kétségtelen, hogy a történelemben a magyarság szinte mindig készületlen arra, ami történik vele. A pártállam tett is róla, hogy ha lett volna politikai kultúrája (egyébként igenis volt: 1945, 1946, 1947 eseményei józan, építkező, jól választó nemzetre vallanak, ahogy jó ösztön mutatkozott meg '56-ban is, s lám, még én sem tartom ezt eléggé számon!), tehát ami politikai készsége *volt* e népnek, azt harminc év alatt elveszítse. Hogy a saját zsebében keresztül nézze a világot, és erre még büszke is legyen. Hogy mérhetetlen információszegénységében a manipulált pletykákból merítse minden tudását. S ugyanazok, akik idáig sülyesztették, e gatzettre ráadásaként kihasználták roncsolt állapotát, és ráuszították az új magyar politikai osztályra. Meggazdagodásukra, átvedlésükre, sunyító hallgatásukra némi mentesség lehet a *struggle for life* egyetemessége, ám semmilyen természetes indulattal, se félelemmel, se érvényesülési vággyal nem magyarázható a tudatos hajsza az első szabadon választott politikai tisztikar ellen, amely így nem volt képes jobban, a lehető legjobban teljesíteni történelmi feladatát. '90-ben csak többpártrendszer jöhetett létre, nem polgári demokrácia. De nem a megszorongatott politikusok vették a legtöbbet. Az igazi károsult maga a manipulált magyar nép, amelyet így elütöttek a valódi demokráciától: az önrendelkezéstől. Ahhoz ugyanis démosz kell. Jól tájékozott, felelősséget érző, tisztességtudó. Persze azt is lehet orránál fogva vezetni – csupán jó kampánystratégia kell hozzá –, csak hogy az önnön felelősségét megtapasztalt állampolgárnak hosszabb az emlékezete, s a hazugságot végső soron meg tudja büntetni. Birtokol tehát valamelyes ellenőrzést a jó és a rossz történelmi licitje fölött.

Az Osztrák–Magyar Monarchia könnyes-ábrándos kultusza ellen ágalva, és szembeállítva a mindenkori *real*politika önhitt pöffeszkedésével a forradalmak és eszmények *realitását*, voltaképpen tudtam már, hogy a kommunista hatalom bűneinek elszámoltatására, az erkölcsi világrend helyrebillentésére semmi esély. Épp ebből fakadt célt té-

vesztett indulatom. Mára mérséklődött az indulat, s arra irányul, ami ténylegesen kiváltotta – azonban változatlanul előtolakodik a kérdés, hogy mit kezdhethünk igazságainkkal, ha esélytelenek. Ha nemcsak nem érvényesíthetőek, még csak nem is elismertek a társadalomban.

Egy biztos: nem szabadulhatunk meg tőlük egykönnyen. Java eszménk, de akár csak rögtönzött véleményünk is múltbéli eseményekből, sorsunk alakulásából fakad; igazunk egylényegű a múltunkkal, kényre-kedvre nem nyúlhatunk hozzá.

S ugyanezt kell szem előtt tartani, ha mások igazságáról van szó. Még ha a KISZ-vezérek közül milliárdosokká lett személyek karrierhez való jogáról, „struggle for life”-járól, kvázi: „igazságáról” van is szó. Ennek taglalásához azonban nincs bennem elég nagylelkűség és önfegyelem, a felvetés inkább csak elméleti. Ám a rájuk Kádár iránti nosztalgiából szavazó öreg emberek igazsága – bármekkora bajt okoztak újszülött alig-demokráciánknak – első perctől kezdve fájdtotta szívemet. Ezek az emberek életük mítoszát a pártállami rendszerhez kötik. Abban voltak fiatalok, abban boldogultak, attól nyertek elismerést. Soha nem felejttem el egy hajógyári munkás kifakadását 1990-ben: „A hegesztőknél majdnem minden évben halálos baleset történt. Meghalt valaki. S ti azt mondjátok, hogy *vesztéséget* termeltünk?” Tehát nemcsak kicsinyes anyagiasság munkál benne, amikor nosztalgiából a régi „gazdáira” szavaz, hanem dacos ragaszkodás is önön élettelsítményéhez, büszkeségéhez, múltjához.

A másik táborban egészen másmilyen múltak határozzák meg az engesztelhetlenséget a kommunista hatalom képviselői, utódai iránt. Kitelepítés, kivégzett, bebörtönzött családtagok, kényszermunka, otthonuk társbérletesítése, csengőfrász, szétszakadó család, szakérettségis főnökök packázásai, pártközpontba felrendelt kéziratok, gumibotolás március 15-én stb. – ők efféle emlékképekből alkotják meg életük mítoszát.

Az utódpart és a vele szövetséges erők hisztériakeltő hadjárata csak megnyergelte, de nem okozhatta az ország kettéhasadását. Politikai propaganda ilyen mélységig nem hatolhat. A megosztottság a kinek-kinek jutott nagyon különböző sorshelyzetből: *múltjainkból* következik. Az árkot csupán az elpusztított, kigyomlált emlékezettel lehetne betemetni. De akkor mi maradna belőlünk? Az amnéziával szemben még az ellenem acsarkodók múltját is mentenem kell, az is hazám múltja, s így az enyém is.

Egyébként sem az a baj, hogy történelmünk egymástól ennyire különbözővé tett minket. Számos nép kegyetlenebb formában élte és éli át ezt; gondoljunk a véres polgárháborúkra, amelyekre mégis béke következhetett. Nálunk lelki-szellemi polgárháború zajlik, de a konfliktusok, az ellentétek artikulálása, a „csaták” megvívása helyett hisztérikus indulat, alantás rosszhiszeműség, egyszóval a gyűlölet kultusza tartja hatalmában az országot. Aki ért hozzá, ezeken a sötét érzelmeken kedve szerint játszhat, s mi e játsz mákból egyre rosszabb lelkiismerettel kerülünk ki. Pedig legtöbbször nem is hibáztathatjuk magunkat: végtére kötelességünk elítélni, amit rombolónak, hazugnak, bűnnek tartunk – ezért vannak erkölcsi normáink; nem is kérdés. Engem azonban egyre inkább kísért a csömör a játsz mák gépiessége miatt, a gyanakvás, hogy legnemesebb érzelmeimnél fogva rángatnak bele műbalhéka azok, akiknek kapóra jön még az ellenük irányuló indulat is, hogy a „szélsőséges”, a „múltba ragadt”, a „rasszista” politikai erők „áldozataként” jöhessenek elő. Bűn, áldozat, igazságtéves, megbocsátás – tizenöt éve e fogalmak körül forog a jobboldali(?), nemzeti(?), konzervatív(?) eszmék követőinek gondolkodása (a kérdőjelek a mai terminológiai kiforratlanságra utalnak) – az ilyen forgás könnyen a der-visek eszelősségébe visz át. Amit lehetett, ez a szellemi közösség elérte: megőrizte értékrendjét és ezen értékek köré népes tábort verbuvált, de mára épp az igazságérzete sé-

relméhez való erős kötődése, sebei ápolgatása miatt megtorpant. Márpedig az e fajta ember sokat ad arra, hogy földi létét hasznosnak tudhassa, és ha használni nem tud, legálább ne ártsen.

Hogy ez az álláspont a praktikus, haszonelvű szemlélet része-e, avagy idealizmus – lám, nem is könnyű eldönteni. Vajon a kaukázusi krétakör legendájában gyakorlatias volt az anya, amikor a szétszakadás előtt elengedte szülőtte kezét, vagy ostobán érzélgős (mert hiszen lemondott róla: végtére is a bölcs ítélettel nem számolhatott)? Ma körülbelül ennek az anyának a helyzetében vagyunk. Igazságunkban megalázva jogot formálunk az elégtételre, vagyis az igazság érvényesülésére, hiszen ez – okkal hisszük – az ország tudatának fölépülését szolgálja, az újjászületést. Ám látnivaló, hogy az ország belekövült kettős, sokszoros sérelmébe, belekövült kettős, sokszoros múltjába. Az emberek akár a múlt-, akár a jelenbeli dolgokat képtelenek a maguk mivoltában látni: saját érdekük ellenében is kultikus érzületüket élík ki esztelenül. Ha a jelenről beszélünk politikai ellenfeleinkkel, mintha nem ugyanarról az országról beszélnének. *Jeleneink* vannak csak, ahogy *múltjaink*. Ha többé-kevésbé normálisnak kell is tartanunk az egyes emberek, társadalmi rétegek történelmi emlékezetének végletes különbözősét, ugyanígy a napi jelenségek sarkosan ellentétes megítélését, semmiképpen sem minősíthető normálisnak az, ahová jutottunk: hogy még annyi méltányosság, annyi bizalom sem képes megképződni a magyar közéletben, amennyi a vélemények a megütköztetéséhez kell. A vallásháborúk korában, a közelmúlt diktatúráiban, a világ néhány pontján ma is dúló zarnokság terrorja alatt a tömegpszichózis úgyszólván szükségszerű, és veszélybe kerül az egyén, ha nem osztozik a közérzetben – mi viszont dönthetünk úgy is, hogy kiszállunk. Mi: jobb- és baloldaliak egyaránt, de hogy *ők* mire jutnak görcseikkel, nem a *mi* sajátos közösségünk: a rendszerváltás csonkaságát siratók dolga. Nekünk magunknak lehet döntenünk úgy, hogy kimozdulunk a megkövültségből. Képletesen: hogy elengedjük meg-szenvedett igazságunk kezét. Attól még igaz marad, s a miénk.

Fontos, hogy ezt az erkölcsi gesztust ne lehessen elvárni, megkövetelni senkitől. Mó-dunk volt megismerni a tolerancia-kampányok agresszivitását és visszás eredményét – távol áll tőlem, hogy a „kilazulást” a kultikusan ápolts sérelemből bárkire rá akarjam tukmálni. Elérkezettnek látom ugyan az idejét, hogy e minden mai problémánk meg-vitátását, az életfontosságú feladatok köré életképes közösségek, azaz *érdekközösségek* szerve-ződését akadályozó szenvedélyes haragtól megszabaduljunk, de nem az emlékek el-fojtását, nem a jogosan meghozott elmarasztaló ítélet megtagadását szorgalmazom. Nem is szükségszerű, hogy a továbblépés felejtést jelentsen. Csupán egy pszichotikus állapot belső, tudati felszámolását próbálom elvégezni magamon, s ajánlom eszmetársaimnak. Amikor a magánember túléli a kudarcot, a pokoljárást, a gyászt, magát a túlélést is meg-alkuvásnak érzi, és vannak, akik nem is képesek elszakadni emlékeiktől, halottaiktól. Valószínűleg ez a lelki jelenség társadalmi méretekben is létezik, tehát vannak sorstársaink, akik soha nem lesznek képesek megkötni a kompromisszumot a valósággal, kárhözhatni fogják, ahogy ma is teszik, azokat, akik már nem osztoznak velük a sebek kultuszában – ez bizony nem könnyíti meg a továbblépés szükségességét belátó, arra elszánt sorsos társak dolgát.

Ismétlem, én a gyógyulásra, a tudatos túlélésre szavazok, de azzal a kikötéssel, hogy az eltelt idő által kizsárolt engedmény, a túlélés diktálta kompromisszum ne töltse be a szemhatárt, ne akarja elhitethetni magáról, hogy nincs és nem is volt nála jobb, külön-b cél. A cél ugyanis mindig külön-b, mint ahova eljuthatunk, és semmi sem kényszerít ar-ra, hogy e tekintetben tisztánlátásunkat feladjuk – kivéve saját kényelemszeretetünket.

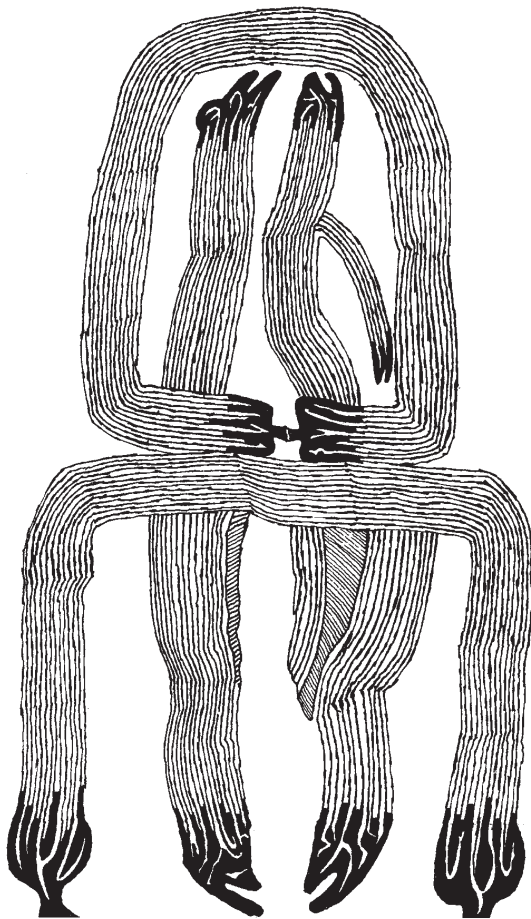
Azért kell erre a közhelyre ilyen hangsúlyosan hivatkoznom, és azért kellett védenem sorstársaink jogát rögeszméik – nagyrészt közös „rögeszméink” – hangoztatásához, mert most, a pragmatizmus korában nem elég beletörni a kompromisszumos megoldásokba, önelégülten hinni is muszáj bennük.

Ahogy az egyén, úgy a társadalom is eszményi célok és nemtelen alkuk, lemondások, meghátrálások feszültségében él. Nagyon nehéz határt vonni a szükséges és szükségtelen, ésszerű és ésszerűtlen kompromisszum (vagyis kompromisszum és megalkuvás) között. Talán nem is lehet; mindenki máshol észleli a határt. Egy (baráti) vitapartnerem az 1867 utáni magyar politikai élet kártevőjének ítélte a Függetlenségi Pártot, és egy évszázad távolából is orrolt a csökött ’48-asokra. Ráadásul – méltatlankodott – csak a szájuk járt, hiszen midőn kormányra kerültek, nem nyúltak hozzá a szerződésbe foglalt alapokhoz. Elgondolkodtatott ez a merőben gyakorlatias vélemény. Ha nem tartják ébren a közgondolkodásban a függetlenség eszméjét: az axiómát, hogy a függetlenség jó és természetes állapota egy országnak; ha nem lettek volna öreg ’48-as honvédek, akik eleven mementói ama Magyarországnak, amely valamivel mégiscsak *több* az Osztrák–Magyar Monarchia keleti felénél, vajon mennyi szellemi erő maradt volna a Trianon utáni újrakezdésre – nem a politikában – a nemzetben? Hiszen még nekünk is, akik megszállt országban éltük le időnk nagyját, és a szuverenitás mineműségéről fogalmunk se lehetett, támaszt jelentett a meggyőződés, hogy a függetlenségtől való megfosztottságunk a világ rendje ellen való bűnnek számít, s ez egyike volt azoknak az eszmei tartalékoknak, amelyekből a rendszerváltozáskor meríthettünk.

Vitapartnerem *tabula rasa*-igénye tehát nemcsak természetellenes, hanem a történelmi folyamatok szempontjából téves is. Fenntartásait mégis érdemes figyelembe venni. A nemzeti eszméket zászlójukra tűző ellenzéki erők nyomása talán belejátszott abba, hogy a kiegyezés révén hivatalba lépő kormány a nemzetiségek látványos megregulálásával akarta kiszolgálni a közvéleményt. A karzatnak játszottak – mondhatjuk színházi kifejezéssel élve, ámbár magának a kormányzatnak sem volt természetétől idegen az aszsimiláció szorgalmazása, a Deák-féle nemzetiségi törvény felülírása néhány újabb (például a nyelvhasználatra vonatkozó) törvénnyel. Mindezzel együtt a nemzetiségi élet jogi szabályozása az akkori európai gyakorlathoz képest méltányosnak, liberálisnak mondható, az európai köztudatba mégis sovíniszta, nemzetiség-ellenes politikát folytató népségeként vésődtünk be. (A Memorandum-ügy a legnevezetesebb botránykő: a román képviselők elítélése és bebörtönzése jogkövetelő memorandumuk benyújtása miatt baklövés volt, ráadásul siralmasan nevetséges is, hiszen a börtönélet üdültetéssel ért fel, s maguk a bebörtönzöttek is kacagták, hogy odahaza mártírként ünneplik őket. [Lásd Horváth Andor előszavát a *Tanúskodni jöttem* című gyűjteményből, Kriterion, 2003.]) De később a Függetlenségi Párt és koalíciója is megtette a magáét rövid és zavarodott kormányzati szerepében: előbb közeledtek az elszakadáspárti horvátokhoz, aztán egy nyelvrendelettel nagy horvát válságot idéztek elő.

Mindezt az elviség, az idealizmus és a realitásokkal való megalkuvás közötti határ bizonytalanságának szemléltetésére hoztam fel. Hogy a legtechnokratább politikust is behúzhatja a csöbe egy-egy érzelmi elfogultsága, hogy a legelszántabb idealista is adott helyzetben feladni kényszerül eszméit, hogy a közvélemény a legfeddhetetlenebb igazságok (nemzeti érdek, szociális igazság) nevében is kizsarolhat ártalmas politikai lépéseket. A vegytiszta gyakorlatiasság a politikában éppoly képtelenség, mint a makulátlan eszmeiség a szellemi szférában. Könnyebb volna szívünknek kedves és meggyőződésünk szerinti morált követnünk, ha e kétféle „igazság” folyvást külön-külön létezne.

Nem szándékozom tehát idealizálni a '67 utáni '48-asokat, a rendszerváltozás súlyos mulasztásainak sérelmezőit, az EU-szkeptikusokat, vagy a fogyasztói, illetve bróker-társadalomból erdei lakba kivonult remetéket. De súlyos hiba figyelmen kívül hagyni bokros és nagyon fontos teendők között, hogy van, amiben nagyon-nagyon igazuk van, s ez az igazság nélkülük képviselő nélkül maradna. „Vén marhák” – legyint rájuk a mindenhatónak számító politikus, az élet hercegének számító ügyeskedő, és az érvényesülési csatába induló fiatal, aki tudja, mi a dörgés, hiszen egy egész szubkultúrát állítanak elő számára a globalizációban. Legyint a történész is, nagyjából azokból az okokból, amelyeket fentebb magam is jeleztem. Ám ezekre a „vén marhákra” mégis múlhatatlan szükség van, s szükség van a bennünk „alkamatlankodó” személyes és közösségi emlékekre, sőt az okkal való elfogultságainkra, vagyis a megfegyverezett, szegény „vén marhára” is, hogy a történelmet bűvópataként áthálózó elemi igazságok azokon a korokon is átjussanak, amelyekben nem érvényesülhetnek. Mert ezen múlik, hogy az a kényes, irizáló határ megvalósítható és kívánatos céljaink között, máshonnan nézve kényszerűség és szabadság között örökösen előhívja belőlünk az erkölcsi lényt, aki a lehető legjobbra törekszik – ha már jó, igazán jó nem lehet.

Kivonulás az édenkertből IX. (2005; tus, toll, papír; 500×350 mm)

Benyovszky Krisztián

Hókása és bableves

Tóth Krisztina és Jónás Tamás költészetéről¹

Mi a költészet? – tette fel 1933-ban a költői (?) kérdést Roman Jakobson, nem először és vélhetően nem is utoljára a poétika történetében. Hogy mi tartozik a költészethez, s mi nem, már akkor sem volt egyszerű eldönteni, s ma sem vagyunk könnyebb helyzetben, ha meg akarjuk válaszolni ezt a kérdést. Természetesen nincs rá örök érvényű válasz, ezt minden kornak újra és újra fel kell tennie és meg kell válaszolnia, pontosabban a mindenkori költészet alkotásai kényszerítik erre az olvasót. Nem kívánom most ismertetni Jakobson válaszát, csupán tanulmányának indító gondolataira kapcsolódnék rá, ahol is az orosz irodalomtudós a negatív meghatározás útját választva átfogalmazza a címbe emelt kérdést: mi nem a költészet? Az első szempont, amit vizsgál, a tematikus megközelítés. Ez szerinte nem visz bennünket közelebb a költészet lényegi természetének a meghatározásához. Mint írja, a klasszicizmus és a romantika után már nincsenek olyan témák, amelyek jellegzetesen költőiek volnának, s amelyek alapján elkülöníthető volna egymástól költői és nem-költői szöveg. Elvileg bármi lehet egy vers tárgya, nemcsak a magas, hanem ugyanúgy a hétköznapi, banális dolgok is. Az elméleti kérdésfelvetés szempontjából tehát irreleváns az, hogy miről beszél a költő. De vajon eltekinthetünk-e tőle akkor, amikor a lírai szövegek hatásáról és a velük kapcsolatos olvasói motivációkról van szó? Közömbös-e számunkra a versek tematikus horizontja (bármit értsünk is jelen pillanatban ez alatt)? Nyilván verse válogatja, vannak szövegek, amelyek sokkal könnyebben kínálkoznak fel egy ilyen olvasatra, s vannak aztán olyanok is, melyek fokozottabban apellálnak arra, hogy nyelvi, retorikai vagy épp vizuális teljesítményként közelítsük meg őket. Számtalan oka lehet annak, miért fog meg bennünket egy vers, ezek egyike viszont az, amilyen módon az emberi lét mozzanatait és összetevőit reflektálja. De miért is hoztam szóba mindezt?

Hadd folytassam én is a Jakobson által alkalmazott negatív definíció eljárásához, ezzútal azonban nem a költészetre, hanem előadásom műfajiságára vonatkozóan. Miről nem fogok beszélni? Tisztem az volna, hogy bemutassam Önöknek Tóth Krisztina és Jónás Tamás költőket. Irodalomtörténészként tágabb történeti és poétikai kontextusba kellene behelyeznem életművüket, ami irodalmi folyamatok, irányzati poétikák, korjellemző kifejezésbeli tendenciák mentén történő jellemzést tenne szükségessé. Kritikusként nem kerülhetném meg kötetek eddigi recepciótörténetének áttekintését, kanonikus pozícióik „bemérését”, egyszóval a közösségi és az egyéni kritikai értékítéletek szembesítését. Jogos elvárásaként merülhet fel továbbá egy pályakép vagy életrajzi áttekintés elkészítése is (született, iskolái, kötetei, pályatársak, hatások etc.). Én mégsem ezen a két úton indulok el az előadásomban, még ha, nyilván végigjártam is őket a szöveg megírása előtt és közben, s az így szerzett tapasztalatok valamilyen módon beépültek mondandómba. Mi az akkor, amit ténylegesen is hallani fognak?

¹ Elhangzott 2006. április 12-én, a Pozsonyi Magyar Intézet költészetnapj rendezvényén

Ezt legjobban egy közhellyel tudnám kifejezni. Lehet-e jobban bemutatni egy költőt mint épp versein keresztül? Akkor tehát – álljak neki felolvasni őket, szép sorjában? Nyilván nem erről van szó. Nagyon olcsó és átlátszó módja volna ez az előadás elbliccelésének. Ugyanakkor az is biztos, hogy a verseket mégsem úszhatom meg teljesen, valamit kezdenem kell velük. Az első, s talán a legnehezebb dolog, hogy kiválogassam, melyekről is essék szó. A második, ettől semmiben sem könnyebb lépés pedig eldönteni azt, miként is hozzam játékba, hogyan szólaltassam meg őket itt és most, egy nem kimondottan szakmai fórumon – úgy, hogy közben, amennyire ez csak lehetséges, ne távolodjam el túlságosan az adott költői életmű szellemiségétől, poétikai profiljától, és a szakmaiság kritériumainak is eleget tudjak tenni.

Nem halogathatom tovább, immár elő kell rukkolnom a farbával, hogy mit végeztem, s mi vár majd Önökre a továbbiakban. Személyes, éppen ezért elfogult és töredékes olvasónaplómat fogják hallani. Egy „erős olvasatot” Tóth Krisztina és Jónás Tamás költészetéről. „Erőset” abban az értelemben, hogy határozott értelmezési javaslattal (állításal) áll elő, illetve hogy konkrét kérdésekre adott válaszokként olvassa a szövegeket. Tisztában vagyok vele, hogy ezzel menthetetlenül leszűkítem a vizsgált korpuszt, minden erős olvasás félreolvasás is, de úgy vélem, itt most elsősorban az a feladat, hogy kedvet csinálják a két meghívott költő verseihez, s az értelmezési lehetőségek latolgatásán alapuló történeti és kritikai fejtegetés helyett én ezt az utat látom a kedvcsinálás hatékonyabb módjának. Tehát: Miről és hogyan beszél, ha nem is kizárólagosan, de meglehetősen gyakorisággal és nyomatékkal Tóth Krisztina és Jónás Tamás költészete?

Tóth Krisztina költészete számomra mindenekelőtt az időről beszél, mégpedig néhány visszatérő, magát szimbolikussá kinövő motívumon keresztül. Kettő ilyen emelnék ki: *hó* és *álmom*. Ezek a kifejezések számos versben felbukkannak, mondhatni behálózják az életművet, s vannak olyan költemények is, amelyekben szétbogozhatatlanul összefonódnak. Olvasásunkat tehát érdemes az ágostoni kérdéssel indítani: Mi az idő? Milyen az idő?

Múlik, de áll is, telik, de tart is – bennünk és minket. „*Tudtam előtte is de csak mint lombokra néz a szívnak. / Milyen is az idő látom hogy múlik én meg hol is voltam.*” (Napló I.) Napok, évszakok, évek váltják egymást, s mégis, mintha ez az áramlás, ez a tovatűnés egy mozdulatlanság, egy állandóság színjátéka volna csupán. „*Tudom persze hogy nyár tél hogy a virág meg a termés. / De közben áll az idő és néz a szeme sem rebben.*” (Napló II.) Őriznénk, de elveszítjük – kifolyik a kezünk közül: „*Semmi sem volt ha volt akarom egyszer mondd meg hol van. / Hová csobogott így el utak kanyargó ereszek házak mentén.*” (Szívhangra. Forzando) „*Néz lefelé a lassú vízbe: / milyen mélységes mély a nemrég. / Holdlátta csend, semmit se tükröz. / Mióta folyik ez a képtelenség.*” (Budapesti árnyékok X.) Bevésünk és felejtünk, rögzítünk és törünk. Vagy mindezt az idő cselekszi velünk?

Benne is vagyunk, meg kívül, sodor magával, látható nyomait hagyva rajtunk vagy éppen nyomtalanul múlik el fölöttünk. Anyaga és indikátora vagyunk az időnek, belőlünk él, s mi benne élünk, menthetetlenül; rajtunk – magunkon mérjük le, hogy volt s van. „*Hogy minden ami volt belőlem múlt el hova éltém.*” (Vándorhold II.) Dolgozik bennünk és rajtunk; az időt kijelzői emlékeink és testünk: „*Télese-apadása időnek mellnek arcnak ölnek*” (Szívhangra. Forzando).

Számtalan, az időre vonatkozó vagy annak képzetét megidéző motívumra bukkanunk a versekben, nemegyszer már a címek is ebbe az irányba mutatnak: valamilyen napszakot, évszakot, hónapot vagy életperiódust neveznek meg; pl. *Tavaly ősz elején, Havak éve, Ahogy gyerekkoromból is, Mint a kamaszkor ténfergései, Dezsőnap, majális, Szilveszter, Órák, Éjjél* stb. Tóth Krisztina költészetében azonban a legpoétikusabb évszakoknál, a tavasznál és az ősznél is gyakrabban bukkan fel a tél. Ebben nagy szerepe van a a hó-motívum ismétlődésének. A gyerek-, a kamasz- és a felnőttkor tájait egyaránt hó fedi. Az emlékek tér- és időbeli, illetve asszociációs áttételek útján, azaz a jelentés metonimikus vagy metaforikus fordulatai (trópus) révén gyakran kapcsolódnak a téli-havas scenériához. „*Utolsó karácsonyom volt gyerekként kaptam egy macskát. / Egy közért mellett laktunk hó volt forgalmas úton.*” (Küld egy mosolyt II.) „*Mint a kamaszkor ténfergései végtelen hólepte délutánok. Csöndje az átaludt rend bútorai a szürkülletben. Éjjeli havazás kéklő halmai közt az árok.*” (Havak éve II.) „*Éltem mint a hó alatt mint egy lavinalepte házban.*” (Havak éve III.) „*A hold neonja hullik, kilobbant ég a hóra.*” (Budapesti árnyékok I.) Roland Barthes azt írja egy helyen, hogy „ami ismétlődik, arról fölteszik, hogy jelentése van”. Engem is ez a feltevés vezet. Mít jelent tehát a hó? Talán a leggazdagabb jelentéstartamú szimbóluma Tóth Krisztina költészetének, s tudjuk, Kosztolányi és Ottlik óta a kegyelem és a boldogság rezonőre. Az előbbi példákban a csend, a nyugalom, az elszigeteltség, de ezen keresztül némi feszültség és titokzatosság kifejezője; s ugyanakkor a gyerekkor jelölője is: „*Mert hány hóesés a gyerekkor? S egy élet: kezdettől a végig hány zápor, lehullott levél*” (Terézvárosi elégia). Kapcsolódik azonban hozzá az úttalanság szemája is. A *Havak évében* háromszor hangzik el a mondat: „*A havak éve volt, fehér úttalan úté.*” Hozzá kell azonban venni még a szó erotikus jelentésmozzanatait is: „*hó alatt út / combod közt vizesárok*” (Néma, néma, néma), „*Szeretkezés alatt a téli utca / szemed mögött kigyúló lámpasor (...) ha simogatja senki se tudja lehunyni / benti szemem a hóba néz fel.*” (Somnivre). A *Porhó* című kötet címadó versében pedig a jelentése már élet- vagy lét-metaforává tágul: „*...mi történt, mire volt jó / harminckét éven át e porhó, / havam, / hevem // hová gomolygott nyomtalan...*”

A hó, s ennek asszociációs mezejébe tartozó tél, dér és fagy nemegyszer a váltás, a fordulat, az átmenet képi kifejezője lesz: „*Hát elkergettem ezt az évet is, / hónak öltözve most megy éppen el.*” (Szilveszter) „*Öreg / volt az idő – óvatosan átcusszantunk az út / túlfelére, egy újabb évezredbe, / a járda tiszta jég...*” (Fehérhajú) Hasonló funkciót tölt be az álom motívuma is, a Tóth Krisztina-versek másik visszatérő, mondhatni tartós eleme. Sok irányba mutat ez is, megfoghatatlan természetének sok oldalát villantja fel ez a költészet. Köztes, átmeneti időszak, mint a hajnal („*Olyan nyugtalan volt a hajnal. / Fölvert nyugtalan madárálom. / Arcod akartam átrepülni / és lezuhanni mindenáron.*” – Ikaroszajnal); gazdátlan tér, olyan, mint a „*csöndes, hókásás senkiföldje. / Az állandó telek fagyó, fölengedő, lehulló, összeálló évszaka.*” (A Minotaurusz álma) Hol fényvel teli, hol sötét és kanyargós; meseszerű és fantasztikus. Az álomokról és a külvilág, illetve az én álomszerűségéről egyaránt szó van itt: „*...álmoktól kongó üvegtest volt a házam*” (Havak éve III.); „*Ki forgat engem fejében, / engem a képzelet szülőföldjét? / Ki gondol engem át az álom / sohase látott túlfelére?*” (Álommalom) A kint és a bent, az idekint és az odaát relációi néha egészen szürreális formát öltenek: „*Mozdulatlan testemben / gesztikulál az álom. / Hallom, hallom. / Ki ez az üvegbőrű ember, / aki engem / gondol az ágyon?*” (Visszhang) A valóság is az álom függönyén keresztül látszik, az álmon inneni és túli tartományok elvesztik éles kontúrjaikat, feloldódnak látszanak egymásban. „*nem is vagy itt, csak álmodsz*” (Angyali üdvözet III.) S e feloldódás hátterében újra felbukkan az éj-

szakai hőés képe: „Néztem éjjelente / a hőésébe, utcalámpa-fénybe, lehet, hogy láttalak is: annyi arcot forgat az álom át, míg azt az egyet sodródó részeivel összealszod.” (Remíz II.) Az álom lehetőséget teremt a reális téridő szorító jelenlétéből való kilépésre, egy másik téridőbe. „Egyszer / – kamasz voltam – a fekete bakelit telefonnal álmodtam: hiába / hívtam az évet, amikor megszülettem, éjsötét, süket csend volt...” (Hang) Az álmok a viszsza-közönő emlékfoszlányokon keresztül a múltat, az elfojtott vágyakon és félelemmel teli szorongásokon keresztül pedig a jövőt jelzik. Őrzik és képpé formálva újraidézik nekünk, akarjuk vagy sem, azt, ami elmúlt, s azt is, amire áhítozunk vagy amitől rettegünk: „Mnémoszúné: nem alszik, sose pislog. / Minden tekintet számontartatik. / Az utcafront, a kerítés, / trafik, a pincelépcső gránitján / a csíkok, a liftajtó, az udvar / lombja: így fog maradni minden, álmunk alján...” (Az emlékezetről)

A *Porhó* című vers rávilágít Tóth Krisztina költészetének egy eddig ugyan nem említett, de nagyon is lényeges vonására: a nyelvi-formai bravúrok, illetve a hangkölcsozrés iránti érzékére. Az említett vers József Attila *Születésnapomra* c. költeményének átirata, parafrázisa. Tóth Krisztina megtartja a pretextus formai (ritmikai, versmondattani és kompozíciós) sajátosságait, de egy más költői dikcióban hangszereli újra, s ily módon teszi azt maradéktalanul „saját” versévé. Hasonló jelenség figyelhető meg a *Készenléti dalban*, amely Kosztolányi *Boldog, szomorú dalának* újrajrása. A harmadik ilyen jellegű költemény, amit megemlítenék, az *Őszi sanszok* című, mely Verlaine Tóth Árpád magyarításában elhíresült *Őszi chansonjára* és annak fordítására játszik rá. Teszi ezt oly módon, hogy nemcsak a megidézett költemény elemei (fordulatai, rímei, hangulata) ütnek át költői nyelvén, hanem egy zseniális szójátékkal a francia költő nevét is beköltözteti a szövegbe, mégpedig a vers zárlatába: „Oly elhagyott, sivár / a lelkem, / csak zümmög kétkedő / hangon, mint az eső, / mi ver lenn.”

A költői megszólalásmód szempontjából Jónás Tamás költészete teljesen más hagyományokat követ, mint a Tóth Krisztináié. Az övé, az előbbi kontemplatív-tárgyias lírájával szemben egy sokkal közvetlenebb hangú, vallomásosabb, kifejezés- és érzésorientáltabb költészetet képvisel. A szubjektív hangoltság és a lírai én hangsúlyos jelenléte a szövegben viszont nem jelenti azt, hogy ne volna ugyanúgy „megcsinálva”, hogy ne volna adósa bizonyos, a magyar költészet korábbi periódusaiból ismerős költői szerepeknek és modalításoknak. Milyen szerepekről és milyen „lírai hangfekvésről” van szó?

Nem véletlenül teszem fel először éppen ezt a kérdést, ugyanis ha Jónás Tamás verseit olvasom, mindenekelőtt egy hangot hallok, egy nem szűnő párbeszédnek, illetve magánbeszédnek vagyok a részese, mondhatni szem- és fültanúja. Egy hangot hallok, amely kijelent, állít, perlekedik és lázasan kérdez; okít, int és figyelmez. Gyakoriak nála az önmegszólítások és önfelszólítások; hol keserű, hol melankolikus, hol hetykén szemtelen, s bár vannak ironikus pillanatai, s nem idegen tőle a humor sem, alapvetően komolyan veszi azt, amit csinál, amit mond.

A Jónás Tamás-versek lírai énjéről mindennél többet elárul az, ahogy bennük a költő szerepe és helyzete metaforizálódik. Egy helyütt „modern dalos deli legény”-ként emlegeti (adassék meg), másutt „nehéz gondolkodású kényes fenevad”-nak (kettőspontok), egy menthetetlenül pesszimista „komoly panaszkodó”-nak (Először vége van), merészen vitatkozó „bátor gúnyoros fiú”-nak (Levéltöredék), illetve „nehéz sorsú vátesznek” nevezi (Alanyi köl-

tő nyavalygásai), s a legszebb kép talán az, amikor úgy jellemzi őt, mint aki egy „*lázás testtől felmelegedett fém pénz isten zsebében*” (Verstrezor). Jellemzőnek találom továbbá azt is, hogy a magát árbochoz kötöző s a szirének énekét titkon kihallgató Odüsszeusszal, a leleményességben mindenkinél különb, ugyanakkor magányos antik kalandorral azonosul („*Tested árboznak kötve, majd hallgatod / az éneket, s mosolyognak rajtad az ostobák / betömött fülekkel.*” Az első hangok). Mint ahogy azt is, hogy épp Ronsard és Villon alakját idézi meg egy-egy versében.

Jónás Tamás költészetének csupán egy vonulatára irányítanám rá ezúttal a figyelmet, mégpedig az Istenről és az Istenhez szóló versekre, ezeken keresztül próbálván meg bemutatni és jellemezni őt. Jellemzésem nyilván nem lesz kimerítő, s a szövegek ismeretében árnyalásra szorul majd, de reményeim szerint sikerül néhány, e költészetre általánosan is jellemző vonásra rávilágítanom. Nem állítható, hogy Jónás Tamás verseiben a vallási költő szerepkörének maradéktalan aktualizációjáról volna szó. Egyrészt azért nem, mert a hit itt nem evidencia, nem ihletője a lírai megnyilatkozásnak, épp ellenkezőleg, a hitelenség, a kétely és a transzcendencia távollétének, hiányának érzése, s az ebből fakadó indulat a leggyakoribb motiváló erő, másrészt pedig azért, mert nem mindig van szó a vallásos költészet valamely műfajának és tipikus beszédhelyzetének megidézéséről, az Istenre tett utalások olykor csupán egy-egy verssorra korlátozódnak. Párhuzamként és előzményként Ady és József Attila áhítat és dühös szembefordulás közt vívódó, kételkedve és hitetlenül hívó istenes versei juthatnak eszünkbe.

A kétely mindenekelőtt Isten léteire vonatkozva merül fel: „*Isten nincs. De hát valami / csak van, ami / mégis, mindenek fölött / (vagy alatt), / minden pusztulás után is: / van, / marad.*” (Elmélkedés az örökkévalóságról); „*mindent tudok rólad / de vagy-e már egyáltalán?*” (én) A versek lírai énje a dacos elfordulás („*nem kérem Istent, hogy segítsen, / „most már inkább ezután se nézz rám” – gondolom, míg ruháimat földre / vagy rozszant, nyekkenő székre dobom, / a takarómba rejtezem előre, / s hogy ne lásson, nem is álmodom.*” (Többnyire ágy szélén, elmerengve...)) és a kérésbe oltott őszinte odafordulás végletei közt mozog: „*uram uram / nekem kevés a szó / ha vagy ha vagy / legyél tapintható / kiválasztottad én legyek*” (Ki szabadít ki a csöndből 2.) A különböző viszonyulás és modalitás nem csak két szöveg közötti különbségként jelenik meg. A meredek szölamváltás akár két egymást követő verssorban is megvalósulhat: „*köszönöm uram hogy messze vagy / jó érzés hogy rejtegeted magad / köszönöm uram hogy rám se szarsz / hogy nem tudhatom mit akarsz*” (alleluja) Az első sor a hálaadás dikcióját pendíti meg, jóllehet az Isten távollétéért mondott köszönet már eleve hordoz magában némi feszültséget. A második sor szintén némi disszonanciával telített, mintha egy csúfolódva ironizáló hangot hallanánk. A harmadik sor nyers vulgaritásában csapódik ki aztán a korábban csak lappangó, a lírai ént belülről feszítő keserűség.

A költő az Istennel folytatott kommunikációban a saját nevében rejülő szemantikai lehetőségeket is játékba hozza. A *Királyságom* című vers, mely az előbb idézett *allelujá*-hoz hasonló ironizált hálaadás eljárását követi, a következő sorokkal záródik: „*Megtaláltam magamban, mit nem találtam másban. / S épül bennem, a Tamásban, a Jónásban, / királyságom ékessége, megkeserült Babilon.*” Az ismert apostolra és a prófétára tett utalás egyrészt a kételkedő magatartással és a sorsa elől megfutamodó ember helyzetével való azonosulást eredményez, ugyanakkor, a két bibliai történet ismeretében, egyúttal fenntartja a pozitív irányú változás lehetőségét is. Isten neve szintén egy bravúros szójáték eszközévé vá-

lik a *naponta le* című versben. „*csak szenvedünk így: / én / is / te / is / is / te / nem.*” A tördelés, tehát a szöveg vizuális elrendezése teszi, hogy a három izolált szó egybeolvasásával létrejövő „istenem” kifejezésben a „nem”, tehát a tagadás mozzanata válik nyomatékosává. A költő ebben a versében eleget tesz a kettős kódoltság elvének, mégpedig azért, hogy a szöveg jelentését a szerelmi líra konvencióinak is kiszolgáltassa. Ezt adja tudunkra egy vers elé biggyesztett prózai megjegyzés: „a költő istennel diskurál persze papíron mert hülyének is néznék hogyha ilyesmit mormogna a költő külön örül hogy a vers elejét akár istenhez vagy nőhöz (istennőhöz) szóló szerelmi vallomásnak is fel lehet fogni.”

Jónás Tamás költészetétől sem idegen a játékoság és a derű. Ennek bizonyítéka a *Bableves* című vers, amelyet, bármilyen furcsán hangzik is, egyik kedvencemként tartok számon. Nem gondolom ugyanis azt, s ezzel bizonyára nem vagyok egyedül, hogy a jó költészet kizárólag „komoly” kérdésekkel „foglalkozhat”, hogy csak ilyen versekből tetszik ki a költő tehetsége. A hétköznapi, akár banálisnak is tűnő témák megverselése olykor sokkal nehezebb, mint a gondolati vagy egzisztenciális töltetűeké. Hadd emlékeztessenek a bevezetőmben idézett jakobsoni gondolatmenetre: elvileg bármi lehet a költészet tárgya. Akár egy fazék bableves is poétikus köntösbe öltöztethető. Ezt látjuk Jónás Tamás versében. Derű, humor és játékoság vibrál benne, nagyon élénken elevenedik meg előttünk a fortyogó nedű, s benne a hozzávalók vitustánca. Elegendő itt az első versszakot idéznem: „*foltos kis bárányok a babok / répák gerendái krumpli barna lé / bugyog a piros lábas oldalainál / csendesen ki szenved s bírja még / mint víz alá nyomott gumilabda hopp / egész hagyma ugrik fel amott.*”

Váratlanul *déjà vu* fog el. Honnan ismerős nekem ez a gasztronómiai szempontú verselemzés? Egy kis gondolkodás után eszembe jut. Pont négy évvel ezelőtt, a költészet napján, amikor először voltam az Intézet meghívott vendége, s Orbán János Dénes és Varró Dániel költészetét mutattam be (l. Kortárs 2002/6), előadásomban szintén az étlapot használtam vezérfonalként. Azon kapom magam, hogy ha versekről kell nyilatkoznom, nekem úgy látszik, rendre az evés jut eszembe. Vagy fordítva?

Kivonulás az édenkertből I. (2005; tus, toll, papír; 350×500 mm)

Tóth László

„...A mindennapokból a mindenség felé”

Vázlatos rajzolat Varga Imréhez

Varga Imre köztudottan a barátom. Sokáig együtt emlegettek bennünket, sokan ma is egyikünk-nél-másikunknál érdeklődnek a másikkunk iránt. Ha jól emlékszem, kettőnk sorsának szálai harmincnyolc-harminckilenc esztendeje találkoztak, értek össze a végtelen emberi létezésben. A pozsonyi Új Ifjúság közölt akkori, írással kacérkodó, szép reményű fiatalok első próbálkozásaiából egy fényképes-kiséletrajzos bemutató oldalt valamikor 1967 tavaszán. Az eset a mi szempontunkból azért nevezetes, mert annak az oldalnak a nyolc bemutatottja között öten voltunk/lehettünk olyanok, akik azóta is megmaradtunk az írott, illetve a szerkesztett szó/gondolat szolgálójának: Varga Imre, Kulcsár Ferenc, Varga Erzsébet – akitől, bár ő volt az oldal legfiatalabbja, már hét esztendeje búcsút kellett vennünk –, valamint az újságíró-riporter Miklósi Péter s jómagam (bizonyos Vajányi Béla, Szűcs Gábor és Lánocsné Krúg Valéria nevére emlékszem még amaz újságoldalról, s nem felejtetem ki a felsorolásból a minket bizalmába fogadó szerkesztőt, Tóth Elemért sem). Máig magam előtt látom Varga Imre bánatos tekintetű, kisfiús arcú fényképét, illetve akkori versének címét: *Szomorúságom eredetéről* – az enyém a *Nincs segítség* volt; vajon nem jelzett-e ez a két cím már akkor is valamiféle alkati-szemléleti-tapasztalati rokonságot kettőnk között? (Kulcsár versének címe *Anyám udvara*, Varga Erzsé *Dal* volt.) Kulcsár és én tizennyolc évesek voltunk akkor, Varga Imre tizenhét, bár hármunk közül neki már az Irodalmi Szemlében is jelent meg verse, míg nekünk, Kulcsárral, ez volt az első közlésünk (legalábbis központi lapban, mivel nekem a komáromi járási újságban akkorra már *kiszzerkesztették* néhány dilettáns próbálkozásomat).

A rákövetkező esztendő, 1968 őszén azután személyesen is találkoztunk a pozsonyi József Attila Ifjúsági Klubban (ha jól emlékszem, Kulcsár Feri szolt át a szomszédos asztaltól, hogy nem én vagyok-e az a bizonyos... stb., mire én: miért, csak nem te vagy az a bizonyos... a melletted ülő meg... stb.), s attól kezdve hármunk története évekig közös szálon futott. Olyannyira, hogy egy-két évtizedig afféle ikercsillagokként (kevésbé fellengzősen: irodalmi szíami ikreként) emlegettek bennünket – valószínűleg jogosan –, s néha még ma is így szólnak rólunk, jóllehet már nagyon régen külön síneken fut az életünk, s személyiségünkben, világszemléletünkben, felfogásunkban, munkásságunk jellegzetességeiben is alaposan eltávolodtunk egymástól, s – bevallhatjuk – jóval több közünk az eltérő vonás, mint a közös.

De miről is volt szó tulajdonképpen?

Az időpont: a múlt század hatvanas éveinek második fele, az 1960–1970-es évek fordulója, Csehszlovákia. 1968, s ami előtte volt, és ami utána jött. Társadalmi erjedés, a szellem önfeledt szárnyalása, szabad széláramlatok mindenfelől, a személyiség felszabadulása, pezsgő-forrongó környezet, diákmozgalmak, tüntetések, klubosdi, nyári művelődési táborok, MISZ (a – többségi – gyengébbek, azaz a nem szlovákiai magyarok kedvéért: Magyar Ifjúsági Szövetség), az augusztus 20-ról 21-re virradó éjszaka sokkja, az 1969-es esztendővel induló posztstálinista visszarendeződésnek – a politikai-ideológiai áttértékelések-

nek, kizárásoknak, retorzióknak – lassan a társadalmi-szellemi-gazdasági élet valamennyi zegében-zugában fenyegető/érzékeltető terrorja, a husáki konszolidáció levegőhiányos másfél-két évtizede. Ugyanakkor ott volt a csehszlovákiai magyar irodalom, szellemi-művészeti élet a maga magára-zárttságával, kisszerűségeivel, önfelmentő magyarázkodásaival, általánosan jellemző nivótlanságával, félig-megszervezettségével, foghíjas szerkezetével, mítoszaival, messianizmusával. És persze – üdítő kivételként, harminckét-harminchárom éves korukra is számunkra, pályakezdő sihederek számára példa-, érték- és mértékadó mesterekként – Tözsér Árpád és Koncsol László. A maguk világra nyitottságával, esztétikai igényességével, önmagukhoz való szigorúságával, értékmaximalizmusával, ránk – akkori fiatalokra – figyelő türelmességükkel. (A hármunkra-ötünkre rábukkanó Tóth Elemért 1969-ben, huszonkilenc évesen, a konszolidátorok félreállították.)

S ez a dolgok harmadik oldala, összetevője: az, hogy fiatalok voltunk – tele hittel, tudásvágygal, lendülettel. Kedves-tréfás-megható történeteket sorjáztathatnék itt végtelenszámba lázadásainkról, lázongásainkról, naiv ifjonti hevületünkről. Olyanokat is tucatjával, melyek konkrétan Varga Imréhez fűződnek. Még ma is sorokat tudok legelső versbotrányaiból, lélegzetelállító címei a fejemben zakatolnak (*Történelem a harminc ezüstpénzhez; Jézus mint ember kesereg a mennybemenetel előtt; Alfonz, a kakukk útlevelet kér, de nagy a csőre; Egy kék mellű dadaista letépi melléről a vekkert; Vers, melyben egy Eibiszi Vilmos nevű úr megbolondul*); emlékszem Pozsony külvárosi élettereire: az ólra, melyben albérlőként lakott, azt hiszem, Zabosban, s ahova részegen hazabotorkáltam vele bemutatkozó antológiánk, az *Egyszemű éjszaka* megjelenésének hajnalán, vagy a düledező sufniára Püspökín, ahol soros barátnőjével élt, s a szekrényre is, melyben Kulcsár Feri és Bárczi Pista albérletében – afféle alalbérlőként hónapokig meghúzta magát, anélkül, hogy a *lírai házi néni* – Kulcsár írt róla *A házi néni lírai* címmel kis remeket – akár csak gyanakodni kezdett volna, hogy nem két, hanem három albérlője is van; emlékszem, hosszú haja, apró termete miatt hogyan nézték többször is lánynak – egyszer még a menyasszonyomnak is, amikor én kerestem albérletet, s Imre, nem lévén más dolga, aznapi kocsmázásunk reményében (vagy ő kapott honoráriumot, vagy én), elkísért lakásnézőbe, vagy amikor az Irodalmi Szemle szerkesztőségében az egész – úgymond valóságidegen – nemzedékeket az irodalomból kiátkozó Szalatnai Rezső majdnem kezét csókolt neki, szintén lánynak nézván őt (Tözsér Árpád úgy írt erről, hogy ő mentette meg az öregurat a kellemetlen helyzettől, bennem viszont úgy él az eset, hogy én figyelmeztettem Szalatnait a valóságra); bennem élnek éjszakázásaink, lelkendezéseink, kerouaci csavargásaink, ifjú titánkénti közös szerepléseink, színészkedéseink, bennem él beat-korszakunk, földereng az időből *szentjeinkkel és apostolainkkal* telepíngált vázontarisznyája, fölremlenek egymásra feleselgető verseink; nem feledtem, hogy egymás elől kapkodtuk-lopkodtuk el a lányokat (néha egymástól is), olykor a lányok is minket; egymással versengve faltuk-habzoltuk a világot, az újabbnál újabb ismereteket; könyvekkel-olvasnivalókkal árasztottuk el egymást; nem tudni már, melyikünk hozakodott elő először az egzisztencializmussal, a beat-költéssel, a primitív törzsek kultúrájával, a zennel és a keleti filozófiákkal, Peter Handke *Önbecsmérlésével* – melyet Kulcsár Ferivel, Varga Imrével a József Attila Ifjúsági Klub színpadára is föltelepítettünk –, a cseh és lengyel költőkkel, Tolnai Ottóék újvidéki Új Symposionával (Tolnai *Sirálymellcsontjáról* Varga Imre is, Kulcsár is írt – de a kötetet mindkettőjüknek én adtam kölcsön), kézről kézre járt köztünk – elsősorban Cselényi László révén – Papp Tiborék párizsi Magyar Műhelye, árgus szemmel lestük a bukaresti Szilágyi Domokos költészetének mikro- és makrokozmoszát... és végeérhetetlen a sorolnivaló.

De nem is ez a lényeg.

Sokkal inkább az, hogy már akkor megsejtettünk valamit abból, hogy a világ *egy*, abból, hogy a létező és a létezőn túli, a tárgyiasult és a transzcendens világok együtt adnak háttérrel/közeget az emberi létezésnek, abból, hogy mi már nem valamely, többé-kevésbé behatárolható kultúra – hanem határtalan *kultúrák* gyermekei vagyunk.

Ennek az *egy*nek, rombolás és építés párhuzamosságának, megszüntetés és (újra)teremtés egységének a jegyében indult nemzedékem egyik legtehetségesebbje: Varga Imre. Tizenhat-tizenhét éves volt első versének megjelenésekor, s nem sokkal később már a neki köszönhetően is nagy port felvert bemutatkozó antológiánknak: az *Egyszemű éjszakának* az egyik legtöbbet emlegetett, kiemelt szerzője, s neki van kész verseskötet-kézirata is közülünk legelsőnek. Nem rajta múlt, pontosabban: az is az ő érdemeit, eredményeit, vállalt szerepének, elkezdett útjának – csehszlovákiai magyar viszonylatbani – újszerűségét jelzi, hogy az ő első verseskötönyve jelenhetett meg közülünk – Mikola Anikóé, Keszeli Ferencé, Kmeckzó Mihályé, Kulcsár Ferencé és az enyém után (Szitási Ferencét leszámítva) – az utolsó, 1975-ben, akkor is csak Koncsol László magyarázó-elemző-védelmes utószavával. A mából visszanevezve is úgy látom: Varga Imre volt közülünk az, aki indulásunk idején a legtöbbet volt képes birtokba venni, a maga szellemi fennhatósága alá vonni a világból, aki – Lukács György kifejezésével élve – a legnagyobb akciórádiuszú világot volt képes asszimilálni a költészetében, gondolkodásában, s aki a leg-radikálisabb lépéseket tette egyfajta teljességre és egyidejűségre törekvő világerzékelés építésének a helyreállítása felé.

A kortársi értelmezés szinte a kezdet kezdetétől sokarcúságra törekvő, sokféleségre képes, szüntelen átváltozásaival meghökkentő próteuszi-weöresi alkatot látott benne, a szintézisigény költőjeként szólt róla. [Felfogásában ez a szintézis kezdettől fogva a *testi* és a *szellemi* egybelátását is jelentette számára; 1974-es keletű, *Próteusz* című verse költészetének értelmezőit is útba(helyre)igazítja: „ami volt anyagtalan vágy / gondolat adja formád / s ami tested volt derengjen / e burkon át”.] A *multikulturalitás* – amit fentebb, bár megnevezetlenül, már érintettem – ugyancsak az ő próbálkozásait, írásművészetét jellemezte közülünk akkoriban leginkább. Varga Imre költészetében kezdettől fogva minden egyetlen nagy egység felé tart, s minden rész(let) ennek az *egy*nek a fényében ragyog föl. Pontos képet rajzolt róla s törekvéseiről költőnk 1986-os válogatott kötetét summázva Budai Katalin: „Lenyűgöz az az elegáns gesztus, ahogyan Varga Imre átlép a mindennapokból a mindenség felé, ahogyan az alanyiségbe beöleli az univerzumot, s ahogyan egy különleges biotechnikai gépezetet működtet: beáramlanak fogalmak, teóriák, képzetek, majd kijönnek a másik oldalon mint többdimenziós, színes, ízes, szagos, kinemaszkóp képek. Vagy megfordítva: álmok, képek, elvont, testetlen, tárgyitalan kavargásából jön ki a magatartás, etika, individuumnyi létezés. A gép lelke a vers mint önálló létező. Alkotóelemei, a hangzók, szótagok, szintagmák, mondatok, sormetszetek, zárójelek mind-mind a lét tényezőivé emelkednek, szervezik és magukra vonatkoztatják működtetőjük érzületeit.” S hadd tegyem hozzá rögtön: e tekintetben Varga Imre életműve azóta is szervesen épül tovább, akkor is, ha kötetei sorjázásában olykor – egyetlen esetben sem rajta múlt – elakadások, kimaradások tapasztalhatók.

A személyiség- és életműépítés terén – ugyan ki tagadhatná a kettő közötti szoros (vagy még inkább: kiiktathatatlan) összefüggést – szintén a legtudatosabb alkotók közül való Varga Imre. Verseskönyvei (*Crusoe-szaltók*, 1975; *A medve alszáll*, 1977; *Boszorkányszombat*, 1980; *Ember/Világ Rapszódia*, 1985; *Életraj*s, 1989; *Nap és Hold közt a rét*, 1989; *Ének éneke*, 1991; *Tereptárgyak, jósjelek*, 1998; *Műltvesztőhely*, 1999; *Tanuld*

a fényt, 2000; *Halj meg, hogy élhess*, 2004), műltfaggató antológiái (*Rejtett ösvény*, 1980; Štefan Korbeľ: *Visszatekintő elmélkedés az iszonyatos földrengésről* – Baróti Szabó Dávid: *A komáromi földindulásról*, 1981; Mihályi Ödön: *Egyszerű este*, 2004), gyermekkönyvei (*Luca kiskönyve*, 1995; *Rámutatóujj*, 2000), népmese-feldolgozásai (*Sárkányölő Jankó*, 1978; *A gyöngykirály lánya*, 1997), interjúkötetei (*Légy önmagad!*, 1990; *Kisebbségből kisebbségbe*, 1995), szociografikus élettörténet-rekonstrukciói (*Utalakók*, 2002; *Anyagba zárva*, 2003), meditációs naplófeljegyzései (*Zen Benedek*, 2000) középpontjában a személyiség és az önazonosság kérdése, a személyiség és a közösség egymáshoz való viszonyának vizsgálata – beleértve a múlt időhöz, a történelemhez, a szűkebb-tágabb társadalmi környezethez való viszonyt is. Itt az *egyes* folyton átszalad a *többesbe*, s a *többes* is rendre láttatja az *egyest*. A kettő szimbiózisát, egymást kiegészítő és kölcsönösen építő voltát illetően Varga Imre a *Vita és vallomás* című interjúsorozatomhoz vele készített beszélgetésében 1978-ban a személyesség fogalmában még benne tudta „az egyén és közösség viszonyát is; azaz a személyiség csak közösségi kapcsolataiban létezik, társadalmilag meghatározott, de meghatározó is. Az öntudatosság az erkölccsel bővíti ki a tudatosságot. [...] Az öntudatossághoz közeledhetünk a stilsztika felől, de nézhetjük a valóság, a társadalom nézőpontjából is, szükségszerűen ugyanoda jutunk, bár ha más irányból is. Az öntudat tehát okozat, de ok is. Kiindulási pont, de cél is”.

S ez az, amit itt külön is érintenem kell. Annak idején, az 1960–1970-es évek fordulóján, az *Egyszemű éjszakát* és nemzedékemet ért heveny támadások során verseink úgymond érthetlensége, hipermodern avantgardizmusa (sic!) mellett társadalmon-kívülségünkért, szubjektivitásunkért, nonkomformizmusunkért, kozmopolita magatartásunkért marasztaltak el bennünket a legzajongóbban. Közöttünk is Varga Imrét érte a legtöbb ilyenféle vád. Nos, az 1970–1980-as években ennek éppen az ellenkezője igaz vele kapcsolatban: 1977-es második, *A medve alászáll* című verseskötetének egyik jellegzetessége a történetiség megjelenése, bizonyos értelemben vett dominanciája, versnyelvének megszélidülése, versformáinak differenciálódása, bizonyos mérvű klasszicizálódása, a zenei és a népköltészeti elemek nyomatékos jelenléte, miközben nagyon is fogékony volt a közösségi problémákra, gondokra; nyilvánvaló szerepvállalással kapcsolódott be az ember szellemi kiskorúsítására, erkölcsi ellehetetlenítésére törő totalitarizmus elleni, illetve a (cseh)szlovákiai magyar szellemi-művészeti élet elszigeteltségének megszüntetéséért, sokirányú kiépítettségéért, nagykorúsításáért – autonómiájáért, a magyar művelődés egyetemébe való bekapcsolásáért – folytatott küzdelmeinkbe. Bizonyos értelemben szabadságharc volt ez, a mi szellemi-erkölcsi szabadságharcunk: az alkotáshoz, önépítkezéshez, értékkeremtéshez szükséges minimális/optimális szabad tér és mozgáslehetőség kiküzdése. Ahogy Varga Imre mondta egy interjúban Görömbei Andrásnak az 1970-es évek vége felé: „Számomra a szerkesztés nem csak kenyérkereseti lehetőség, a költészet, a versírás nem csak hivatás, s kritikáim sem csupán költői tartásomat igazolják-magyarazzák mások novelláinak, verseinek örvén, hanem mindez együtt: életforma. Olyan életforma, amihez tér kell: *szabadság [kiemelés tőlem – T. L. megj.]*. Az én életem tehát szakadatlan küzdelem a szabadságért.”

Szabadságküzdelemről beszélni egy olyan korban, amikor a mindent központosítani igyekvő hatalom az egyéni szabadságjogok el nem ismerését, illetve korlátozását, megnyirbálását tekintette legfőbb feladatának és életben maradása legfőbb biztosítékának, mint csakhamar kiderült, meglehetősen naiv, idealista, sőt abszurd elképzelés volt: „Költőként, kritikusként és szerkesztőként is olykor mások érdekeibe ütközöm. Teszem azt,

a dilettánsokéba. A bürokratakéba. Vagy a közhelyekből megszírosodottakéba. A példákat pergethetném egymás után. Ilyenkor általában veszett küzdelem kezdődik.”

Sokáig nem kellett várni ahhoz, hogy kiderüljön: ebben az ádáz küzdelemben ki húzza majd a rövidebbet. S az is csak idő kérdése volt, hogy a csehszlovák titkosrendőrség is kitüntető figyelemmel kezdjen foglalkozni Varga Imrével. Volt idő, amikor a kettőnk szerkesztette – s Duba Gyula által jegyzett – Irodalmi Szemle egyetlen évfolyamának tíz száma közül hetet följelentettek; valakik folyamatosan akadályozták Imre könyvei-írásai megjelenését, belenyúltak a szövegeibe, kiherélték a mondatait, megakadályozták a kitüntetését – az 1981-es *Boszorkányszombat*ért megítélt Madách-díját egy évtizedes késséssel, már csak a rendszerváltás után vehette át –, meghiúsították külföldi tanulmányútjait, elfektették a lakáskérelmét, mocskukkal telefröcskölték a magánéletét, míg végül kiutálták őt az Irodalmi Szemléből, sőt még az országból is (1982 januárjában Magyarországon telepedett le). Csoda-e, ha már Csehszlovákiában is egyre erőteljesebb *hontalanság-érzetétől* sugallva ilyen verssorok szakadtak ki – az igen jellemző *József Attila tünődése* címmel – tollából:

„Szerethetem-e hazámat,
ha ez a dzsungeli vadállat –
mint ösztön az értelemre –
rátör védtelen életemre.

E szó is üres. Kilakoltatták.
Kis batyuval jog, törvény, szabadság,
földre néző arccal poroszkálnak.
Önmaguknak idegenül s a tájnak.

Szeretheti-e hazáját, akinek nincsen,
s aki a fogalmakat se kapja ingyen,
a szavakat nem szótárból tanulja,
s akinek nincs jelene se múltja.

Szerethetem-e hazámat?
Csak a kérdés enyém, másoké a válasz.
S azoknak, akik asztalhoz intnek,
mondom keményen: nem megyek kibicnek.”

A vers a költő Magyarországra távozását közvetlenül megelőző kötetének, a *Boszorkányszombat*nak az egyik nyílt-beszédű darabja, de a könyv további opusaiból is kisüt a leplezetlen közösségi és társadalmi indulat. (Talán nem a legjobb verse Varga Imrének, s kötetének értékelésekor emlékezetem szerint ez idáig említetlen is maradt, de ez utóbbi szempontból különleges jelentéssel bír a *Petőfi szelleme 1867-ben*, azaz a honvédő csatában elesett forradalmár és szabadságharcos költő szembesítése a kiegyezéssel, mely költemény félreérthetetlenül hazája husáki konszolidációjának közállapotait és közkerkölceit is szembesíti az 1968-as eszmékkal, illetve saját maga lázadó, szabadság-kereső énjével:

„Minden rosszat visszatart
magában ez a nép:

jogos dühét és igazát
takargatja mint szégyenét.

Mézelt szavakkal, mázolt mondatokkal
szól, ki nevükben beszél.
Itt csak tavasz van, hajnalpír, aranyfény
meg lengécske szél.”

A *Boszorkányszombat*nak egyébként nem egy, esztétikai értéke szerint is kiemelkedő csúcsa van (*A toronyépítő jeleket lát; a Tomi Ovidiusban; az Új babiloni torony; A pokol kutyaí*), s ebből a szempontból a kötetnek címet adó pazar verses játék *bohóckodása* előtt is beszédes lehet az oda kiválasztott Csokonai-idézet: „Vigyázz, mert közel van a homálynak partja. / Elnyel, ha az észnek fénye meg nem tartja. / Akinek díszére építsél templomot, / És a vakság ellen hányj több-több ostromot.”

Ám aki nem vállal kibic-szerepet az egyik országban, aligha vállalja ugyanazt a másikban. Magyarországra űzve, másfajta körülmények és más dimenziók közé kerülve csakhamar kiderült, hogy Varga Imrének lényegében ugyanazokkal a magánéleti és beilleszkedési gondokkal kell megküzdenie, mint odahaza, ráadásul ekkor még politikai nézeteiért, közösségi állásfoglalásaiért is körmére koppintottak ennek-annak. Költői törekvéseinek legelső, 1986-os összefoglalása, az *Önarckép – nélkülüm* már Magyarországon, a Magvető Könyvkiadónál jelent meg, mely a költő régi hazájában írt verseken kívül az újban születettek egy részét is tartalmazta. Köztük az immár valóságosan is megtapasztalt, személyi okmányaiiban is dokumentált hontalanságának, állampolgárság-nélküliségének, a hazavesztésnek és a hazakeresésnek az olyan lírai sűrítményeivel, mint a *Levél barátomnak 1982. augusztus 8-án*, a (*Viszonylagosan*) *magyar táj* vagy a *Téboly veti szét*, netán a *Te vagy a város*. S benne van ebben a kötetben a szinte legendás *Szelek városa* is, mely a magyar irodalom legfurcsább s ugyanakkor legmegrendítőbb, s azóta sem avuló Pozsony-, illetve búcsúversei közé tartozik, s amelynek – mint Tözsér Árpád írja róla – „nincs egyetlen helyzete, egyetlen képe, amely a személyes egyszerűség felvillantása után ne emelkedne azonnal általános érvényre, s ne válna a »romba-vert világ« ironikus-groteszk apokaliptikájának a szilárd részévé”.

A szóban forgó kompozíció eredetileg a költő két hosszúverset tartalmazó versfüzetében jelent meg az előző esztendőben, melynek másik, s egyben címadó darabja, az *Ember/Világ rapszódia, avagy Észak- és Dél-Imre természetrajza* tulajdonképpen a történeti idő fényébe tartott szülőtáj afféle kesernyés apoteózisaként is olvasható, a gyökereit és lehetőségeit kereső egyén szembesülése a történelemmel és saját maga behatárolt lehetőségeivel. Egymástól távolra került térbeli, időbeli és nyelvi-kulturális dimenziók sorolódnak itt egymás mellé, a rétegezetség vers- és személyiségszervező erővé lép elő, a világ töredezettségében hordja egészét. Az *Ember/Világ rapszódia...-nak* és a *Szelek városának* ez a „Vas és Abszurd” jegyében született diptychonja a költő e zaklatott s a múlttal-jelennel számot vető, kegyetlen történelmi felismerésekkel, önkínzó szellemi kalandokkal és tragikus lelki élményekkel terhes korszakának a vége felé, 1986-ban, a Varga Újvidék-élményéből táplálkozó *Múltvesztőhellyel* afféle kapkodó lélegzetű, torz közép-európai sorstrilógiává egészült ki (az évtized derekán barátom fél évig volt ösztöndíjas a délvidéki városban, ami nekem kimondottan jól jött, hiszen – akkor már Magyarországra áttelepülőben, de lakásom még nem lévén – hónapokig használhattam menedékként akkori békásmegyeri, Margitliget utcai panelédenét). [Közép-európai sorstrilógiát, sorsszimfóniát említettem

– ebben az értelemben, poétikai megközelítésben a három opusban akár a 20. század második fele magyar költészetének a maga nemében egyedülálló kísérletét is láthatnánk, melyek Szilágyi Domokos, a *Kormányeltörésben* Domonkos Istvánja és Szöcs Géza szellemi rokonává teszik költőnket. Poétikailag, költői-nyelvi eszközeit tekintve pedig a bizonyos elemeiben már a posztmodern felé mutató magyar neoavantgárd ama nagy ívű összefoglalásai közé tartozik e három kompozíció, melyek Varga Imre nemzedéktársai közül elsősorban Zalán Tibor, Géczi János, vagy a náluk valamivel fiatalabb Petőcz András nevéhez köthetők. Jellemző azonban, hogy negyven-valahány társa mellett költőnknék valahogy már nem jutott hely annak idején a fiatal, formakereső-kísérletező magyar költészet éppen Zalán – és Kulcsár Szabó Ernő – által jegyzett, elhíresült felsorakoztatásában, az 1982-es *Ver(s)ziókban*, jöllehet abba mind a *Crusoe-szaltók*, mind a *Boszorkányszombat* is felkínálhatott volna a szerkesztőknek ezt-azt, trilógiájának pedig szinte semmilyen, a világról való ismereteket, valamint a formai és a nyelvi eszközöket szintetizáló jellegéhez méltó, jelentőségével arányos elemzése nem akadt.]

Más eszközökkel, de ezt az átmenetiséget s a költői-emberi életútnak ezt a köztes szakaszt írja le Varga Imre kettősszerkezetű, kettősolvasatú verseskötete, az *Ílstra* is 1989-ben. Ebben a kötetben a költő egyfelől megtartja ugyan a hagyományos kötetszerkezet ciklusos beosztását, másfelől viszont rögtön meg is bontja, viszonylagossá teszi azt, s egy időrendi mutatót is illesztve a versek elé, afféle fejlődésrajzot, alakulástörténetet is igyekszik adni vele. A történetmondást költőnk itt 1981. május 20-ával indítja, s 1986. április 12-énél hagyja abba, hogy aztán a *Nap és hold közt a rétb*en 1986. november 12-től kezdje – e sorból az *Ének énekével* külön kiemelve, afféle közjátékként szerepeltetve az 1989. május 9-e és június 10-e közti versesnaplószakaszt – és 1995. január 24-ig folytassa. A *Tereptárgyak, jósjelek* ugyanezen év január 23-án indul, s 1998 áprilisáig írja verse, nyelvbe, illetve transzcendálja a világot. (E szabálytalan tetralógia, ez a versbe fogott tizenhét esztendő egyúttal bizonyos olvasatban egyfajta nagyszabású, ám a 20. század végére egyre abszurdabbnak látszó heroikus kísérlet a prousti *múló idő* megrögzítésére is. A kortárs magyar költészetben mindenekelőtt Tandori Dezső grandiózus vállalkozását említhetném itt a hétköznapok történéseinek átmitizálására, a szigorúan időhöz kötött időtlenítésére, mint amely mellé – egyértelműen rokon törekvésként – Varga Imre szóban forgó verskönyveinek egybefogódzása is bizvást odatehető.)

Élet és vers költőnknél egybeölelkezik; mintha életével a verseit írná, s verseivel az életét élné e hosszabb-rövidebb opusokban; a naplószerűség személyiségközelivé teszi szövegeit, de személyes élményeit az elemző és összefüggés-kereső elme eltartja magától. A dantei erdőt járja hunyorogva, miközben fent említett négy kötetét egybekapcsolva teremti meg a maga *commediáját*; az ember biológiai-történelmi-társadalmi meghatározottsága a Pokol, személyisége a Purgatórium – sugallja közben.

Varga említett tetralógiája világának, világképének, életfelfogásának, belső értékrendjének folyamatos változását, lassan végbemenő fordulatát is mutatja. Ez a fordulat tetőződik már a szubjektum, az Én határait is „felnyitó” legutóbbi, 2004-es *Halj meg, hogy élhess!* című kötetében. Ezekben a kis verses-bölcseleti opusokban a költő tulajdonképpen már a szó és csend, test és lélek, lét és nemlét közti választóvonalakat is eltünteti, a lírai szubjektumot az „elhagyva lakja” pozíciójába helyezi, s a világot – benne az emberrel – kozmikus teljességében, egységében zengeti fel.

A magyar szellemi-művészeti-társadalmi életet ma a szekértáborok, az ilyen-olyan érdekszövetségek, a magamutogatók és a tülekedők jellemzik. Akinek nincs gusztusa ez utóbbiakhoz, akinek alkatától idegen a magamutogatás, aki nem csatlakozik látványosan

egyik táborhoz sem, és nem tesz hűségnyilatkozatot egyik mellett sem, az – sarkítva bár, de a lényegét nem meghamisítva –: nincs. Az, hogy Varga Imre hiányzik mindegyik mai magyarországi értékrendszerből, az, hogy neve soha nincs rajta az ünnepeltek-díjazottak-körüludvaroltak valamelyik listáján, a legkevésbé sem az ő hibája. Hogy egyre terebélyesedő és súlyosbodó életművének nem is a valódi megmérettetésére, hanem még az észrevételére sem került sor – a hiteles magyar kritika hiányát jelzi, s közállapotaink kóros voltáról beszél.

Ami azonban bizonyos szempontból messze esik a lényegtől. Mert a lényeg az a belső harmónia, az ember önmagával való egyensúlyba kerülésének az a foka, a léleknek az a békéje, ami verseiből – Varga Imre mostani személyiségéből – sugárzik. A költészetében felnyíló kozmikus tágasságban a létezés csodája izzik föl, ami által észrevétlen a legnagyobb csoda: az isteni közelébe kerülhetünk.

Godot-ra várva (2005; tus, toll, papír; 500×350 mm)

Németh Zoltán

Parti Nagy Lajos regényei és a recepció

I. A test anyala (1990, 1997, é.n.)

A címben szereplő kisregény átírásainak története és a szerzői nevek játéka során egyrészt szinte követhetetlenül megsokszorozódott, másrészt radikális módon veti fel a szöveg körülhatárolhatóságának és ezzel az értelmezésnek a problémáját. Hiszen legalább öt szöveg fekszik előttünk az asztalon, s ebből csak kettő Parti Nagy Lajosé. Az első a Jelenkor 1990/6-os számában jelent meg, Sárbogárdi Jolán neve alatt.¹ Ennek kibővített, átírt változata az 1997-ben kiadott *Sárbogárdi Jolán: A test anyala* című regény, amely értelmezhető Parti Nagy Lajos és Sárbogárdi Jolán szövegeként is. Majd pedig évszám nélkül (1998-ban) napvilágot látott ugyanez a szöveg egy vizuálisan másként olvasandó (figyelemre méltó például a sötéttel kiemelt szövegrészek játéka) borítóval. (És akkor még nem beszéltünk a hangjátékról, illetve a *Sárbogárdi Jolán: A test anyala* cím alatt futó színdarabról, amelynek szerzőjeként Tasnádi Márton éppúgy felfogható, mint Parti Nagy Lajos.)

Nem véletlen, hogy a névvel mint a fikció részével folytatott játék eredményeképpen a cím körülhatárolhatósága is megkérdőjeleződik: az első, Jelenkorban közölt változat *A test anyala* címet viseli, miközben a Balassa Péterhez írt levélben a *Test Anyala*, egyes figyelmetlen (?) kritikusok szövegében pedig a *Test anyala* cím is felbukkan; a színdarab és az 1997-es kiadás a *Sárbogárdi Jolán: A test anyala* címváltozat lehetőségét erősíti, míg a második kiadás visszatér *A test anyala* címhez (pontosabban: *A test anyala* írta Sárbogárdi Jolán változathoz). Jogos tehát Babarczy Eszter megjegyzése: „Vajon Sárbogárdi Jolán a címhez tartozik-e vagy a szerzőhöz, ezen tűnődik a recenzens, s ez nem merőben akadémikus kérdés: kell-e egy fiktív szerzőt kurziválni a recenzió címében?” (Babarczy 1997: 29.) Vagyis a Sárbogárdi Jolán név felfogható szerzői névként, de a kötet címének részeként is értelmezhető (legalábbis az 1997-es kötet tipográfiája alapján). Melyik szövegről beszélünk tehát, amikor *A test anyaláról* teszünk kijelentéseket, kinek a szövegéről? Kulcsár-Szabó Zoltán a kötet kapcsán arra a megállapításra jut, hogy „A szöveg »hangjával« folytatott posztmodern játékok egyik legfontosabb eljárása a fiktív szerző létesítése, ami nyilván attól lehet hatékony, hogy a névvel »ellátott« narrátor az olvasásban valamilyen »alakként« is megképződik.” (Kulcsár-Szabó 1998: 13.) A névprobléma azonban nem merül ki a szerzői név destruálásában, hiszen *A test anyala* főszereplője, Margittay Edina is egyszer Enikőként, máskor Emeseként jelenik meg a szövegben.

A Sárbogárdi Jolán-recepció egységes abban a tekintetben, hogy *A test anyalát* olyan átírásnak vagy imitációnak tekintik, amelyet „leginkább a lektúr vagy a ponyvairódalom fogalmával tudnánk lefedni” (Széni 1997: 48.), „A Júlia-füzetek közé, a Romantika sorozatba, az újságárusoknál kapható füzetes lányregények közé illeszhető” (Zsadányi 2003: 221.), „*A test anyala* a nyolcvanas évek végén a könyvesstandokat előzőnlő fü-

¹ Mintaképe bizonyos Steier Gottfriedné távirás volt, akinek dilettáns versei a pécsi vasútállomás szak szervezeti falújságján rendszeresen megjelentek. Ehhez járultak Weöres Sándor Özveggy Kanalas Béláné ál-név alatt írt dilettáns versei. (Reményi 2004: 23.)

zetes szerelmesregények paródája” (Gács 2002:171.), „Voltaképp az írásbeliség populáris regiszterének egy huszadik századi műfajáról van itt szó, a füzetes regények szerelmi történeteiről. A Courts-Mahlertől vagy éppen a Romana címen összefogott giccsregény-sorozatokból ismerős szerkezet lesz az alapja Parti Nagy könyvének, oly módon, hogy az archetipikus szituáció – a félreértés miatt sorsüldözötté váló szerelmesek állhatatosságuk jutalmául elnyerik egymást – konkrét tér és idő koordináták közé van helyezve: a kötet végén a keletkezésre vonatkozó dátum (1989 december) ilyenformán kijelöli a cselekményidőt is.” (Szilágyi 1997: 17.), „architextusaként a lányregény (s a vele gyakran érintkező szerelmi ponyva) műfajához kapcsolható szövegalakítási konvenciók jelölhető ki” (Simon 1998: 97.).

Az átírás és imitáció fogalmához a populáris regiszter, a dilettáns nyelvhasználat és a paródia terminusai kapcsolódnak, mintegy kiemelve az értelmezés fő irányait, miközben átírás és imitáció értelmezésgeneráló különbségeiről sem feledkezhetünk meg. A populáris regiszter adta narráció esetében az egyik legfontosabb olvasói tapasztalatnak azt a folyamatot nevezhetjük, amelynek során a fabula szinte eltűnik a szövegből, hiszen *A test anyyala* két szerelmesének, Margittay Edinának és Balajthy Dénesnek a története olyan, elhasznált történetészövés szekvenciáit követi, amely szükségtelemmé teszi a rá irányított figyelmet. A fabula kitörlődésének folyamata a szöveg nyelvi matériájára helyezi a hangsúlyt – s ezen a ponton szembesülünk az ún. dilettáns nyelvhasználat és írástechnika problémájával. Egy „ideális”, normatív magyar nyelvhez viszonyítva az elvétések és a hibák poétikájával, szubstandard nyelvhasználat, az elbeszélő alacsony nyelvi kompetenciájával szembesülhetünk (ezen a síkon a langue kitörlődésének szituációi figyelhetőek meg, amelyeket a parole egyeduralma teremt meg): a hibák legteltesebb tárházát Sükösd Mihály térképezte fel.²

A dilettáns nyelvhasználat azonban nemcsak a rontott nyelv poétikája felé nyit utat, hanem a fiktív szerzői név interpretációja mentén a női írás problematikáját is értelmezés tárgyává teszi. Ebből a szempontból – a fikcionált női szerző megjelenése által – *A test anyyala* egy ismert magyar poétikai hagyományhoz kapcsolódik: Széni Katalin Lónyay Erzsébetet és Csokonai Lilit, Weöres Sándor és Esterházy Péter fiktív női szerzőit említi (Széni 1997: 44.), de fontos előzményként említhető Kármán József Fannija is. A női név Sárbogárdi Jolán esetében Gács Anna szerint „arra a beidegződésre játszik rá, mely (...) a női írást eleve dilettáns eredetűnek tekinti”. (Gács 2002: 171.) Eszerint *A test anyyala* akár a női kreativitás paródiája is lehetne, és nemcsak a női írás dilettánsként való megjelenítése miatt, hanem a címbe emelt „test” szó jelentésén keresztül is: a test mint a női írás és kreativitás matériája ugyanis kitörlődik a szövegből, nincs jelen. Olyan, aszexuális szöveg jön létre ezáltal, amely minden nőiírás-koncepciót figyelmen kívül hagy.

Ezek az értelmezések azonban csak *A test anyyala* kapcsán életképesek, ugyanis a Parti Nagy-életmű arról tanúskodik, hogy nem a „dilettantizmus mint női írás”, hanem ma-

² Ide sorolja a „fentebb stíl” erőltetett, rossz ragozású mondatait („Dacára ezen a verőfényes, kora őszi reggelen kisportolt léptekkel haladt el az épületek övezte Váci utcán, melyen szeretne a meg-megismétlődő metró és autó túlközlést nagyon, a felhangzó arab's és székely nyelvet, valamint az Air-kondicionálások hűvösében ejtőző Romániai Nénikék tarka forgatagát.”), a hibás nyelvi anglicizmusokat („okay”, „Happy birds day to you.”), a zagyva szórendet („Papi' kackiás bajusza, midőn kapáját megpedrése közben a küszöbre teszi.”), a tükörfordításos szöveg („Megrohanta a nosztalgia, melynek során Zsolt először csókolta meg száját és ajkát a sajátjával, ennél fogva mélyen elpirult s hirtelen gyors egymásutánban levegőt kellett vennie...”), a többszörösen alárendelt mondatok és a névmások sokasága, a „hiányos nyelvtudást karikírozó mondatpélda” („A meleg légmör záróként regenerálta Edina idegrendszerét.”). (Sükösd 1997: 120–121.)

ga a dilettáns nyelv fontos a Parti Nagy-szövegekben. Már az *Angyalstopban* megjelenik ugyanis a „költő” Troppauer Hümér, a *Csuklógyakorlatok Diletták* ciklusa sem hagyható figyelmen kívül, Mantin Lajos Tazsiló prózairóról nem is beszélve; Simon Attila pedig arra hívta fel a figyelmet, hogy *A test angyala* alcíme – habszódia – a Szódalovaglás címére „névrejtéssel” utal (Simon 1998: 98.). Hogy a dilettáns nyelv történeti poétikai kiterjesztése mennyire fontos Parti Nagy számára, az a *grafitmesz* című, eddigi utolsó Parti Nagy-verseskötetből is nyilvánvaló: Tsuszó Sándor, Virágos Mihály (Virág Rudolph) és Dumpf Endre versei is a szubstandard nyelvi regiszter jelentésmezőin tenyésznek. Ennek kapcsán pedig a szöveg és a fikcionált szerzői név neme is árulkodó: mind férfiak; vagyis a dilettantizmus azonosítása a női írással a Parti Nagy-életmű ismeretében meglehetősen kétséges vállalkozás.

A paródia kérdése döntő jelentőségűnek látszik *A test angyalában*, a szöveg két szintjén is ellentétes retorikai irányultságra enged következtetni: egyrészt értelmezhető a kanonizált és marginalizált műfajok ellentétes mozgásai, másrészt a transzformáció és az imitáció változásalakzatai által. Ha egy marginalizált műfaj és stílus imitációjaként olvassuk, akkor a „kevésbé elfogadott írók ízlésének megfelelően és azok stílusában” (Genette 1999: 74.) megjelenő kisregény satirikus pastiche lenne, ha nem éppen Genette vezetné be a torzkép fogalmát erre az esetre (Genette 1999: 78.). Ez az értelmezés azonban csak akkor tartható fenn, ha Sárbogárdi Jolán figuráján keresztül interpretáljuk, olvassuk a szöveget; ha viszont a Parti Nagy-féle nyelvfelfogás felől olvassuk *A test angyalát*, úgy értelmezésünk új szempontokkal bővíthet. Az alábbiakban ezt kísérem meg felvázolni.

A test angyala szövegének története úgy is értelmezhető, mint amely során a Parti Nagy Lajos név egyre nagyobb hatalomra tesz szert. A kisregény első megjelenése idején a Sárbogárdi Jolán név egyedüli szerzői névként jelent meg, a kötetben való megjelenés idején pedig ezt a fiktív szerzői nevet a címbe száműzte az életrajzi szerző neve. A nevek háborúja kezdetén, a folyóiratbeli közléskor *A test angyala* olyan, ironikus szöveggént olvastatta magát (erre játszott rá Balassa Péter *Minden rendbe’* van című kommentárja), amely a nevekben materializálódó szubjektumtípusok ellen irányul. Így válik az ironia célpontjává Sárbogárdi Jolán (mint dilettáns szerző; és rajta keresztül a ponyva-, valamint lányregények dilettáns nyelvhasználata), Margittay Edina (mint naiv, sznob papirosfigura; és rajta keresztül a regény összes szereplője), a ponyvairodalom olvasója (mint „első olvasó”, Balassa Péter kerül ebbe a pozícióba, innét értelmezhető a „Levél és Kommentár” önironiája), illetve ezen keresztül *A test angyala* azon olvasója, aki „magas irodalomként” olvassa a ponyvát (lásd Balassa kijelentését, aki „a *nyelvkritikus, dekonstruktív próza köré*”-ben olvassa a szöveget [Balassa 1990: 525.]). A Parti Nagy Lajos név felbukkanása azonban azzal a ténnyel is szembesít, hogy „alig van olyan mondata a szövegnek, melyet egy valóságos dilettáns szerző mondataként lehetne olvasni” (Gács 2002: 171.), és hogy a szöveg „nem a műfajjal játszik el, hanem inkább a stílári regiszterekkel: nem imitálja a giccsregények nyelvi kliséit, hanem szándékos stílusteréseket idéz elő”, vagyis a „nyelv önállóságának és uralhatatlanságának tapasztalataként” (Szilágyi 1997: 17.) jelenik meg. Ennél a pontnál válik fontossá *A test angyala* megírásának ideje, 1989 decembere, amely a *Szódalovaglás* „összerakása” utáni időszak: *A test angyala* ebből a szempontból a *Szódalovaglás* prózai párjaként funkcionál, a lírai „nyelvhús”-paradigmára adott prózai válaszként.

Ez a megállapítás olyan értelmezésben érdekelt, amely nem a giccsregény műfaja felől olvassa *A test angyalát*, hanem éppen fordítva: a Parti Nagy-féle „megnyelvezés” (mint fordítói attitűd) és „nyelvhús”-paradigma nyomán inkább arról van szó, hogy a prózai

nyelvteremtéshez, a „nyelvhús”-paradigma demonstrálásához volt szükség egy karakter nélküli fabulára, egy elhasznált epikai vázra, amely nem téríti el a figyelmet a nyelvről, a nyelv működéséről. Ezért aztán *A test angyala* sem imitációként, hanem parodisztikus transzformációként működik, a legkülönfélébb retorikai változáskategóriák és a szöveg materiális lehetőségeinek terepeként, s a nem szatirikus transzformáció értelmében vett paródia alakzataiban érhető tetten (a játékos nyelv önmagáért való élvezetkeltő, szórakoztató funkciója), amelynek végeredménye a luddista nyelv ideája. Ez a játékos, humoros, marginális, banális konzumnyelv a gyűjtő- és hobbiszenvedéllyel (ismert Parti Nagy gyűjtőszünetvédelme a nyelvi különbségek irányában) és többek között a bricolage technikával áll szoros kapcsolatban (vö. Borecký 2005: 231.). A luddista szövegformálás közé tartoznak a különféle neologizmusok, az új nyelv megteremtésének igénye (neofázis), az art brut (vagyis a naiv és pszichotikus művészek alkotásai), de akár az olyan játékok bevonása az alkotásba, mint a sakk.³ A szöveg materiális lehetőségei közül az utolsó, 1999-es kiadás a legváltozatosabb: külön réteget képeznek az egymásra rakódó, bonyolult hálót alkotó interpunkciók (a rengeteg idézőjel, felkiáltójel, három felkiáltójel, pont, gondolatjel és aposztróf – egy paranoiás, hisztérikus nyelv anyagai) és a vastaggal, sötéttel kiemelt szavak, szókapcsolatok, mondatok⁴: mindez az újraolvasás szükségességére is felhívja a figyelmet.

A test angyalának nyelve tehát ebből a szempontból egy önálló, parodisztikus, luddista poétika felforgató erejét posztulálja, s csak annyiban imitáció, amennyiben minden szöveg feltételez valamilyen architextust.⁵ Lerombolja az irodalom normatív rendszereit, s egy párhuzamos – játékos, parodisztikus, szubverzív – nyelvet helyez annak helyébe.

II. Hősöm tere (2000)

A *Hősöm tere* a recepció számára esztétikai tárgyként a legellentmondásosabb (egyik Parti Nagy-kötet sem kapott ennyi negatív kritikát), az értelmezői potenciál számára mégis a leginspiratívabb (egyik Parti Nagy-kötet sem kapott ennyi kritikát) Parti Nagy-mű (ebből a szempontból csak *A test angyala* című kisregény recepciójának alakulása mérhető a *Hősöm tere*hez). A recepció irányai, értékreferenciái és az általuk mozgósított értelmezői potenciál több példaszerű értelmezés létrejöttét segítette elő: ennek egyik végpontján talán Margócsy István, a másikon talán Baranyák Csaba írása áll. Hiszen míg a Margócsy-kritika vélhetően a regény saját maga alkotta szabályait (amelyeket természetesen Margócsy olvasása vitt be kívülről, tett úgymond szövegimmanenssé) szembesítette önmagukkal egy szoros olvasás keretein belül, s találta majd két tucat pontban tisztázatlanoknak, ellentmondásosoknak, megoldatlanoknak és problematikusoknak (vö. Margócsy 2000: 63–70.), addig Baranyák Csaba a hatvanas évektől a kilencvenes évekig regnáló irodalomelméleti toposzoknak feleltette meg őket, s mutatta ki, hogy a *Hősöm tere* originális kapcsolatot létesít a felidézett teoretikus világokkal, illetve pluralitása abban

³ vö. „És akkor már láttam a játékszabályokat, hogy például nem szabad visszamennem, csak nyomatnom, mint a snellsakkban, és megállni 45 flekknél.” (Bori 1997: 6.)

⁴ Zsadányi Edit ennek kapcsán a vizsgára készülő hallgatók aláhúzási gyakorlatát említi meg, s a „lényeg” kiemelésének folyamata szerinte arra utalhat, hogy „másnak a jegyzetét olvassuk, egy újrafeldolgozási folyamat részesei vagyunk” (Zsadányi 2003: 226.)

⁵ Itt érdemes utalni Kálmán C. György észrevételére, amely szerint „végső soron a regényírás konvenciói”, „a regény műfajának régi hagyományai” válnak „neveltségessé” *A test angyalában*. (Kálmán C. 2002: 106.)

is megnyilvánul, hogy különféle irodalomelméleti felfogások felől értelmezhető, rezonáló azokra, képből van, azaz progresszív, többértelmű, többértékű alkotás. (Lásd Baranyák 2001: 171–183.) Míg egyik oldalon az önmagát a huszadik századi (irodalom)elméletektől távol tartó, elméletmentes értelmezés (ha lehet ilyenről beszélni) negatív kritikaként, addig a másik oldalon egy hangsúlyozottan teoretikus (sőt eklektikus, hiszen több elmélet tétéleire hivatkozik, Lacantól Fishig, Rortytól Greenblattig, Jausstól Baudrillard-ig és tovább terjedő skálán) interpretáció pozitív kritikaként kezd működni. (Ez persze nem azt jelenti, hogy minden „teoretikus” olvasás pozitív kritikaként funkcionálna a *Hősöm tere* kapcsán és fordítva.)

A regény polifóniájának egyik biztosítéka az, hogy nem „egyetlen történet”-et mesél el, hiszen az az eseményisor, amelynek során a regény főszereplőjéből a hatalomra törő galambok létrehoznak egy galambbá átoperált Parti Nagy Lajost, aki diktátori pozícióra, s egyúttal az „eredeti” Parti Nagy Lajos életére is tör, valójában banálisnak tűnik amellett, hogy a *Hősöm tere* a posztoszocialista Magyarország fejlődésének egy lehetséges történetét, egy jobboldali hatalomátvétel és diktatúra belső logikáját, az emberi társadalom maró szatíráját, az értelmiségi létforma kritikáját, egy poszthumanoid jövő lehetőségét, egy író közérzetének fikcionalizált eseményeit, egy eltorzult szubjektum kialakulásának feltételrendszerét, történetét és a kilencvenes évek magyar nyelvét is „elmeséli”: s mindközben a mesélés „hogyan”-ja egyenrangú társként jelenik meg, illetve ravasz és mérész idő- és térszerkezetek válnak jelentéssé. A *Hősöm tere* kettős keretére Dérczy Péter hívta fel a figyelmet (Dérczy 2004: 134.): a külső keret arról a – december 5-éről 6-ára virradó – éjszakáról szól (története 12 óra: [ironikus] arisztotelészi időegység), amelynek során az író Parti Nagy összekomponálja és kommentálja a galambklónjától kapott e-maileket; a belső keretből az e-mailekbe foglalt (1999. május 28-ától 1999. november 15-éig olvashatók az üzenetek, bár 1999. december 5-éről még olvasható egy rövid mail) időszak eseményeire, a klón történetére, fajgalambbá változásának külső és belső folyamataira következtethetünk.

Parti Nagy Lajos regénye az európai és a magyar regény- és prózahagyománnyal olyan gazdag, jelentésteli viszonyt alakít ki, amely egyrészt rendkívül magas fokú alkotói tudatosságról tesz tanúbizonyságot, másrészt nagyban megnöveli értelmezhetőségi potenciálját, hiszen kontextusok tömkelegét biztosítja számára. Ennek a kontextuális értelmezhetőségnek a lehetősége a *Hősöm tere* legtöbb interpretátorát magával ragadta, több tucatnyi szerzői név és cím rajzol kontextuális hálót a regény köré. A műfaj szempontjából Dérczy Péter szerint „a regény szerkezetét a *keretes elbeszélés* formai technikai eljárás módja szabja ki” (Dérczy 2004: 133.), és ennek kapcsán Boccaccio *Dekameronját*, Chaucer *Canterbury mesék* című művét, a magyar irodalomból pedig Kosztolányi *Esti Kornélját* említi. A főhős átváltozása, mutánsléte az „antik számárbőr-történet”-re éppúgy utalhat, mint Zubolyra Shakespeare-nél (ez utóbbi lehetőség a travesztia műfajára figyelmeztet) (Balassa 2001: 82.), de megengedi a Kafka *Átváltozás* című elbeszélésére, illetve a „példázatos fabula” és „monumentális karikatúra” műfajaira (Bodor 2001: 524.) történő utalást is; „robinzoni (sic!) kivettség”-e (Dérczy 2004: 136.) pedig a felvilágosodás korát írja bele a szöveg köré szőtt kontextushálóba, s ezen keresztül, valamint a regény narratív felépítésén át a levélregény, a naplóregény és a nevelődési regény (Richardson, Goethe, Kármán) is részt vehetnek a *Hősöm tere* értelmezéseiben (Dérczy 2004: 137.). Bedecs László a kommentált naplóregény kapcsán Závada Pál *Jadвига párnája* című regényét említi, „hiszen az alapforma, a talált/elküldött napló

mint főszöveg, kiegészülve kommentárokkal és a más reflexiók szintet képviselő beleírásokkal, szinte ugyanaz”.⁶ (Bedecs 2001: 78.). Bodor Béla a műfaj kapcsán a tézisregényt is lehetőségként említi (Voltaire); a „többé-kevésbé állatszerű emberszereplők” viszont David Garnett, Vercors, Updike regényeit (Bodor 2001: 525.), az állatszereplők pedig Karel Čapek *Harc a szalamandrakkal* című művének hőseit (Margócsy 2003: 306.), Albert Camus *A pestis* című regényének fertőző patkányfalkáit (Sükösd 2000: 112) vagy Boule *A majmok bolygójának* emberként viselkedő majmait (k szonja 2000: 176.) is a *Hősöm tere* kontextusába vonhatják, nem beszélve az állatmese és az állatregény nagy hagyományú műfajáról: Margócsy István ennek kapcsán a *Róka-regénytől az Állatfarmig* terjedő társadalmi-politikai szatíra hagyományáról ír (Margócsy 2003: 303.). A „haszonmás” témának a *Hősöm tere*-ben megjelenő problematikája a recepcióban a *Bibliától* Mary Shelley *Frankenstein*-történetén, Meyrink *Gólemén*, Stevenson *Dr. Jekyll és Mr. Hyde*-jén, Babits *Gólyakalifáján*, Kosztolányi *Esti Kornélján* (Dérczy 2004: 139.) át egészen Umberto Ecónak a *Tegnap szigete* című regényéig (Duschak 2003: 100.) terjed. Az utópia, pontosabban negatív utópia, azaz disztópia műfaja kapcsán Swift *Gulliverje* és *Proposalje*, Orwell 1984-e és *Állatfarmja* (Dérczy 2004: 141.), illetve a magyar irodalomból Déry Tibor *G. A. úr X-ben* című regénye (Máthé 2000: 1257.) felől is értelmezhető Parti Nagy regénye: ezeken a műfajokon keresztül pedig a szatíra, a fantasztikum (Szilágyi Ákos Gogolt említi [Margócsy 2000: 64.]) és a sci-fi jelennek meg a regény szövegével együtt mozgó kontextusokként; Máthé Andrea a „szatirikus negatív utópia” kapcsán például Umberto Eco *Foucault-ingájára* is utal (Máthé 2000: 1257.) De Bodor Béla a „posztmodern publicisztika”-nak általa Esterházy, Kukorelly, Molnár Erzsébet nevéhez kötött „műfaj”-val is rokoníthatónak véli a *Hősöm terét* (Bodor 2001: 525.), mint ahogy a „posztmodern éregény” műfajával, pontosabban Fowles *A lepkegyűjtőjével* is párhuzamba állítja Parti Nagy regényét, mondván, „a szerző felváltva lép az áldozat és szemlélője szerepébe” (Bodor 2001: 528.) mindkét szövegben. Angyalosi Gergely Bergman *A bábok életéből* című filmjét említi, miközben kijelenti, hogy a *Hősöm tere* „műfajilag a regény és a bábszínház között ingadozik”. (Angyalosi 2004: 148.) Az eddigi névsor- és címolvasást Thomas Bernharddal folytathatnánk, hiszen maga a szerző erősíti meg egy beszélgetésben Eve-Marie Kallen felvetését Bernhard *Heldenplatz* című művének említésekor: „Ami Thomas Bernhardot illeti, az ő darabjára szándékos, teljesen tudatos a rájátszás.” (Kallen 2003: 3.). De utalhatnánk Aldous Huxley *Szép új világ* című regényére is, amelyet Francis Fukuyama Orwell 1984-e mellett a huszadik század másik fontos ellenutópiájának tart, sőt megjegyzi: „A két könyv által felvázolt lídercnyomások közül jómagam mindig a *Szép új világ*-éit találtam félelmetesebbnek”, hiszen „Huxley jó néhány jóslata, így a mesterséges megtermékenyítés, a bérnyaság, a pszichotrop szerek és a génmanipulációs eljárással történő gyermek-előállítás már megvalósult vagy legalábbis közel jutott a megvalósuláshoz. De a forradalom még éppen csak elkezdődött; a biogéneológiát új áttöréseiről szóló naponkénti bejelentések lavínja (...) sokkal komolyabb változások közeledtét jelzi”. (Fukuyama 2003: 11.) Parti Nagy hőseiből is a biotechnika, a génmanipuláció és a klónozás által jön létre a másik, a mutáns egyed, a galemb, azaz a galambember, és állítják a diktatúra szolgálatába. A regényt érintő kontextusok legevidensebbje a főszereplőkként megjelenő galambokhoz kapcsolódik: Bodor Béla a magyar irodalomból Tar Sándor *Szürke galambját*, a ma-

⁶ Ráadásul utal arra a tényre is, miszerint Parti Nagy Lajos „ötleteivel és megjegyzéseivel aktívan részt vett Závada regényének végső formába öntésében, a *Hősöm terének* szerkesztője pedig éppen Závada Pál volt.” (Bedecs 2001: 78.)

darak kapcsán Tandorit („verébológiája” kapcsán Balassa Péter is utal rá [Balassa 2001: 83.]) és Mészöly *Magasiskolájá*t tartja fontosnak (Bodor 2001: 529.). A regényben a galambhoz fűződő hagyományos szimbólumok (béke, tisztaság, szeretet, szerelem) kifordítása, beszennyezése zajlik: „a galambjelkép ironikus bestializálása egy egész kulturális hagyománynak a legősibb jelképeivel együtt történő teljes elutasítását vagy legalábbis lefokozását jelenti”. (Bodor 2001: 530.) Ennek eredményeképpen a galambok mint a „levegő patkányai” (Partenheimer 2005, ill. Rademacher 2005), mint „szárnyas patkányok” (-ts- 2000: 35.) lépnek be a regény terébe.

A *Hősöm tere* – pontosabban a Terézia Mora által fordított *Meines Helden Platz* – német/osztrák recepciója is belefut az intertextuális kontextusteremtésnek a játékába, és bizonyos pontokon egészen eltérő (mondhatni német) kontextusokba helyezi Parti Nagy regényét. Bár a Pierre Boulle *A majmok bolygója*, a George Orwell *Állatfarmja*, az Alfred Hitchcock *Madarakja*, a Swift *Gulliverje* mellett a Gólyakalifa-mesére, az *Alica Csodaországban* és a Bulgakov *Kutyaszív* című regényére történő utalások (kre 2005, ill. utóbbi esetben Auffermann 2005) még nem sorolhatók ide, de a Toporra (Jandl 2005), a Friedrich Schiller *Fiesco összeesküvése Genuával. Egy republikánus szomorújáték (Die Verschwörung des Fiesco zu Genua. Ein republikanisches Trauerspiel)* és a Georg Trakl *Elhagyatottság (Verlassenheit)* című munkájára (kre 2005), valamint a Brecht *Állítsátok meg Arturo Uit!* című drámájára (Plath 2005) tett utalások már olyan kontextusokba helyezik a *Hősöm terét*, amelyek az olvasás kultúrafüggő természetére utalnak. Jörg Plath ráadásul egy Faust-idézetet is a Parti Nagy-regény terébe von⁷, s azt a hatalom vonzerejével állítja párhuzamba. (Plath 2005)

Ez a kontrollálhatatlan és szinte tetszés szerint folytatható játék⁸, amely a szöveg határainak eltűnésére, az értelmező és az olvasó szuverén értelemadására, valamint az olvasás kontextuális és kulturális feltételezettségére utal, s a világirodalom folyamataiba helyezi a *Hősöm terét*, egy kelet-európai posztkommunista ország politikai helyzetképeinek egyéni olvasatával is szembesít bennünket. Ez lehetne a *Hősöm terének* egyik „meséje”, amelynek főszereplője a kilencvenes évek végének Magyarországa, az önbecsapáson át a populizmus és a diktatúra felé haladó ország: legalábbis Parti Nagy szerint. A *Hősöm terének* ezt a „lehetséges történet”-ét a szöveg olyannyira, sőt direkt módon erősíti meg, hogy a Kossuth-szoborra felrakott gimnáziumi tanárnő és a „megdunáztatott” nótaénekes anekdotája után a következőket olvashatjuk: „Azt hiszem, a saját szememmel akkoriban több garázdaságot nem láttam, ennyit pedig mindenki lát. Ronda hely a világ, Kelet-Európában pedig egy ezredvégi metropolis, egy ilyen összehányt szürkeállomány különösen érdes és türelmetlen, örültek, fanatikusok és angyalok lakják, mint mindannyiunkat.” Nem véletlenül jelenti ki Verena Auffermann, hogy „Parti Nagy Lajos egy modern tanmesében a hidegháborút túlélő magyarok (Magyarország) tehetetlenségéről mesél”. (Auffermann 2005) Mindez természetesen hangsúlyosan vet fel etikai kérdéseket, sőt Teslár Ákos egyenesen „demokratikus tanító célzat”-ról (Teslár 2003: 119.) értekezik a *Hősöm tere* kapcsán.

Elhhez kapcsolódik a regény egy másik „mesé”-je is, amely a fasizálódás folyamatát ír

⁷ „Das ewig Taubliche zieht uns hinab.”

⁸ Itt lehetne említeni például Parti Nagy fordításait, mondjuk a Carl Merz–Helmut Qualtinger szerzőpáros *Karl úr* című drámáját, vagy akár Italo Calvino *Palomariját*, Patrick Süskind *A galamb* című regényét. Bombitz Attila több „osztrák példára” is utal a szélsőjobb tematika, az „ország látens fasizmusa” és a „történeti pesszimizmus” kapcsán: Josph Haslinger *Opernbäll*, Robert Menasse *Schubumkehr*, Christoph Ransmayr *Morbis Kitahara*, valamint Elfriede Jelinek *Der Kinder der Toten* című regényeire. (Bombitz 2005: 228.)

ja a szövegbe. Bár Vári György szerint a „fasizálódás Parti Nagynál többnyire nem nyelvben létesülő esemény, nem a szavak az okai vagy legalábbis az elősegítői, mint a *Sors-talanságban*, a nyelv inkább bonusz, ajándék, ráadás” (Vári 2003: 93.), látni lehet, hogy a Parti Nagy-féle galambnyelv olyan fasisztanyelvként akar funkcionálni, amely a harmincas, negyvenes évek, illetve a kilencvenes évek szélsőjobboldali (sajtó)nyelvéből, valamint a kilencvenes évek szociolektusaiból van összegyűrva, és főként Tubica Cézár nyelvhasználatában demonstrálódik. Ennek a (fasiszta) nyelvnek az elsajátítása során kerül Parti Nagy galambklónja egyre távolabb az eredeti Parti Nagytól. Nem véletlen, hogy első levelében a klón még önmagát tartja az „eredeti” példánynak: „Szépen kiköltöztél belőlem, fajmajomkám!”⁹, míg az utolsó e-mailben már olyan (Tubica-)nyelvet használ, amelyben madárként tekint önmagára: „És még valami, ha már kimondtam, ami a begyemet nyomja. Én most már sivítva okádok ettől az értelmiségi nyavalygástól, és a zúzám kivan a nem egyértelműségtől, és én ezentúl nem fogok mást gondolni, mint amit a helyzetemből fakadóan mondani kell, sőt, azt fogom gondolni pontosan, méghozzá belülről, amit mondok, és bájbáj, tojok rád a megfulladásig, úgyhogy jobban teszed, ha kussolsz, ha nem akarsz, hogy idő előtt zabolátlan látogatóid legyenek.”

Parti Nagy regénye emellett az ún. értelmiségnek, az ún. csendes többségnek és az ún. társadalomnak is maró kritikája. A főszereplő folyamatos hezitálása, cselekvésképtelensége egyrészt öngazolásként, másrészt félelemként lepleződik le: a *Hősöm tere* a demokráciának azzal a klasszikus kérdésével szembesíti az olvasót, hogyan viszonyuljon azokhoz a társadalmi jelenségekhez, csoportokhoz, amelyek nem demokratikus értékrendet hirdetnek és akarnak megvalósítani. A szólásszabadság határainak és korlátainak megvonása különösen érzékeny terület a diktatúrából alig egy évtizede kimenekülő országnak.

Másrészt viszont a gyanú hermeneutikája, a manipuláció mindent átható ereje és a posztmodern regények bizonyos típusára jellemző paranoia folytonos jelenléte olyan szövegként leplezi le a könyvet, amelyről soha nem tudhatjuk, az „eredeti”-e: az eredet elvesztése egyúttal a manipulációnak mint szövegformáló erőnek a folytonos jelenléte utal, s az olvasói gyanú és paranoia válik az értelmezés egyik mozgatójává. Hiszen már a regény elején azt olvashatjuk, hogy „ha Ön, kedves olvasóm, jelen sorokat, például ezt a mondatot, valamint az illető személyre vonatkozó későbbi észrevételeimet megtalálja a nevem alatt, akkor az a könyv megegyezik ezzel az iratcsomóval, amit ma éjjel összeszerkesztendő vagyok. Ha pedig nem – nos, itt abba is hagyhatom, hisz ha Ön nem ezt olvassa, akkor nem olvassa ezt, amitől ennél fogva nem is tudhatja, hogy volt vagy lehetett volna”. Az idézet második felének tautológiája nem menti az előállt helyzet paranoiáját: hiszen lehet, hogy ezt a mondatot éppen azért hagyta benne a szövegben a későbbi manipulátor, hogy a manipulálás lehetetlenségéről, a szöveg tisztaságáról győzzön meg bennünket. Vagyis: „mindig van egy másolat, egy eredetivé rongyosodott példány”.

Éppen ezért állítható, hogy a *Hősöm tere* tulajdonképpen az értelmezés regénye: az olvasás kódjainak és az olvasói pozícióknak a reflektálása és dezautomatizálódása cselekvő történetként jelenik meg szövegében. Metafikatív metahermeneutikai regény⁹, hiszen manipulált tárgyként (is) értelmezi saját szövegét (mint metafilológia), értelmezi a kilencvenes évek magyarországi társadalmát érintő vélekedéseket (metakultúrkritikai attitűd), értelmezi önmaga pozícióját úgy is, mint mutáns (szélsőjobboldali galamb), úgy is, mint ember (író és értelmiségi), ráadásul sajátos interakcióra, dialógusra is ráláthatunk:

⁹ Amelynek alapját egy metalepszis képezi, a fikcióból kilépő hős beavatkozása a szöveg írójának életébe.

az író értelmezésére a mutánsról és a mutáns értelmezésére az íróról. Ehhez járul még hozzá az is, hogy a regény mind Parti Nagy Lajos korábbi szövegeiről (így „önértelmezi” *A hullámzó Balaton*, a *Szende* vagy a *Halotti beszéd* című Parti Nagy-novellákat a 64. oldalon), mind a kilencvenes évek magyar irodalomelméleteinek kérdésfelvetéseiről (a mimetikus/textuális, valóság/fikció, nyitott/zárt, többértelmű/egyjelentésű, test/kultúra, esztétikai/politikai, eredet/szövegköziség, nyelvjátékos/etikai, monologikus/plurivokális stb. ellentétpárok mentén) kijelentéseket tesz; ráadásul parodizálja is mind az értelmezést, mind annak tárgyát.¹⁰

Ez a bonyolult, összetett értelmezői hálózat, amelyben egymásra kopírozódnak az értelmezések különféle terei és a bennük megjelenő identitások pozíciói, éppen a szándékoltágnak köszönhetően bicsaklik meg sokszor; „körülmenyeskedem” – írja a *Hősöm tere* narrátora. Olyan sok a váltás, a szint, hogy a szöveg szükségszerűen kerül többször is magyarázó, magyarázkodó pozícióba abból a célból, hogy azonosítható legyen a megszólalás szintje. A recepció más hiányosságokat is észlelni vél a *Hősöm terében*: Vári György például azt tartja a szöveg „legmegoldatlanabb részé”-nek (Vári 2003: 93.), hogy Tubicáék rontott nyelve a legizgalmasabb, leginvenciózusabb, legmulatságosabb, miközben ennek a nyelvnek kellene felkelteni az olvasó ellenérzését a diktatúrával szemben. Bedecs László olyan ellentmondásokra hívja fel a figyelmet, mint hogy miért nem hitték el a regény főszereplőjének a galambveszélyről tudósító beszámolóját, ha a regény szövegéből az derült ki, hogy már az utcán is érezhető a veszély; illetve hogy a narrátor azért nem kommentálja klónja leveleit, mert nincs elég ideje, miközben nyolcvanoldalas bevezetőszöveget ír eléjük stb. (Bedecs 2001: 79.) Margócsy István azért marasztalja el a *Hősöm terét*, mert didaktikusnak, nyíltan aktualizálónak, kidolgozatlanoknak (említi például a sirályok megoldatlan szerepét), vázlatosnak, túlzottan megbonyolítottnak, sematikusnak érzi stb. (Margócsy 2003: 302., 304–305.) Barabás András kommentárjában „félsiker”-ről beszél, amelynek okát „a műfaj szerencsétlen megválasztásában” (Margócsy 2000: 64.) látja. Gál Andrea a *Hősöm terébe* beágyazott egykori tárcanovella¹¹ szerepét kifogásolja: „A megnövekedett hajléktalanok novellája nemcsak a történetből lóg ki, de abban is különbözik, hogy a metonimikus működési elvet megszegi: (...) a növekedéssel nem jár viselkedésbeli változás.” (Gál 2003: 110.) Ugyanez a betétnovella a *Hősöm terében* „sokat veszített erejéből” Angyalosi Gergely szerint is (Angyalosi 2004: 145.), aki a hős terének szűkösségéről és nem hiteles szorongásélményéről szintén hosszabban értekezik. (Angyalosi 2004: 148–149.) K szonja pedig többek között azt kifogásolja, hogy a *Hősöm tere* „miközben azt játssza, hogy történet(szerű), még mindig a regiszterkeverésre épít, ám a nyelvi jópofi beágyazásához túlságosan reprezentált; hogyan lehet »valóság«, ami egyszer az, máskor pedig nem az?” (K szonja 2000: 176.), vagyis szerinte a kilencvenes évek magyar irodalomelméleti kánonjainak való – nem kellőképpen tisztázott – megfelelési

¹⁰ Példa az előbbi esetre: „Fura szerzet vagyok én, azt hiszem. Íróként minden érdekel, ami deformált, ami rontott, minden, amitől a »civil« ösztöneimmel irtózom vagy amitől akár csak tartok; de nem elsősorban azért érdekel, mintha vadul, szenvedélyesen meg akarnám érteni, ő nem, hisz az embernek elég munkát ad, hogy saját magát kilesse és valamennyire megértse, hanem talán azért, hogy ezzel a túlhabzó érdeklődéssel megtöltsem a szakadékot, a saját félelmem nyirkos szakadékát, mely köztem és a másik élőlény között van (...)”. A másodikra: „Ezt természetesen akkor is, ha – az aggasztó jelek ellenére – csupán csak megbolondultam, vagyis az említett személy egyedül a meghasadt képzeletemben létezik, hisz ez esetben levelezése is kizárólag az enyém, és státusa szerint írói fikciónak tekintendő.” Vagy: „*A hullámzó Balaton* az egy novella, és az ilyesmi, fellengzősen a »művészet«, az nem kannászbor, Tubica úr, nem galambnövesztőszers, hanem fikció és nyelvi megalkotottság, saróbbi (...)”.

¹¹ A büfti gének

vágy is a regény autonóm világot teremteni képes valósága ellen munkál.

Bár ezekkel a véleményekkel szembeállítható Balassa Péter véleménye, amely „kiváló regény”-nek nevezi a *Hősöm terét* (Balassa 2001: 81.), Sükösd Mihály megállapítása, mely szerint „kitűnően megtervezett regény”-ről van szó (Sükösd 2000: 111.) és a *Meines Helden Platz* szinte egész német recepciója – Jörg Plath például „ragyogó parabola”-nak (Plath 2005), mások „mesteri szatíra”-nak, „nagyyszerű politikai parabola”-nak (Rademacher 2005) titulálják –, ettől még a regényt érintő negatív kritikák továbbra is a recepció részét képezik, s ezzel együtt hívnak fel az olvasásra. A *Hősöm tere* mindezek fényében, az életmű más darabjaihoz képest, egy kevésbé sikerült, de nagy íveket átfogni képes, sokféle értelmezői pozíciót megszólító, véresen komoly játékként prezentálódik.

Felhasznált szakirodalom:

Alexa Károly: Nyelvhus gyanútlan vegetáriusoknak. (PNL: Sárbogárdi Jolán: A test anyala) Kortárs 1997/1. 91–97.

Angyalosi Gergely: Palomista vérbábszínház. (PNL: Hősöm tere) Holmi 2001/4. 520–524. (újraközölve: Angyalosi 2004: 143–149.)

Angyalosi Gergely: Palomista vérbábszínház. (PNL: Hősöm tere) In uő: Romtalanítás. Kijarat Kiadó, Budapest, 2004. 143–149.)

Auffermann, Verena: Aus Angst lachen. (PNL: Meines Helden Platz) In Die Zeit 2005. június 2. <http://www.zeit.de/2005/23/L-Nagy>

Babarczy Eszter: Kegyetlen paródia. (PNL: Sárbogárdi Jolán: A test anyala) Népszabadság – Könyvhét '97 1997. június 3. 29.

Balajthy Dénes: Kosáryné én vagyok. (PNL: Sárbogárdi Jolán: A test anyala) Magyar Narancs 1997. augusztus 14. 31.

Balassa Péter: Minden rendbe van. (Sárbogárdi Jolán: A test anyala) Jelenkor 1990/6. 522–525.

Balassa Péter: Feszített vértükör. (PNL: Hősöm tere) Élet és Irodalom 2000. július 21. 19. (újraközölve: Balassa 2001: 81–88.)

Balassa Péter: Feszített vértükör. (PNL: Hősöm tere) In uő: Törésfolyamatok. Csokonai Kiadó, Debrecen, 2001. 81–88.

Baranyák Csaba: Balatony Lajoska valamelyik Lajosnak. (PNL: Hősöm tere) Prae 2001/3–4. 171–183.

Bartha-Balog Emese: Egy regény, amit a nagybetűs Élet és a born írt. (PNL: Sárbogárdi Jolán: A test anyala) Látó 1997/12. 104–108.

Báthori Csaba: Sötét verem és mindent legyőz. (PNL: Sárbogárdi Jolán: A test anyala) Jelenkor 1997/11. 1133–1136.

Bedecs László: Galambrealizmus. (PNL: Hősöm tere) Tiszatáj 2001/5. 77–82.

Bodor Béla: Élettér légköbméterben. (PNL: Hősöm tere) Holmi 2001/4. 524–530.

Bombitz Attila: Kinek nevezzelek, Sárbogárdi Jolán? (PNL: Sárbogárdi Jolán: A test anyala) Jelenkor 1997/11. 1128–1133.

Bombitz Attila: Galambmátrix. (PNL: Hősöm tere) Forrás 2001/10. 115–121. (újraközölve: Bombitz 2005: 225–239.)

Bombitz Attila: Galambmátrix. (PNL: Hősöm tere) In uő: Akit ismerünk, akit sohasem láttunk. Kalligram, Pozsony, 2005. 225–239.

Borecký, Vladimír: Teorie komiky. Hynek, Praha, 2000.

Bori Erzsébet: „Alapvetően egy stílyak volt” (beszélgetés) Magyar Narancs 1997. szeptember 4. 6–7.

Bori Erzsébet: „Nyelv és húsvérrohögés” (beszélgetés) Magyar Narancs 2000. június 22. 6–7., 35.

Csejdy András: A test anyala. (PNL: Sárbogárdi Jolán: A test anyala – Merlin Színház) Magyar Narancs 1995. november 9. 33.

Dérczy Péter: Formalom és tartorma. (PNL: Hősöm tere) In uő: Vonzás és választás. Csokonai Kiadó, Debrecen, 2004. 132–142.

Duschak Zsuzsanna: Hagyomány és annak kiforgatása. (PNL: Hősöm tere) Kalligram 2003/10. 96–105.

- Forgács Zsuzsa: ...miiii mozog a zöld leveles bokorban? (PNL: Hősöm tere) Magyar Narancs 2000/51–52. 60.
- Fukuyama, Francis: Poszthumán jövődönk. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2003.
- Gács Anna: Álnevesek anyái: Csokonai Lili és Sárbogárdi Jolán. A profi és a dilettáns. In uő: Miért nem elég nekünk a könyv. Kijárat Kiadó, Budapest, 2002. 167–176.
- Gál Andrea: Férc. (PNL: Hősöm tere) Kalligram 2003/10. 106–111.
- Gál Andrea: Nevetve, véresen. (PNL: Hősöm tere) Korunk 2001/11. 63–65.
- Genette, Gérard: Transztextualitás. In.: Helikon 1996/1–2. 82–90.
- Györffy Miklós: Clichés and Curiosities. (PNL: Sárbogárdi Jolán: A test angyala) <http://www.hungarianquarterly.com/no149/116.html>
- Jandl, Paul: Tauben an die Macht kommen? (PNL: Meines Helden Platz) In Neue Zürcher Zeitung 2005. február 19. <http://www.perlentaucher.de/buch/20101.html>
- Kallen, Eve-Marie: Europink. (beszélgetés) Lettre 50. 2003/ősz 1–3.
- Kálmán C. György: Négy klasszikus. (PNL/Sárbogárdi Jolán: A test angyala) Beszélő 2000/9–10. 148–150. (újraközölve Kálmán C. 2002: 104–109.)
- Kálmán C. György: Négy klasszikus. (PNL/Sárbogárdi Jolán: A test angyala) In uő: Mű- és valódi élvezetek. Jelenkor, Pécs, 2002. 104–109.
- Kovács Eszter: Miért nő? Fiktív női szerzők a mai magyar irodalomban. (PNL: Sárbogárdi Jolán: A test angyala) Sárkányfű 1999/4. 42–53.
- kre: Wenn das Proletariat mit der Weltherrschaft schnäbelt. (PNL: Meines Helden Platz) In Sandammer 2005/2. <http://www.sandammer.at/rezensionen/partinagy-heldenplatz.htm>
- k szonja: Sötét szárnyak suhogása. (PNL: Hősöm tere) Az Irodalom Visszavág 2000/ősz-tél 173–176.
- Kulcsár-Szabó Zoltán: Ex libris. (PNL: Sárbogárdi Jolán: A test angyala) Élet és Irodalom 1998. január 23. 13.
- Kunisch, Hans-Peter: La paloma, oje! (PNL: Meines Helden Platz) In Der Tagesspiegel 2005. március 27. <http://archiv.tagesspiegel.de/archiv/27.03.2005/1722248.asp>
- Margócsy István: Margináliák. Parti Nagy Lajos Hősöm tere. 2000 2000/11. 63-70. (újraközölve: Margócsy 2003: 301–312.)
- Margócsy István: Parti Nagy Lajos Hősöm tere. In uő: Hajóvonták találkozása. Palatinus Kiadó, Budapest, 2003. 301–312.
- Máthé Andrea: Félelem és rengetés. (PNL: Hősöm tere) Jelenkor 2000/12. 1256–1259.
- Nádasdy Ádám: Kulturált, vágyleti fújtatás. (PNL: Sárbogárdi Jolán: A test angyala) Népszabadság 1997. szeptember 17. 10.
- Partenheimer, Jürgen: Wie eine Etüde über Zivilcourage. (PNL: Meines Helden Platz) In Inforadio - Kultur aktuell 2005. február 22. www2.inforadio.de
- Plath, Jörg: Der Arturo Ui der Vögel. (PNL: Meines Helden Platz) In Frankfurter Rundschau 2005. augusztus 10. http://www.fr-aktuell.de/ressorts/kultur_und_medien/belletristik/?cnt=709222
- Rademacher, Christina: Mächtige Tauben. (PNL: Meines Helden Platz) In Salzburger Nachrichten 2005. március 12. <http://www.salzburg.com/sn/wochenschau/artikel/1460411.html>
- Sárosi Bogáta (válogatta és fordította): „Káprázatos szatíra”. Parti Nagy Lajos Hősöm tere című regényének német fogadtatása. Élet és Irodalom 2006. január 20. 28.
- Simon Attila: Jolán szerint a világ. (PNL: Sárbogárdi Jolán: A test angyala) Alföld 1998/1. 97–100.
- Sükösd Mihály: Parti Nagy Lajos és Sárbogárdi Jolán. Mozgó Világ 1997/8. 119–122.
- Sükösd Mihály: Galambapokalipszis. (PNL: Hősöm tere) Mozgó Világ 2000/9. 110–112.
- Széni Katalin: Egy fikcionált női szerző. (PNL/Sárbogárdi Jolán: A test angyala) In Fried István szerk.: Szövegek között II. JATE BTK Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék, Szeged, 1997. 39–60.
- Széni Katalin: Ki vagy te, Jolán? (PNL/Sárbogárdi Jolán: A test angyala) Tiszatáj 1997/10. 85–89.
- Szilágyi Márton: Ábrány és szerelem. (PNL: Sárbogárdi Jolán: A test angyala) Élet és Irodalom 1997. június 6. 17.
- Szilágyi Zsófia: Nagybetű, élet, irodalom. (PNL: Sárbogárdi Jolán: A test angyala) In uő: A féllábú ólomkatoná. Kalligram, Pozsony, 2005. 72–77.
- Teslár Ákos: Egyszer csak a torkáig ért. (PNL: Hősöm tere) Kalligram 2003/10. 112–122.
- ts-: Szárnyjáték. (PNL: Hősöm tere) Magyar Narancs 2000. június 22. 35.
- Vári György: Ha egy téli éjszakán egy olvasó. (PNL: Hősöm tere) Kalligram 2003/10. 90–95.
- Zsadányi Edit: A test angyala. (Parti Nagy Lajos Sárbogárdi Jolán írt) In Egytucat. Kortárs magyar írók női szemmel. József Attila Kör – Kijárat Kiadó, Budapest, 2003. 221–235.

Darvasi Ferenc

Adalékok a *Sátántangó* világirodalmi szöveggörnyezetéhez

„...igazából különbözni sem akartam, sosem éreztem szükségét, hogy egy másik világot teremtsék az általam rajongásig csodált nagyszerű életművek mellé.”¹

Krasznahorkai László 1985-ben megjelent első regénye szinte egy csapásra kultusz-könyvvé nőtte ki magát. Az irodalomtörténészek megkülönböztetett figyelmet szenteltek a *Sátántangó*nak. Több olyan tanulmány is született ekkor, amely igyekezett ezt a látszatra a semmiből berobbant, mégis szerteágazó irodalmi tradíciókat felhasználó szöveget (és szerzőjét) a lehető legpontosabban „körülírni”, valamint megnyugtató módon elhelyezni a 20. századi magyar próza hagyományrendszerében. Ez a törekvés azonban csupán részleges sikerrel jár(hat)ot). Nem egy irodalomtörténész leírta ekkor, hogy a *Sátántangó*nak nincs egyértelmű magyar előképe – inkább kötődik a 20. századi világirodalomhoz, mintsem a hazai prózához, melyben azóta is „egy nyugtalanító, *másik* hangot képvisel.”²

Radnóti Sándor a tanulmányában jelentős teret szentelt a regény magyar- és világirodalmi elhelyezésére. Radnóti, amikor a közelebbi rokonokat Tar Sándorban, Czakó Gáborban és Csalog Zsoltban jelöli ki, a „kisemberpróza” felé tolja el a regényt – tegyük hozzá, nem teljesen alaptalanul. Nem idegen ugyanis ezektől a szerzőktől az a szociográfusi szemléletmód, amely némileg, a fantasztikummal ötvözötten a *Sátántangó* sajátja is. „Bármilyen meglepő, a *Sátántangó*val minden magyar regény közül – távolról persze, nagyon távolról – Sánta Ferenc *Húsz órája* rokon”³ – jelenti ki a tanulmány szerzője. Nem elbagatellizálva most a Sánta Ferenc-regénnyel való rokonságot, azért érdemes elidőzni az idézet gondolatjelek közti, bizonytalanságot sugárzó kijelentésén, amely egyben a beismerése is annak, hogy a sok kis hasonlóság ellenére nincs magyar irodalmi előképe a regénynek. „[Krasznahorkai] Generáción kívül jelentkezett, váratlanul, ártatlan természetességgel, ahogy igazából illik egy írónak (mint annak idején Esterházy), tehát aligha állnak olvasói rendelkezésére a megszokott, generáló és orientáló korosztályi sajátosságok. Művészetét az irodalom egészéhez kell mérnünk, oda kell »betagolódnia«. Sokkal inkább Kafka, Bulgakov, Kosztolányi (a *Pacsirta* és az *Édes Anna* írója), García Marquez, Pilinszky és Hajnóczy, mintsem azon kevés számú honi pályatársai »közé«, akikhez születési dátuma alapján (1954) közel állónak vélhetnénk”⁴ – jelenti ki Alexa Károly. Balassa Péter is csupán egyfajta szempontból említ – kortárs – magyar irodalmi

¹ Rádai Eszter: „...lélegzetre írom ezeket a mondatokat”: Krasznahorkai Lászlóval beszélget Rádai Eszter = *ÉS*. 2000. jan. 28. 7. p.

² Zsadányi Edit: *Krasznahorkai László*. Kalligram. Pozsony. 1999. 7. p.

³ Radnóti Sándor: *Megalázottak és megszorítottak*. Krasznahorkai László *Sátántangó* című regényéről és irodalmi környezetéről = Krasznahorkai olvasókönyv. Szerk. Keresztury Tibor. Széphalom. Bp. 2002. 32. p.

⁴ Alexa Károly: *The Waste Land – Magyarország, 1980-as évek*. Krasznahorkai László epikája = Krasznahorkai olvasókönyv. 60. p.

kapcsolatokat. „A rokonsági viszonylatokra való utalás egy bizonyos kontextusba helyezést céloz meg, amelynek bontakozó vonása (...) a tragikum, a tragikus látásmód visszaszerezésében foglalható össze, – Nádastól, Kornistól Jeleisig, a *Fuharosok* Esterházyjától Petri György költészetéig.”⁵ A Radnóti, Alexa és Balassa által felsorolt írók (szövegei) tehát – ezt a tanulmányok szerzői maguk is belátják – csupán egy-egy szempontból, részleges érvényességgel hozhatóak kapcsolatba a *Sátántangó*val.

A világirodalom palettáján már lényegibb párhuzamokra rátapintva sikerült elhelyezni a regényt, amely az irodalomtörténészek kutatásai szerint többek közt Isaac Bashevis Singer *A sátán Gorajban* és Malcolm Lowry *Vulkán* c. regényével, Witold Gombrowicz, Thomas Bernhard, illetve William Faulkner írásaival mutat analóg jegyeket. (Külön érdekes ebből a szempontból Zsadányi Edit kutatása, aki monográfiájában két, nem 20. századi szöveget, *Az ezeregyéjszaka legszebb meséit* és a *Biblia Jeremiás könyvét* is kapcsolatba hozza Krasznahorkai első regényével.) Nagyjából konszenzusos vélemény alakult ki azonban arról, hogy a *Sátántangó* a felsoroltaknál is lényegesebb rokonságot, összetettebb viszonyt ápol Bulgakov *A Mester és Margarita*, García Marquez *Száz év magány*, valamint Kafka *A kastély* c. regényével.

Bulgakov és Krasznahorkai említett regénye erősen tendál a menipposzi szatíra⁶ műfaja felé, melynek jellemzői a szatirikusság, a különféle filozófiák kigúnyolása, a komolyság keveredése a tréfával, s a gyakran alkalmazott szimbolikus, fantasztikus, illetve vallási elemek, amelyek durva, naturalista vonásokkal vannak keverve. Bulgakovnál a Sátán azért érkezik Moszkvába, hogy egy feketemágia előadást tartson, s közben felforgatja a várost. Irimiás (s mintha ez lenne a megvalósult feketemágia) a telepre tart, hogy egy jól kitalált ürüggyel elszedje a benne megváltót látó emberek pénzét, akiknek az életét már érkezésének a híre is megváltoztatja. Behemót, Korovjov, Azazello, Hella és Woland egyező tulajdonságokat mutat Horgos Sanyival, Petrinával és Irimiással: bohóckodásra való hajlamukkal, a szabályok örökös áthágásával, „lehetetlen” öltözködésükkel (pl. Irimiásnak és Korovjovnak sárga cipője van). Woland és Irimiás komolyságukkal, „arisztokratikus” viselkedésükkel kiemelkednek saját csapatukból. A figurák kinézetre is hasonlítanak egymásra: Behemót és Petrina, a két mókamester kövér; Korovjov és Horgos Sanyi magas, vékony; Woland és Irimiás pedig magas, méltóságteljes alkat. Nem lehet véletlen egyezés, hogy a doktor és a Mester is íróként jelenik meg a művekben. Az életnek az írás ad mindkettejük számára értelmet. A *Mester és Margarita*ban többféle evangélium-parafrazissal találkozhatunk, más és más szempontból: Ivan Hontalan álmából, a Mester könyvéből, és Woland elbeszéléséből. Irimiás érkezését több nézőpontból olvashatjuk, a tanyasiak szemében ő maga a megváltó. (Miközben próféciaival Jeremiás próféta alakját is magára ölti. Csak míg az ószövetségi alak igazat mond, mégsem hisz senki sirámainak, ezzel ellentétben Irimiás szemfényvesztő, de mindenki bízik benne.) A Sátán báljának Margarita lesz a – meztelen – házigazdája. Azért vállalja el ezt a szerepet, hogy majdan viszontláthassa szerelmét, a Mestert. A telepi Sátán báljának felfogható kocsmajelenetben Schmidtné minden férfi vágya. Bár nem meztelen, tekintetével mindenki csupaszra vetkőzteti. Ő maga viszont Irimiásra, élete szerelmére vár. Schmidtné teljesen az ellentéte

⁵ Balassa Péter: *A csapda koreográfiája*. Krasznahorkai László: *Sátántangó* = Krasznahorkai olvasókönyv. 43. p.

⁶ Katona Gergely: *Destrukció elméletben és gyakorlatban*. Menippea, példázat és öntükrözés Krasznahorkai László Az ellenállás melankóliája című regényében = Az irodalmi szöveg antropológiai horizontjai. Szerk. Bednancs Gábor et al. Osiris. Bp. 2000. 202. p. Ez a tanulmány említi először a menipposzi szatíra műfaját Az ellenállás melankóliája, de a *Sátántangó* kapcsán is.

Margaritának: minden, ami nagyszerű lehet egy asszonyban, az benne undorító, alpári, testi. Krasznahorkai gyakran hoz oly módon létre rokonságot más művekkel, s azok szereplőivel, hogy a hasonlóságok mellett ellentétes vonásokat is elrejt a szövegben. Ezt a jelenséget figyelhetjük meg Irimiás, illetve Jeremiás próféta viszonyában is.

A *Mester és Margarita*-ból való átvételek alapvetően kétféle jellegűek. Egyikük inkább formálisnak tekinthető: a sátáni trió megteremtéséhez kölcsönöz Krasznahorkai eszközöket Woland és társai leírásából. Hasonló sátánleírások természetesen más, azonos témájú regényekben is megjelennek. Nem egyértelmű, hogy ezekben az esetekben a *Sátántangó* szerzője tudatosan merített Bulgakov szövegéből, avagy csupán irodalmi toposzok, vándormotívumok áthagyományozódásáról van szó. A másik esetben viszont az együtt- és az átértelmezés jellemző. Úgy idéz fel egy hasonló szituációt, alakot (lásd Schmidtné és Margarita viszonyát) az író, hogy el is távolít az eredeti mintától. „A párhuzam nemegyszer inkább a szövegek közötti feszültségre, mint a hasonlóságokra mutat rá.”⁷

A *Sátántangó* a legszorosabb, intertextusokkal is bizonyítható kapcsolatot egy García Marquez-, illetve egy Kafka-regénnyel tart fent. A *Száz év magány* Macondoja, valamint a Gyula környéki telep a világtól elzárt helyek. Ha lakói kapcsolatba lépnek a külvilággal, az nyomban bajt szül. Az „idegenből” érkező banántársaság ugyanúgy csak kihasználni akarja és aztán nyomban sorsára hagyja a helyieket, mint Irimiás. A banántársaság elköltözése után öt évig esik az eső, mint valami istenítélet. A *Sátántangó*-ban éppen a kezdésnél ered el az eső, hogy aztán el se álljon „a könyv végéig”.

„...beköszöntött a szomorú októberi esőzés...” (Gabriel García Marquez: *Száz év magány*. 7. kiad. Magvető. Bp. 1999. 101. p.)

„– Micsoda eső! – mondta Ursula.

– Október – mondta az ezredes.” (*Száz év magány* 239. p.)

„Négy évig, tizenegy hónapig és két napig esett.” (*Száz év magány* 282. p.)

„Egy október végi nap reggelén, nem sokkal azelőtt, hogy az irgalmatlanul hosszú őszi esők első cseppjei lehullottak...” (Krasznahorkai László: *Sátántangó*. Magvető. Bp. 1985. 9. p.)

A *Sátántangó* a *Száz év magány* folytatásaként is értelmezhető, mintha a macondói özönvíz kezdetekor lépnénk be Futakiék történetébe. Mintha a telep maga Macondo lenne, ahová az emberek esetleg valamilyen bűn elkövetésének következményei elől, mint J. A. Buendia a gyilkossága miatt, a jobb élet reményében érkeztek, de csalatkozniuk kellett. A végeláthatatlan esőzés ugyanakkor felidézi a bibliai özönvizet is, s az analógia – főleg a *Sátántangó*-val – helytállóan tetszik: az alpári módon élő emberek nem is érdeklik meg a létezés; a zuhatag mintegy meg akarja váltani, meg akarja tisztítani ezt a bűnös világot.

A nyomor és a lepusztultság képei közösek, García Marquez és Krasznahorkai szívesen időz el a széthullás stációjánál, például a romos épületek, a korhadozó belső terek leírásakor:

„a falak és a cementpadlók megrepedeztek, a bútorok megroggyantak és kifakultak, az ajtók megereszkedtek (...) [Ursula] hallotta a fát forgácsoló természetek szüntelen pergetését, a szekrényekben a molyok ollónyiszegését...” (*Száz év magány* 299. p.)

⁷ Zsadányi: i. m. 39. p.

„A ház többi része megadta magát a pusztulás szívós ostromának.” (*Száz év magány* 367. p.)

„sorra végignézett a sivár konyha még valamennyire használható tárgyain, a ráégett zsírtól és ételmaradéktól mocskos sparherten, az alája tolt szakadt fülű kaskán, a bicéggő lábú asztalon, a falra akasztott poros szentképeken (...) látta Halicsék házának horpadt tetejét, a megdőlt kéményt...” (*Sátántangó* 12. p.)

„A szobát már tavasz óta nem használták Schmidték. Először zöld penész lepte el a falakat, az ütött-kopott (...) szekrényben megpenészesedtek a ruhák, a törülközők, s az összes ágynemű, pár hétre rá megrozsdásodtak az ünnepi alkalmakra eltett evőeszközök, kilazultak a csipketerítőkkal letakart nagyasztal lábai, s amikor aztán megsárgultak a függönyök, s egy nap kialudt a villany is, végérvényesen kiköltöztek a konyhába...” (*Sátántangó* 14. p.)

A fantasztikum, a mitikus látásmód mindkét regény sajátja. Szép Remedios anygallá lesz, akárcsak Estike. Ám „abban a pillanatban, ahogy az olvasó párhuzamokat kezdene keresni, a szöveg máris elmozdul az összefüggő jelentés kialakításának lehetősége elől”.⁸ De mennyire más a két anygal... Remedios anygallá válása minden egyes elemében szép (könnyeség jellemzi, a tisztaságot sugalló lepedőkkel száll el), Estikének viszont még ezért is meg kell szenvednie (első kísérletre nem sikerül felemelkednie az égbe, ráadásul éppen rossz idő van):

„...Fernanda érezte, hogy egy könnyű fényfuvallat kiragadja kezéből a lepedőt (...) a szép Remedios abban a pillanatban kezdett a levegőbe emelkedni. (...) Ursula...látta, amint a szép Remedios búcsút int felé a vakítóan lobogó lepedők közül, amelyek...örökre eltűntek vele a felsőbb szférákban...” (*Száz év magány* 214–215. p)

„Talán harminc méterre sem voltak tőle, úgyhogy még az arcát is ki lehetett venni, amit szabadon hagyott a fátyol (...) érezni igen, de hallani egyáltalán nem lehetett ... azt a langyos fuvallatot, mely most könnyedén megérintette őket (...) S a tetem körül sehol egy lélek... csak ez az édes, csilingelő nevetés, ez a pajkos kacagás hallatszott mindenfelől, amolyan gondtalan, játékos hangok vidám muzsikája (...) A tetem (...) emelkedni kezdett, (...) aztán hihetetlen sebességgel röpdülni kezdett fölfelé, s hamarosan elveszett a mozdulatlan, komor felhők között.” (*Sátántangó* 261–263. p.)

Míg Remediosért mindenki rajong, s a férfiak „övon aluli vágyainak” ura lesz, Estike mindösszesen egy szegényfolt, akitől jó lenne minél hamarabb megszabadulni. Ugyanakkor összeköti őket a magány. Egyikőjüknek sincs igazi társa. Szép Remedios, akár Margaritát, még Schmidtnéval is párhuzamba állíthatjuk. Mindkettő a férfiak nagy álma. De míg García Marquez hősének a szépsége testiségében is „fizikán túli”, megfoghatatlan, a telep asszonya, kinek szagában a kölni és a testszag ellenállhatatlan együttese van jelen, nagyon is földhözragadt, természetes.

A pókháló az ember rabul ejtésének szimbóluma lesz. Míg García Marqueznél konkrétan a szerelemre, Krasznahorkainál áttételesebb dolgokra vonatkozik: a hatalomra (amely mindent behálóz, nincs előtte titok), valamint egy épület látványos amortizálódásán keresztül például a lelki leépülésre, a függetlenség hiányára is (tudniillik, hogy a kisember nem tud létezni önmaga uraként, csak ha ide-oda rángatják a számára átláthatatlan hálón):

⁸ Zsadányi: 40. p.

„Amaranta fogékonyága s rejtett, de ellenállhatatlan gyöngédsége lassanként láthatatlan pókhálót szőtt a völegény köré...” (*Száz év magány*. Magvető. Bp. 1999. 99-100. p.)

„És e bársonyosan zengő tangóharmonika-szóban utolsó támadásra indultak a kocsmá pókjai.” (*Sátántangó* 185. p.)

„Az Irimiás-féle nagy, országos pókháló (...) Bárhol ... rezdül ... valami.” (*Sátántangó* 253. p.)

A tangóharmonika mindkét esetben az idő elverésének egyik formája. García Marqueznél a teljesen lepusztult Macondo bordélynegyedében az egyetlen szórakozási lehetőségként maradt meg a harmonika-zenekar. A *Sátántangó* szintén lezüllött telepén ugyanez a hangszer indítja el a duhajkodást.

„A roskadozó bordélynegyed egyetlen nyitott helyiségében egy tangóharmonika-együttes Rafael Escalona dalait játszotta...” (*Száz év magány* 371. p.)

„Játsszon inkább valamit azon a tangóharmonikán!» (...) És Kerekes nem ellenkezett, egyik tangó jött a másik után, aztán egyszer csak ugyanazt kezdte játszani újra és újra, de nem tűnt fel senkinek.” (*Sátántangó* 179., 182. p.)

Az emberek életére vonatkozóan is találhatunk analógiákat:

„... látta, amint révedező tekintettel, karba tett kézzel ülnek a nagyszobákban, és hagyják, hogy múljon az idő, egy darabban, felszántatlanul...” (*Száz év magány* 288. p.)

„Ezek még mindig ugyanott ülnek, pontosan ugyanazon a mocskos hokedlin, paprikás krumplit zabálnak esténként, és nem értik, mi történhetett. Gyanakodva figyelik egymást, nagyokat böfögnek a csendbe, és – várnak.” (*Sátántangó* 55. p.)

Magatehetetlen emberek rajzát kapjuk. Csak míg a *Száz év magány*nál az állandó esőzés miatt nem tudnak semmit csinálni azt emberek (igaz, áttételesen sem, hisz a determináció börtönében raboskodnak), a *Sátántangó*ban amúgy sem tudnának, hiszen képtelenek önállóan cselekedni, saját sorsukat felnőtt emberekhez méltóan irányítani. Ebben az erősen demoralizáló közegben képtelenek kitűnni a többiek közül, belesüpednek a tespedtségbe:

„Nem sokkal utóbb elküldték Augusto Angel atyát, egy friss buzgalomtól égő, türelmetlen, kérlelhetetlen és vakmerő, újsütetű keresztes lovagot, aki saját kezűleg húzta meg a harangot napjában többször is, hogy a lelkek álomkórba ne essenek, és házról házra járva költögette az alvókat, hogy menjenek misére, de egy év sem telt bele, és őt is legyőzte a levegőben terjengő renyheség, a forró por, amely mindent megvénített és elnyelt, s az álmoság, amely az ebédre elfogyasztott húsgombócok nyomán kerítette hatálmába a szieszta elviselhetetlen hőségében.” (*Száz év magány* 310. p.)

„És maguk, barátaim, itt csoszognak e pusztulásban, távol mindattól, ami az Élet ... terveik sorra kudarcba fulladnak, álmaik vakon zúzódnak szét (...) úgy tűnik, végképp elveszett a lehetőség, hogy úrrá legyenek ezen a tehetetlenségen, és ez napról napra erősebben szorongatja a torkukat, lassan már levegőt sem bírnak venni...” (*Sátántangó* 205–206. p.)

Utolsó analógiaként a szerzőség kérdését említeném meg. A *Száz év magány*ban

Aureliano Buendia Melchiades pergamenjeit tanulmányozva rájön, hogy azok a család történetét tartalmazzák. Mihelyt azonban megtudja ezt, a történet véget is ér: ahogy a pergamenek, úgy az ő élete és a *Száz év magány* című regény is befejeződik. Melchiades, a doktorhoz hasonlóan, mint fiktív szerző lép a képbe. A *Sátántangó*ban egy nagyon erőteljes, karakteres elbeszélői hangot hallunk, amelyet – hiába a több nézőpont, hiszen azok beszédszólama alig különbözik – egy omnipotens, a regény világán kívül álló narrátornak tulajdonítanánk. Ezt az álláspontunkat zökkenti ki a kezdéshez visszatérő, azt megismétlő befejezés, amikor kiderül: az egész szöveg szerzője nem más, mint a doktor. Aureliano és a doktor is a textus (a tulajdonképpeni regény) miatt zárkózik be:

„[Aureliano] nekiállt beszögezni az ajtókat meg az ablakokat Fernanda deszkáival, hogy a világ semmilyen kísértése ne háborgassa, mert ekkor már tudta, hogy az ő sorsa is meg van írva Melchiades pergamenjein.” (*Száz év magány* 371. p.)

„egyre dühösebben csapva rá a szögek domború fejére, nyolc helyen beszegezte az ajtót [a doktor]” (*Sátántangó* 327. p.)

A bedeszklázás arra szolgál, hogy a szöveg hatására önkívületi állapotba került szereplő totális magányba zárkózzon és figyelmét teljesen az írásnak (illetve olvasásnak) szentelhesse. A doktor azért szögezi be az ajtaját, hogy amíg írja a művét, senki se zavarja. Aureliano viszont azért zárkózik el, hogy Melchiades pergamenjeit megfejtse. Bár a két művelet alapvetően ellentétes irányú (teremtői – befogadói; bár manapság már az olvasói értelmezést konstruktív, alkotói folyamatnak gondoljuk), hasonló kérdéseket tesz fel (az alkotás mennyire és milyen módon táplálkozik a valóságból, mennyire független attól; a fikció különböző szintjei milyen viszonyban állnak egymással), ugyanakkor megjeleníti az írás és a befogadás extatikus állapotát is, mintegy glóriába foglalja azokat. Nem véletlenül írja le így Krasznahorkai a munkához kezdő doktort: „Mint egy varázslatosan éles képet, úgy látta maga előtt a rá váró út egészét...” (*Sátántangó* 327. p.)

García Marquezhez fogható hatással volt Franz Kafka a *Sátántangóra*. Ebben az esetben azonban nem pusztán arról van szó, hogy a művek rokoníthatók lennének egymással – a karkai létérzékelés szinte teljesen visszaköszön Krasznahorkai első regényében. Mindkettejük írásaira jellemző az elidegenedettségnek a létfenyegetettséggel kibővülő érzése. „Katasztrófa-vízióik” a Földet a Pokol analógiájaként látatják. A naturalista és ironikus eszközök, valamint a fantasztikum egyaránt jelen vannak műveikben. A személytelen és megismerhetetlen hatalom mindkét alkotó világában megnyomorítja a kisember életét. A hősök ebben az alkotórészeire hullott világban ugyan kitartóan keresik a „törvényt”, az „igaz utat” (utoljára a remény hal meg), de sosem találják meg azt – mert valószínűleg nem is létezik ilyen. A parabolikus írásmód áthatja szinte az összes Kafka- és Krasznahorkai-szöveget. Klamm viszonya a Hídhöz címzett kricsmi kocsmárosnéjához és Fridához analóg Irimias és Schmidtné „kapcsolatához”. Akkor csábítják magukhoz ezeket a(z értük rajongó) nőket, amikor csak akarják. „Ha összevetjük a *Sátántangó* emberi televényét Kafka Kastélyának falusi alakjaival – az örök mellékszereplőkkel –, feltűnő és lehangoló egyezéseket találunk. A tartózkodást, a csúnyaságot, a furcsának ható, mert ismeretlen »benső« forrásokból táplálkozó öntudatot, amely a megalázottságot ellenpontozza alkalmilag és váratlanul, az idegenfóbiával párosuló kíváncsiságot. Ahogy a kocsmában egyetlen sör mellett gubbasztanak.”⁹ Emellett még számos szimbólumot ül-

⁹ Alexa: i. m. 61–62. p.

tet át regényébe Krasznahorkai, például a Kafkánál a címbe szereplő, így már eleve kiemelt szerepű kastélyt. Az átvett motívumok kibővítik a *Sátántangó* jelentéstartományát, értelmezési lehetőségeit. A kastély jelenléte a *Sátántangó*ban felerősíti az amúgy is erőteljesen jelentkező létbizonytalanság, (a valóság) megismerhetetlenség(ének) és a mindenféle hatalommal (legyen az akár Irimiás fölénye a telepiekkel szemben) szembeni bizalmatlanság és viszolygás érzését.

A *Sátántangó* karkai intertextusainak egy része főképp a két mű közötti párhuzam állandó érzékeltetésének a fenntartására hivatott (nem mindig tudható, mennyire szándékoltan, mennyire nem), de vannak olyanok is, melyek az egész regény értelmezéséhez adnak rámpontokat. Már rögtön a *Sátántangó* mottója is egy, *A kastély*ből vett idézet. A várakozás motívuma többször ismétlődik a regényben:

„Akkor inkább úgy vétem el, hogy várom.” (*Sátántangó* 5. p.)

„Ezek még mindig ugyanott ülnek, pontosan ugyanazon a hokedlin, paprikás krumpelit zabálnak esténként, és nem értik, mi történhetett. Gyanakodva figyelik egymást, nagyokat böfögnek a csendbe, és – várnak. Várnak szívósan és kitartóan, és azt hiszik, egyszerűen becsapták őket. Várnak meglapulva, mint a macskák, a disznóölésen, hát ha leesik valami konc. Olyanok ezek, mint régen a kastélyos szolgák, akiknek ura egyszer csak föbe lőtte magát, aztán most ott ténferegnek gyámoltalanul a tetem körül valamennyien...” (*Sátántangó* 55-56. p.)

Kafkánál akkor kerül elő ez a mozzanat, mikor K. a fogadó előtt várva Klammot (a hivatalnokot, ügyei állítólagos intézőjét, akitől azt reméli: végre megkapja földmérői állását) beszáll annak fogatába, megdézsmálja az ott található italt, majd egy, az udvarházból kijövő úr rajtakapja tettén. Kettejük között zajlik le az alábbi párbeszéd:

„– Jöjjön velem – mondta az úr, nem éppen parancsolólag, a parancs nem is a szavaiban rejlett, hanem a szavait kísérő kurta, szándékosan közönyös kézmozdulatban.

– Várok itt valakit – mondta K., már nem is valamiféle siker reményében, hanem csak úgy elvből.

– Jöjjön – mondta az úr másodszor is, magabiztosan, mintha mutatni akarná, hogy sosem kételkedett benne, hogy K. vár valakit.

– De akkor elvétem, akit várok – mondta K. ideges rándulással. (...)

– Akár vár, akár elmegy, mindenképpen elvéti – mondta az úr, merev meggyőződéssel ugyan, de föltűnő engedékenységgel K. gondolatmenete iránt.

– Akkor inkább úgy vétem el, hogy várom – mondta K. makacsul, mégse hagyja, hogy ez az ifjú úr pusztán csak a szavaival elűzze innét.” (Franz Kafka: *A kastély*. Európa. Bp. 1964. 129. p.)

A két mű kölcsönösen értelmezi egymást. Mintha K. és a telepiek – Pirandello nyomán – a szerzőjüket keresnék; azt, aki elindítja, sorsukra bocsátja őket. Nélküle képtelenek cselekedni. Egyedül ő adhat értelmet életüknek. De egyfajta makacs istenvárásról is beszélhetünk. Istent várják, akinek a feladata az lenne, hogy ennek a kiismerhetetlen, átláthatatlan világnak értelmet adjon (másképpen az akaratgyenge, gyermek alakokból sorsukat ténylegesen felvállaló embereket faragjon). Mert a várakozás ugyanannyira jelent a magatehetetlenséget is. Irimiás korholó szavai („Olyanok ezek, mint régen a kastélyos szolgák, akiknek ura egyszer csak föbe lőtte magát, aztán most ott ténferegnek

gyámoltalanul a tetem körül valamennyien...”) a fikció irányában tovább tágítják a jelentéslehetőségeket: mintha a *Sátántangó* anti-hősei egyazon alakok lennének *A kastély* kocsmájában némán elüldögélő figurákkal (ezen értelmezés szerint pl. Schmidtné Frida, Irimiás pedig Klamm alakjának felel meg). A különbség közöttük mindössze annyi, hogy a *Sátántangó* telepe gazdáját vesztette (a „kastély”, vagyis az Almássy-major csupa rom), Kafka regényében pedig porszem került a rozsdamentesen működő hivatali gépezetbe. A telepiek pedig annyira hozzászoktak a szolgáléthez, hogy anélkül már nem is tudnak élni. A *Sátántangóról A kastélyra* tekintve K. lehet az egyike azoknak, akiket Irimiás szét-szórt a vidéken, azzal hitegetve, hogy idegen helyen majd munkához juttatja őket. Innen nézve Irimiás ténykedése újfent hazug „megváltásnak” bizonyul, hiszen K. nem kapja meg a beígért földméri állást. K. nem találkozhat Klammal, a telepiek igen Irimiással: viszont ebben sem lesz sok köszönet. Irimiás a megváltás helyett kifosztja őket. Egy idő után kezdenek ráébredni erre, de nem tesznek, jobban mondva nem tudnak mit tenni ellene. Innen is olvasható a mondat: „Akár vár, akár elmegy, mindenképpen elvétí.”

A pókháló-motívum García Marqueznél már szóba került. Míg ott az egy véletlen és kevésbé lényeges egyezésnek tűnt Krasznahorkaival, itt fontos szerepe van (s alkalmazása valószínűleg tudatos).

„Egyébként el sem lehetett képzelni, mi vihette volna rá Fridát arra, hogy föladjja az állását, hiszen úgy ült ott a pult mögött, mint pók a hálójában, mindenüvé elértek a szálai, és ezeket csak ő ismerte; akarata ellenére innen kiemelni teljesen lehetetlen lett volna, nem mozdíthatta el a helyéről, csak a szerelem valaki alantasabb iránt... (*A kastély* 340. p.)

„És a bársonyosan zengő tangóharmonika-szóban utolsó támadásra indultak a kocma pókjai. Laza hálókát eresztettek az üvegek, poharak, csészek, hamutartók tetejére; körbefonták az asztalok s a székek lábait, majd – egy-egy titkos vékony szállal – összekapcsolták ezeket, mintha fontos volna, hogy felfedezhetetlen, rejtett zugaikban meg lapulva azonnal értesüljenek minden moccnásról, minden rezzenésről, amíg csak sér tetlen ez a hibátlan, különös, szinte láthatatlan háló. Beszótték az alvók arcát, lábait s kezeit is, aztán villámgyorsan visszafutottak rejtekükre, hogy egy leheletfinom pókfonál rezdülésére várva majd újrakezdzék.” (*Sátántangó* 185. p.)

„Érted már? (...) Az Irimiás-féle nagy, országos pókháló.(...) Bárhol... rezdül ... valami...” (*Sátántangó* 253. p.)

Frida és Irimiás ócska kis besúgóként jelenik meg előttünk. (Különösen döbbenetes lehet ez a *Sátántangó* olvasójának, mert Irimiásban a megváltót várják a telepiek.) Irimiás is csak egy beosztott, a láthatatlan hatalom és a hivatal embere. Fridát a szintúgy „megfoghatatlan” Klamm besúgójaként azonosíthatnánk. Senkiben sem lehet megbízni. Krasznahorkainál a mindenütt jelenlévő hatalom mellett a pusztulást, a rothadást is jelképezi a pókfonál. K. sem bízhat senkiben, hiszen segédei, Jeremiás és Artúr is kutakodnak utána.

„Két fiatalember [Jeremiás és Artúr] közeledett a kastély felől... A nehéz úton is meglepően gyorsan haladtak, egy ütemre kapkodták karcsú lábukat.

– Hova, hova? – kiáltotta a nagyszakállas.

Csak kiabálva lehetett szót váltani velük, olyan gyorsan mentek, s egy pillanatra sem álltak meg.

– Dolgunk van! – kiáltották vissza nevetve.

– Hol?

– A kocsmában.” (*A kastély* 20. p.)

„»Minek megyünk mi a telepre?« »Miért? Van hol aludnod? Van mit enned? Van pénzed?«” (*Sátántangó* 54. p.)

Irimiás és Petrina szintén a kocsmába tart a nehéz úton. Ez az egyező kép még inkább felerősíti azt az elgondolást, hogy az Irimiás–Petrina duó két beosztottból, két spi-onból áll, akik még ráadásul élőködni is akarnak a „peremvidéki” figurákon. Mindkét regényben a kocma az a hely, ahol meg lehet beszélni a dolgokat, hiszen itt találkoznak egymással az emberek.

A következő két esetben Irimiás K-val kerül párhuzamba:

„kiadó szoba nem volt, de a kocsmárost annyira meglepte és megzavarta a kései vendég [K.], hogy váltig azt ajánlotta neki, aludjék egy szalmazsákon az ivóban” (*A kastély* 5. p.)

„...a raktárban, ahol fekhelyét a kocsmáros uram önzetlenül a rendelkezésemre bocsátotta...” (*Sátántangó* 193. p.)

Irimiásnak és K-nak sincs szállása, amikor megérkezik a telep(ülés)re. A helyzet humorát az adja, hogy a *Sátántangó* kocsmárosa egyáltalán nem jókedvében adta át fekhelyét (a betolakodó „pimasz módon még az ágyából is kitérta” – ahogy később [219. p.] a csapos nézőpontjából halljuk), csak Irimiás interpretálja így a történeteket.

„De hát miféle végzetről beszélsz? – kérdezte K. (*A kastély* 232. p.)

„Na de hát miféle... végzet áldozatai maguk, szerencsétlen barátaim? Nem inkább az összeomló képzeletről, a letarolt távlatokról, a megroggyant térdekről, a teljes... cselekvésképtelenségről kellene egy pár szót ejtenünk? (*Sátántangó* 206.)

Szinte szó szerinti a megegyezés. Az első idézet szövegkörnyezete: Olga, Barnabás testvére elmeséli családjá szerencsétlenségének történetét. Amália (a 3. testvér) eltépi Sortini, a hivatalnok levelét (melyben a férfi találkára invitálja őt), eztán sorra jönnek a megaláztatások. A falunak a családdal szembeni ellenségeskedését azonban csak a saját gyengeségük, erélytelenségük miatt nem tudják csillapítani. A *Sátántangó*ban ugyanúgy a végzettség állandó emlegetésével próbálják a telepiek gyengeségüket elleplezni. Pedig talpra állásuk mindössze önmagukon múlna. Ha össze tudnák szedni magukat, az élet újra beindulhatna. A gyengeség, a megalázottság bilincstől képtelenek szabadulni a Kafka-, és a Krasznahorkai-hősök. Barabáséknak az affér miatt ki kell költözniük lakásukból. Költözésük felidéződik a *Sátántangó*ban:

„Házunkat természetesen el kellett hagynunk, Brunswick költözött bele, (...) amink volt, kézikocsin hordtuk át pár fordulóval, mi ketten húztuk, apa meg Amália tolták... Barnabással még hurcolkodás közben is folyton a gondjainkról meg a terveinkről tanakodtunk...” (*A kastély* 249. p.)

„Kránerék kétkerekű kézikocsijára az iskolaigazgató bőrdíjén kívül még Halicsék holmijainak a jó része is felfért (...), Kráner fogta elől a kocsirudat, az egész menetet is

irányítva így, Kránerné és Halicsné a csomagokat tartották két oldalról, (...) közvetlenül mögöttük Halics tolt a talicskáját...” (*Sátántangó* 228-229. p.)

A költöző telepiekben ismét felöltik Barnabásék képe. Tulajdonképpen ők önszántukból indulnak útra (nem is tehetnének másként, hiszen az Irimiás által felvázolt jövő hallatán örömmükben szétverték saját viskóikat), de olyan, mintha ők is vakon engedelmesskednének egy felsőbb hatalom parancsának.

A motivikus, tematikus és intertextuális kapcsolatok sokszínűsége jellemző a *Sátántangó*, *A kastély* és a *Száz év magány* viszonyára. Krasznahorkai úgy használja fel – szinte észrevétlenül – a „hozott anyagot”, hogy azt teljesen magáévá teszi, be tudja építeni egy teljesen saját fikciójú világba. Amennyire megidézi a szerző első könyve a *Száz év magányt* és *A kastélyt*, annyira el is távolodik ezektől a regényektől – éppen ennek a ketősségnek a feszültségével biztosítva a szövegek közti állandó dialógus-viszonyt.

García Marquez, Kafka, Krasznahorkai (és Bulgakov) vizsgált szövegeire egyként jellemző a fantasztikum naturalista-ironikus felhangokkal kevert térhódítása, a fenyegetettség-érzés. Különc hősök viaskodnak a földi élet sivárságával ezekben a regényekben, amelyeket talán a Balassa Péter által más kontextusban említett tragikus látásmód kapcsol össze a legerősebben.

Zárásként csupán annyit jegyeznék meg: természetesen nem gondolom azt, hogy a dolgozatomban felvázolt témát kimerítettem volna, vagy egyáltalán az kimeríthető lenne. Krasznahorkai könyve más alkotásokkal is párhuzamba állítható. Nyilván (más tényezők mellett) éppen az teszi a *Sátántangót* a magyar (és talán a világ)irodalom emlékezetes, fontos regényévé (is), hogy olyan módon tud egyszerre több irodalmi hagyományt megidézni, hogy nem válik azok szolgai követőjévé, hanem teljesen szuverén, öntörvényű prózavilágot teremt belőlük.

Szuromi Pál

Genetikus gravitáció

Szenti Ernő grafikáiról

Egy parányi országban léteznek-e komoly távolságok? De még mennyire! Pláne, ha a honpolgárok egy részének éppenséggel nincsen kocsija. A távlatok, a tetemes távolságok pedig rendszerint szigorú próbatevők. Rajtuk mesés szép szerelmek, derekas barátságok vagy üzleti kapcsolatok futnak zátonyra. Nem is kis számban. Igaz, a napi, gyakori találkozások lélektani hozadéka tán ennél is riasztóbb. Csak erről felettébb ritkán, kényszeredetten beszélünk. Holott nincs kizárva, hogy a válaszok tetemes hányadát alapvetően az efféle élethelyzetek indukálják.

Miért idézem e különös, kontrasztos összecsengést? Főként azért, mert Szenti Ernővel egyfajta közeli távbarátságban vagyunk. Ő időtlen idők óta Kisújszálláson éldegél, magam viszont Szegeden tengetem napjaimat. Hajdanában azonban a szakfelügyelőm volt Szolnok megyében. Igazában ekkoriban, a hetvenes években jöttünk össze, ha nem is a pedagógia apropóján. Dehogy. Én láttam szerkezetes, stilizált, szentendrei szellemet idéző grafikai törekvéseit. Ő látta lobbanékony, konstruktív festői buzgólkodásomat. Majd közösen hoztuk létre a bukolikus tiszakürti alkotótelepet. Tényleg, épp itt találkoztunk a legutóbbi nyáron. S akárha tegnap váltunk volna el, pont olyan jókat diskuráltunk, vitatkoztunk. Pedig hosszú évekig csend, némaság honolt körülöttünk. És ez így megy már tekintélyes évtizedek óta. Persze most is lapozgatta, mutogatta legfrissebb rajzait. Én meg csak pislogtam, hüledeztem. Mert grafikus barátom egyre-másra képes a szemléleti megújulásra. Mintha személyes állandósága a talányos, tekervényes mozgásképletekben rejlene.

Erre egyéb példáim is akadnak. Nem árt elmondanom: Szenti Ernő a nyolcvanas, kilencvenes esztendőik óta az irodalomnak is elkötelezte magát. Fanyar, egyéni hangú verseit a legkülönfélébb lapokban, folyóiratokban publikálja, s ha jól tudom, eddig hat önálló kötete látott napvilágot. Közben grafikai tevékenységét sem adta fel. Neki a szavak, a gondolati képzetek zibongó burjánzására éppúgy szüksége van, akár a vonalak és formák szürreális mágiájára. Ami egészében ugyancsak rendhagyó, már-már fantasztikus életforma. Még akkor is, ha e páros csillagú alkotó immár nyugdíjas éveit koptatja.

Ám semmi vész. Kora reggelenként már ott ül íróasztalánál, mintha ő lenne a nagyvilág egyes számú kishivatalnoka. Amúgy meg a fogalmak belső széljárása ilyenkor a legtermékenyebb. Aztán újabb és újabb programok, feladatok következnek. Így lényegében egy roppant célirányos, megszállott egyéniségről beszélhetünk. De hát miként létezhet egy nyugtalan, progresszív művész a vidék magányában és a kisváros remeteségében? Teszi a dolgát. Diózik, bütyköl, vergődik, élvezkedik. Mintha nem akarna semmiről sem lemaradni.

Aki valamelyest járatos a kortárs grafikai törekvésekben, az némileg ismerősnek fogja érezni Szenti Ernő itt közölt munkáit. Nem lepődik meg különösebben a csavarodó, vonagló és elképesztő állati mintázatokon. Elvégre a természeti lét sokszínű elevensége a modern alkotók fantáziáját majd mindig foglalkoztatta. Tán még a klasszikus meseterekénél is intenzívebben. Miként a magabiztos, pedáns vonalkötegekben is egyhamar megérezzük: ennek a szerzőnek csak-csak köze lehetett a geometrikus elvű, konstruktív

tolmácsoláshoz. Ámbár jelenlegi látomásai már sokkal inkább expresszív, organikus sugallatúak. Más kérdés, hogy egy-egy vízió alapján aligha bírunk hiteles, érdemleges képet formálni e kreatív művészről. Hisz sorra-rendre mozgásban, lendületben vannak tematikai, szerkezeti konstrukciói. Ami arra utal: itt majdhogynem egy rendszerszerűen építkező rajzolóval találkozunk.

Építkezés, rendszerszerűség? E racionális hangzatú fogalmak alkalmanként félrevezetik a nézőket. A tudomány egyértelmű logikáját ugyanis nemigen lehet számon kérni az ösztönös, érzelmi bázisú képzőművészetben. Bár az indulati, ösztönös munkálkodásnak is megvan a maga spontánabb, tekervényesebb hálózati szisztémája, sőt alkalomadtán következetesen végigvitt, tiszta formatartalmakkal is szembesülünk.

Szenti Ernő talányos élőlényeit mindenesetre lépten-nyomon csupasz, fehérítő papírfelületek övezik. Semmi környezet, semmiféle szűkebb vagy öblösebb térértelmezés. Csupán maguk a grafikai képletek. Valami olyasféle szikár, puritán magatartás ez, mint amilyenekkel az őskori barlangfestményeknél is találkozhatunk, ahol csak a legkülönfélébb bölényekből, szarvasokból vagy medvékből szerveződnek a mozgalmas kompozíciók. Találónan fogalmazott Lukács György, amikor e kifejezési metódust „világnélküliségnek” nevezte. Mert ekkoriban az ábrázolás még többé-kevésbé együtt funkcionált a hétköznapi és kultikus környezetekkel. S a formateremtés gesztusát sem az önkifejezés motiválta. A csudát. Itt még a művészet szunnyadó, öntudatlan stációjánál járunk.

Hogy miként jutunk innen vissza a kortársi időzónákba? Egyszerűen úgy, hogy a képzőművészet historikus alakulásrendjét voltaképp a „világszerűség” sokrétűen gazdag kibomlásának tekintjük. Noha az impresszionizmus megszületésével oldódni kezd a jég, egyre légiesebbé, vázaltszerűbbé és megfoghatatlanabbá válik a kifejezés. Igen, megfoghatatlanságról beszélek, minthogy Cézanne jóvoltából a vizuális kultúra igazában nagykorúvá lesz. Nem vállalja többé a külvilág szolgálai másolását, csupán önmaga szakmai, műfaji törvényeihez hajlandó igazodni. Ezzel aztán az individuális, szubjektív mozzanatok menthetetlenül az előtérbe nyomulnak. Szenti Ernő csupasz, világló rajzi hátterei is finoman értésünkre adják: itt ne várjunk szigorú, életszerű mintázatokat. Ezek a szuverén, „világnélküli” rajzok tudniillik kimondottan az egyéni fantázia szüleményei. Ergo: a hajdani barlangfalak és a jelenlegi üres, levegős papírkörnyezetek mégiscsak összekacsintanak valahogy.

Mintha a naturális öntudatlanságnak és a kifinomult szellemi önállóságnak igenis meglennének az átfedési tartományai.

Am nézzük közelebbről is Szenti grafikai látomásait. Sajnos anonim, cím nélküli munkákkal van dolgunk¹, ami bizony megnehezíti az elemző dolgát. Nem mintha a fogalmi megjelölésekkel túl messzire juthatnánk. Dehogy. Habár lenne valamicske eszmei, tematikai irányzékunk. Úgy látszik azonban: az alkotó e tekintetben is konzekvensnek mutatkozik. Ha önmaga számára is evidensnek veszi a totális képzeleti szabadságot, akkor a befogadót sem akarja semmiben sem korlátozni. Elégedjünk meg azzal, hogy művei nagy részén amolyan hullőtestű, madárcsőrű élőlények nyüzsögnek meg forognak. Márpedig a cselekvések és formák szövetségéből mégiscsak ki kell jönnie valaminek. Csak nekünk is használni kell a fantáziánkat.

Szerencsére a művész egy-egy rajza nyilvánvalóan jelzi: ezúttal nem csupán alfája, hanem tanulságos omegája is akad e sorozatszerű rajzi jegyzeteknek. A legtöményebb, legdinamikusabb jelhalmozat először csak egy művi, nonfiguratív helyzetet varázsol elénk.

¹ A szerző a grafikákat címmegjelölés nélkül kapta meg Szenti Ernőtől. (A szerk.)

Hajladozó, töredezett vonalhasábok mindenfelé, köztük komor, sötétlő foltritmusok. Kicsit olyan az egész, akárha a szántóföldek csapzott, mozgalmas régióiban lennénk. Sőt némi erotikus lüktetést is felfedezhetünk. Csakhogy egészében a párhuzamosan futkározó vonalszövevények dominanciáját érzem perdöntőnek. Hogy ezekből a szabályosnak tűnő elemekből is lehetséges komponálni. S mire a grafikai variációk végére érünk, akkor már az emberi alakzatok is kendőzetlenül felbukkannak előttünk. Úgyhogy Szent Ernő etológiai vizsgálatai végül is antropológiai kicsengést nyernek. És ez így van rendjén.

Mi tagadás: én a hullámzó mozgású, tekervényes kígyófélelket ki nem állom. Kimondottan viszolygok tőlük. Van bennük valami alattomos, démoni végzettség. De tán mások is így vannak ezzel. Bizonyára nem véletlen az, hogy az édenkerti létben pont a kígyónak jutott a leggaládabb szerepkör. Ahogy Szent mintáit is e hajladozó, gerinctelen képzetvariációk uralják. Amivel máris elveti a tetszetősség, a szépelgés lehetőségeit. Mi több: a hosszúkás, madárcsőrű fejkiképzésekkel újabb dilemmák elé állít bennünket. Hisz miként férnek össze a csúszó-mászó hullőtestűek és a magasban szárnyaló madarak? Erre nemigen tudok mit mondani. Habár a földi és égi távlatok összhangzattanáról Nietzsche-nek van egy magvas észrevétele. Azt tartotta: az ember igazában azért különleges teremtmény, mivel létformájában ugyanúgy magában hordja az állati, mint az isteni sajátosságokat.

E duális, filozofikus megközelítésnek nyilván édeskevés köze lehet az ösztönösen pulzáló alkotói gyakorlathoz. Mégis azt látjuk: e vitális, metafizikus és irreális rajzi csudabogarak egyre-másra a kettőzöttség, a párosság bűvkörében leledznek. Már az is szembeötlő: míg a hajladozó, vonagló testformák szerkezete a világosabb hatású, szabályosabb vonalhálókra alapozódik, addig a rikácsoló, turbékoló fej- és csőrészleteknél minduntalan komor, sötétlő tónusokkal találkozunk. Sőt a farokszerű, lezáró alkotóelemeknél ismét csak a tömény, szigorú előadás köszön vissza. Mintha a testi zónák hagyományos hierarchizálása majdhogynem felesleges volna. De az is érdekes: most valójában a legközőnségesebb, legvegetatívabb testi szférák rendelkeznek a legtisztább, legracionálisabb formaképletekkel. Amivel újra a feje tetejére áll a konvencionális gondolkodás. Igaz, Osvát Ernő arra int bennünket: „Az ismeretlennel, az érthetlennel, a titokkal az élet szünnék meg. A tudatban a tudatlan tartja a lelket.”²

Titokszerűség, tudatosság? Talán most kell elmondanom: a korábbi esztendőkből Szent Ernő markánsabb, plasztikusabb és anyagszerűbb figurációkat produkált. Ezek amolyan tömény profilú, nyugtalan, ironikus hangú bálványplasztikáknak is beillettek. Nos, a jelenlegi rajzi látomások már éterikusabb, dekoratívabb és szellemibb természetűek. Ami annyit tesz: az alkotó feltétlenül távolabb került azoktól a göcsörtös, indázó famotívumoktól, amikből előzőleg leginkább töltekezett. Ha ott a fizikális erő, a monumentális feszültség is jelentős teret kapott, akkor itt szemlátomást a belső mozgékonyaságra és a törekenységre esik a hangsúly. Ennélfogva nincs kizárva, hogy Szent a talányos, sokjelentésű kígyók kapcsán pont az emberben lüktető kontrasztos és analóg szellemi energiák dinamikáját akarja nyakon csípni. Lehet, ez némileg önkényes, erőltetett következtetés. Tagadhatatlan azonban, hogy a finoman, ritmikusan vonalkázott formatestekről akaratlanul is a zenei kottákra vagy az üresen tátongó füzetlapokra asszociálunk. Annál is inkább, mivel tudunk róla: jelenleg egy intellektuális, poétikus praxisú képzőművésszel van dolgunk.

Igaz ugyan: se mozgékony kottafejeket, se verbális utalásokat nem találhatunk a fe-

² Osvát Ernő: Az elégedetlenség könyvéből. Helikon Kiadó, Budapest, 1988. 56. p.

lülleteken. Mégsem állíthatjuk, hogy e mívesen, leleményesen kialakított víziókat valami mélységes csend övezi. A francot. Majd minden száj- és csőrforma mozgásban, lendületben és akcióban van. Azaz a levegőrezgés, a hangadás megannyi gesztusa át- meg- átszövi a hallgatag képelemeket. Amivel azért eléggé különös, amolyan audiovizuális sugallatokat kapunk. S ha már nem bírjuk lefordítani e virtuális hanghatásokat, akkor figyeljük legalább az alakok viselkedését. A két dolog mégiscsak összévág valahogy.

Láthatunk például ellentétes irányba igyekvő, átlós hullőképzeteket. Ámde Szentí Ernő szürreális észjárásában nemigen léteznek drasztikus különállások. Ezért egy-egy fésűs, halszálkaszerű motívummal bizonyos egyneműséget teremt a kontrasztos helyzetek között. Csak erre is rátesz egy lapáttal. Minthogy íves, félkörös és kétfejú kígyómotívumok következnek. Ezek már egy kozmikusabb, egyetemesebb szellemvilágot sejtetnek. A töredékes, torzószerűen összerakott figurációk pedig alighanem az élő organizmusok bámulatos vitalitásáról szólnak. Hiszen, ha elvágunk egy gyíkot, az korántsem pusztul el. Hanem a csonkolt testrésznél a szervezet autentikusan kiegészíti, kiteljesíti önmagát. Ha megfontoljuk: az akupunktúrás gyógykezelés valójában ezt az önszabályozó képességünket veszi alapul. Ahogy ezt a távol-keleti orvoslásból szépen, lassan megtanultuk.

S ha már az önszituálás, az öngyógyítás képzeteinél tartunk, akkor már aligha kell túlzottan messzire mennünk. Magában az alkotó természetű életformában is ott munkálnak ezek a mozzanatok. Szentí Ernő is csak ideig-óraig rejtőzködik, alakoskodik, de mindezek után nyíltan megmutatja valódi kártyalapjait. Mert hullőtestű, csőrös lényei végül is gondolnak egyet, s minden további nélkül átváltoznak vertikális helyzetű, gerinces és társalkodó figurákká. Mint ahogy a vaskos, sötét tónusú és fej nélküli alak is óhatatlanul visszacsatol a korábbi rajzi töprengésekre. Csak itt az érdemi hangok és hangzavarok ott szólnak meg, ahol ténylegesen is világra jönnek. Vagyis az emberi szervezet kaotikus, szövevényes belső szféráiban vagyunk. És nincs tovább. Még akkor se, ha a tudományoknak és művészeteknek épp ehhez a tartományhoz kötődik a legtöbb kérdőjele.

Persze legyünk árnyaltabbak. A kortárs grafikusok számottevő hányada ugyanis nemigen foglalkozik amolyan humánológiai dilemmákkal. Minek – kérdik szkeptikusan –, úgysem bírjuk megváltani a közönséget. Nos, Szentí Ernőnek sincsenek efféle illúziói. Mégsem bírja jó szívvel felvállalni a látványosan maníros, formacentrikus mentalitást. Talán vidéki, kisvárosi életformája is megóvja ettől. Művészi eszközrendszerében mégis autentikus, korszerű forrásokból töltekezik. Továbbra is mértékadónak, példaadónak tekintí Vajda Lajos grafikai munkásságát, amiként Paul Klee spontánabb, játékosabb vonalmágája is jócskán megérintette. Mindazonáltal szikár, tartalmas és fanyarkás művészi szuverenitását aligha lehet kétségbe vonni. Egyébként az alkotó a költészet kapcsán gyakran megtapasztalja a nyelvi kifejezés sajátos tér- és helynélküliségét, amit némileg a szavak, a gondolatok fesztelen, szürreális áramlása kárpótol. De oda se neki: szürreális rajzi látomásaival mégiscsak megteremti a létezés téridő harmóniáját.

Pataki Ferenc

A Mindenség-rög határai Olasz Attila legújabb képei¹

KERESÉS-TISZTÁZÁS-ÉRTELMEZÉS-BIZONYOSSÁG

*„A folyamat a keresés és a megtalálás együttese.
Olyan tudás és megtapasztalás, amely azért rejtélyes,
mert olyasmire irányul, ami számunkra,
emberek számára szükségképpen rejtett marad.”*
András Sándor

Amikor Fischer Ernő jeles festőművész 2002-ben a Vigadó Galériában rendezendő – most már tudjuk: utolsó – kiállítására készült, arcán titokzatos, gyermeki mosolygással ezt mondta: „Remélem ezúttal sikerül meglepnem a budapestieket.” Pedig a sokak kedves Tanár ura, a 88 éves mester már akkor is gyönyörűen fényesedő csillag volt a művészet mennyboltján. 1880. október 13-án Csontváry Kosztká Tivadarnak lázas látomása közben egy misztikus, belső hang megjövendölte, hogy „Te leszel a világ legnagyobb napút festője, nagyobb Raffaelnél.” A művészet története megannyi megszállott csillag története. Megjegyzem, kevesebb benne az a fajta alázatos szolgáló szerénység, amely a szerzetestársai celláját festő Fra Angelicot jellemezte. Ugyanakkor némelyik zseniális művész – miként Salvador Dalí – vállalta a tőle elvárt bohóc szerepet is, frivol társaságok csacska locsogásának friss lendületet adva. Mi sem áll hozzánk közelebb, mint ami emberi. Pedig a művész sokszor szent és gyakorta ördög is. „Megördögödni és elszentegni” – így pontosítja Weöres Sándor. Nem keresek olyan analógiákat, amelyek a művészek eszményi arcát népszerűsítik, vagy sorozatosan csak torzképeket mutatnak. Szívesebben idézem föl a nagyszerű Gábor Miklós Madách Színház-beli felejthetetlen Hamlet alakítását: tőlünk karnyújtásnyira, térden állva vergődött előttünk, tépte magát, sírt, zokogott – eközben Shakespeare veretes szövegét tisztán, tökéletesen érthetően mondta. Igen, erről szeretnék szólni: a színész, a művész átéléséről és szakmai alázatáról, magát odaadásáról. Nincs művészi hatás, ha nem jut el a szívhez az üzenet: az isteni hang, a szó, a fény-szín.

„Hangszer voltam Isten kezében.” Juhász Gyula költői vallomása ez. A művész valóságos léte: hangszer-léte, eszköz-léte a teremtő kinyújtott tenyerén. A művész a teremtést sugározza ki önmagából, ebben rejlik az alkotó szellem ereje, titka. Goethe, aki szintanára büszkébb volt, mint egész költői munkásságára, helyreigazított egy zeneértőt – amint az lelkesen ecsetelte Mozart Don Giovanni operája előjátékának kompozíciós fölépítését – mondván: ez a zene már nem kompozíció, hanem a szellem fenséges ajándéka. Ez az ajándék a legnemesebb szinten valósul meg: belemosolyog a szívünkbe, betölti lelkünk, belénk lopja titokzatos szépségét. Hasonló ajándék a festmény színöröme.

A festmény magához hívja, „megfogja” az embert. Elkezdődhet a párbeszéd, az át-

¹ Elhangzott Olasz Attila Élet-háló című kiállításának megnyitóján az orosházi Városi Képtárban. A tárlatot 2006. január 21. és március 4. között láthatta a közönség. (A szerk.)

lényegülés. A képet ahányszor csak nézzük, mindig más arcát, mindig más lényegét tárja felénk. A kép önmaga mértéke. Önmagából érthetjük meg és önmagáért szerethetjük.

Különös képek vesznek körül bennünket.

Itt most önök előtt kiállítása erőterében, képei között, Olasz Attila személyében nem egy ismeretlen pályakezdő fiatalember áll, ahogyan életkora szerint ez szokásos lenne. Attila föl-föl dobott kő módjára visszatér ide – de nem tékozló fiúként érkezik. Szuromi Pál 2003-ban íródott meghatározása szerint „kisebbsajta, amolyan miniatűr festői pálya áll a szegedi fiú mögött. Az a legkevesebb, hogy apró gyermek korától a manuális önkifejezés megszállottja”. (Magyar Nemzet, 2003. augusztus 4.) Bizony az édesanya szülőföldjére visszatérő szegedi fiú mögött már majdnem egy évtizednyi képzőművészeti pálya sűrűsödik. Ifjú ember esetében meglehetősen anakronizikus a múltat emlegetni. Pedig hiteles ez a múlt: markánsan kirajzolódik benne a 14 éves fiú elindulása, nem mindennapi szenvedélye a rajzolás-festés iránt, a szakköri munka, közös kiállítások, pályázati eredmények, díjak, magára találása tanulmányai közepette, szép rajzok, eredeti világú festmények és rendhagyónak mondható egyéni kiállítás-sorozata. Sok-sok szorgos munka van e mögött, amelynek eredménye a mesterség alapjainak és fogásainak, fortélyainak elsajátítása, a szakmai tapasztalat megszerzése. Az alig évtizednyi pálya valóban még „kisebbsajta, miniatűr”, de a szerencsés folytatás és a várt „izmosodás” már a szemünk előtt játszódik. A most bemutatott anyag a tehetség valódi arcát mutatja meg. A tehetség mellett pedig a pallérozás, az iskolázottság elengedhetetlenségét, az egymásra épülő tanulmányi grádicsok szükségességét példázza. A szemet folyamatosan iskolázní, edzeni kell, hogy látni tudjon. Az a belső világ, gondolkodásmód, amely Olasz Attila sajátja, csak ebben a módszeres, feszes festő-gyakorlatban hívható napvilágra, tehető lát-hatóvá. Odaadásról, szakmai alázatról szóltam elébb. Itt emelem ki azt a különleges ambíciót, lelkesültséget, önfeledt odaadást, ahogy Attila belemerül választott vagy kötelező munkájába. Paul Cézanne ezt a tárggyal szembeni „alávetettségnek” mondja a mű megvalósításáért folytatott küzdelemben. Mert ez a sokszor heroikus, sokszor próteusi küzdelem a MŰ-ért folyik.

Az igazi alkotó teljességgel odaadja magát – nem áldozatként, nem prédaként – a készülő műnek. Ez az igazi elkötelezettség, a hivatástudat. Szent szolgálat, példa. Ezt nevezem a művészet ethosának.

Olasz Attila változatlan intenzitással, lankadatlan munkakedvvel, szívvel-lélelkel dolgozik. Az elkészült munkák száma, mérete – egyáltalán az egész ifjúkori alkotó periódus – elismerésre méltó. A tenyérnyi pasztellek mellett gazdag bőséggel, áradással jönnek elő ráérzéseinek, fantáziájának konkrét képei. Egyre több a paravánnyi méretű, nagylélegzetű festmény. A finom, választékos színvilágú, bársonyos pasztellek festőiségéhez szorosan illeszkedik a ritka szövésű, érdes, feszített vászon porózussága. Szinte ifjúságának jelképe ez: *Kék lobbanás* (2005). A szabadság lélegzervétele. Zsákvásznai azok a mesebeli zsákok, amelyekben az emberek házaikba hordták be a VILÁGOSSÁGOT.

Nem a mesebeli zsákkal hordott világosságából, hanem Attila emberi és festői habitusából következik, hogy mindensége nem sötét, inkább áttetsző, derűs. Ezért nem az éjszakai sötétség tragikus mélysége – az élet sötét oldala – tárul, omlik a mindenségbe, hanem ha távolról is, a születő fény ér el hozzánk. Mindez jóra való törekvést feltételez, az igaznak a jelét, megjelenését a vásznanakon. A képek mélységét, tér-sugallatait, dimenzió-képleteit vizsgálva körvonalazódik a művészi szabadság mibenléte. Föllelhetőek a természeti motívumok, vagy amit a tudomány – biológia, csillagászat – közvetít sajátos eszközeivel, ugyanakkor az imaginárius tér, mint az alkotó elme szabad birodalma

manifesztálódik. Az már egy más kérdés, hogy a képzelet is csak azt tudja kitalálni, ami már létező, megvalósult.

Olasz Attila bátor megjelenítője, közvetítője annak a tartománynak, amely a mindenségen át visszatér a röghöz. Ebből a saját maga teremtette térből küldi jeleit, üzeneteit. Tiszta, gyermeki kíváncsisággal bontja föl és analizálja lényeit, keresi az élő anyagot működtető szellemet, energiát, a mindenség szívét. Elhelyezi mikrocshipjeit a hárttyák, szárnyak alatt, a test belsejében. (*Lény*, 2005; *Plazmaszárny*, 2004) Furcsa idegekkel, erezetekkel az élettelen anyagot is lelkesíti; ebben a vizuális folyamatban kiváló formaérzéke segíti. A képek rejtélyes képzeletvilágához kulcsot adnak a fogalmilag tisztázott képcímek: *Fémhárttya* (2005), *Erősugár* (2005), *Kapilláris-mag* (2004). Az élőlények vázrendszere, vagy a kövült anyag kristályszerkezete mellett előtérbe kerül a suhanás, repülés, elmozdulás időbeli eseménye is. (*Mindenség-rög*, 2005) Ez a mozgás az életről beszél. Az elmozdulás, az állandó mozgás nemcsak a mag-atommag és a sejtek sajátossága, hanem a világegyetemé is. (*Gömbtér*, 2005)

A kiállítás összegző főműve a 2005-ben készült nagyméretű *Szivárgás*. Ez a festmény egyesíti az ifjú művész legjobb törekvéseit: lendületét, látvány- és képzeletvilágának gazdagságát, kiegyensúlyozott színharmonióit. Ez a mű nemcsak a keresés folyamatáról ad különtudósítást, hanem a tudás és a megtapasztalás együtteséről is tájékoztat, magáról a KÉP-ről. A legtisztábban jelenik meg az a mai fölfogás, gondolkodásmód, amelynek a lényegét a következőképpen foglalhatom össze: a természet a kitalált dolgokra mutat rá. Kilépve a színpázmák légies, puha festőiségéből, szembetalálkozunk egy hasábforma, vaskos, vakolt pallódarabbal, amely freskószíneivel ősi kultikus jellel formálódik. (*Sztélé*, 2005) A töredék-fragmentum-rög gondolata megismétlődik egy más testbe, más anyagba történő átváltozása során. (*Összeolvadás*, 2005) Számomra ez az élet csodája, mely az élettelen tulajdonságait az élővel össze tudja kapcsolni, a folytonos metamorfózis során felvillantja a teremtés lehetséges folyamatát. Ebben a fajta örökkévalóságban az ÉLET-HÁLÓ és a MINDENSÉG-RÖG testvérien azonos fogalmak, a végtelenséget tartják, bennünket is.

Wehner Tibor

Tárlatra vetett hal

Lestyán Goda János szobrászművész győri kiállításáról

Vándor maréna, lápi póc, gyöngyös kocér, fejes domolykó, fűrge csele, fenékjáró küllő, állas küsz, szilvaorrú keszeg, háromtűskés pikó, magyar bucó, vágó durbinsz, botos kölönte, naphal – csak néhányat említettünk a magyarországi édesvízi halak rendszertani leírásából, jelezve, hogy különleges, hatalmas változatosságú és gazdagságú világ tárul fel a vízi lények felé forduló érdeklődő előtt. A magyar bucóról például tudni kell, hogy fenéklakó folyami hal, amely a sebes vízű folyók homokzátonyos, kavicsos, köves szakaszain tartózkodik. Ott lesi, várja víz sodorta táplálékát. Testhossza a 30–40 centimétert, súlya az 1 kilogrammot érheti el és a fejét oldalra tudja fordítani, a szemeit pedig egymástól függetlenül mozgatja. Majdnem hengeres, nyújtott teste oldalról kissé összenyomott. Hosszú, széles, felülről lapos feje kb. 1/8-ad testhosszúságú, a fej és a kopolyfedők pikkelyekkel fedettek. Orra hosszú és hegyes, homloka a szemátmérőnél szélesebb, lapos. Alsó állású szája szűk, a felső állkapocs túléri az alsót. A mell és a torok pikkelytelen. A fő kopolyfedő hátul hegyben végződik... És még hosszan sorolhatnánk a jellegzetes ismérveket a magyar bucóról és faj-társairól, amelyeket azonban pontos megfelelőkként hiába keresgélénk Lestyán Goda János hal-szobrain: e művész ugyanis nem illusztrál, nem természettudományi modelleket készít. A fiatal hal-szobrász alkotói szándékai ennél bonyolultabbak, összetettebbek, jöllehet hal-élményei személyesek és mélyek: a szarvasi Körös-parton nőtt fel, és maga is nagy horgásszá vált. Bálint Péter író-irodalomtörténész, a szobrász alkotásainak egyik legjobb ismerője fogalmazta meg, hogy „A Körös-parti vegetáció és az évszázados televénybe belegyökerezés, a buján kiáramlás és rejtekezés, a véget nem érő szemlélődés és a szemléleti objektummal: a hal-lal egylényegűvé válás kétségbevonhatatlan nyomokat hagyott nemcsak Lestyán Goda János lelkületén, hanem a szobrain is.”

Minden bizonnyal az „egylényegűvé válás” kifejezés világitja meg a leghatározottabban és legpontosabban e szobrászat sajátos és egyedülálló voltát: a magyar képzőművészetben illetve plasztikában kiemelten, az attribútum-jellegű alkalmazástól elszakítottan, minden

Csigák (tardosi mészkő, 120 cm)

más elemtől megfosztottan, önállóan és vissza-visszatérően megragadott hal-főmotívum eddig nem jelent meg. És nem jelent meg egy alkotói portrét szinte kizárólagosan jellemzőn. Lestyán Goda János fiatal szobrász – 1972-ben született Szarvason, és a kilencvenes években Budapesten végezte főiskolai tanulmányait –, vagyis

mintegy tíz éves önálló alkotótevékenységre tekintet vissza. Munkássága néhány ember-szobor megalkotása mellett – az ő műhelyéből került Debrecen főterére 2002-ben Szabó Lőrinc egészalakos portréja – a halak, a hal-élmények és -emlékek megformálásához köthető. Kőből és fából faragott, bronzba és betonba öntött, vasból alakított, finoman kidolgozott és dur-

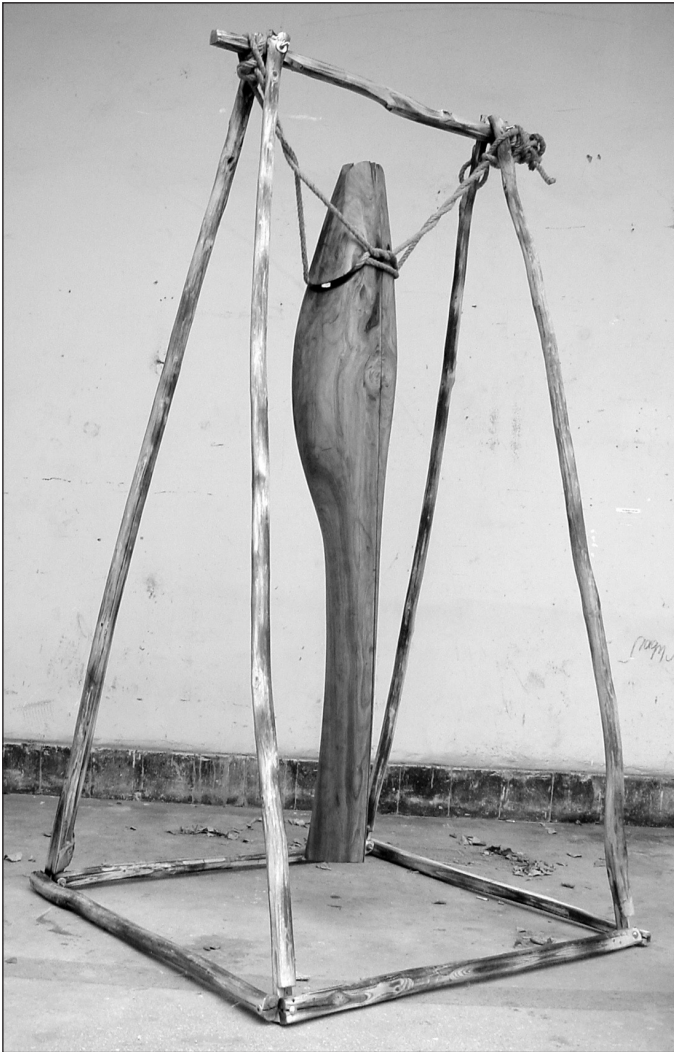
Potyka (süttöi mészkő, 100 cm)

ván megmunkált kompozíciói hol már-már geometrikus jellegű testekké alakított formarendbe foglalt szobor-tárgyak, hol a hal-jellegzetességeket jelzésszerűen hordozó megtestesítések. A megragadott motívummal a valóságra, a valóságosra hivatkozó, de egyszerre szobrászati forma-problémákat is megfogalmazó, öntörvényű kompozíciók.

A győri Galgóczi Erzsébet Városi Könyvtár Korunk Galériájában 2006 tavaszán bemutatott munkák megközelíthetők a jelképek, a szimbólumok szintjén, tanulmányozhatók az ikonográfia és az ikonológia szempontjainak, az ábrázolás formai és tartalmi vonatkozásainak vizsgálatával, és felfejthetők a formai analízis, a formai párhuzamok megjelölése révén is, s így eljuthatunk a hal által reprezentált, az emberiség több évezredes múltját tükröztető tartalmakig és jelentésekig, a művészeti előképekig és összefüggésekig, az esztétikai következtetésekig. A szimbólumtárak hal-címzavai általában hosszú-hosszú leírásokat adnak közre: részletesen szólnak erről a lényről mint termékenységi szimbólumról, mint fallikus jelképről, utalnak a kőkorbán megjelent első hal-ábrázolásokra, és aztán a világ minden kultúrájában fontos, jelentéshordozó szerepéről, a halászattal, a víz misztériumával való sokágú kapcsolódásairól értekeznek. A Lestyán Goda János által megformált fekvő, általában hosszúkás, lapított, hengeres test fába és kőbe faragott, puha anyagba mintázott és kemény fémbe és betonba öntött hal-szobor szükségszerűen és megkerülhetetlenül hordozza ezt a több évezredes tartalmi-formai örökséget is, de természetesen – karakteresen önálló szemlélettel felruházott művészlől lévén szó – egvediségeket, újdonságokat is reprezentál. A Lestyán Goda-halszobor esetenként megjelöli a más és más halfajokra jellemző vonásokat, de ennél sokkal fontosabb az általánosságokon, a megszokott jelentéskörökön túlemelkedő, érzéki kifejezésük: a hal-lét titokzatosságának, a haltest misztikus szépségének, különösségének megragadása, és a test-forma, az anyagba örökített tömeg, a felületmegmunkálás általi művészi összegzés. Karcúságokban testet öltő könnyedségek, drámai súlyok és küzdelmek, komor veszélyek, önfeledt játékoságok, találkozás- és egymásratalálás-örömök, magányok, félelmek, tobzódó élet és bevégeztetett halál *emberi* érzetei sűrűsödnek a szobrász e hal-szobraiban. E hal-szobrokban, amelyek letisztultak, összefogottak, a lényegre koncentrálok, a részletezést kerülők: a lecsupasztított forma kifejezésével megfogalmazottak.

A győri kiállításon az új évezredben született, a 2002 és 2006 között alkotott munkák szerepeltek, amelyek között a halak mellett megjelentek már a hálók is. A halak és a hálók kompozíciói azon túlmenően, hogy technikai, technológiai kísérleteket jeleznek,

egyúttal a konfrontáció, a konfliktus megjelenésének és megjelenítésének tanúi, s egy-szersmind egy érdekes formai ellenpont megteremtésének eszközei is. Az áttört háló, mint síkszerű, de meghajló-összegabalyodó, csapdaállító anyag a zárt haltest tömegének formai ellentettje. A háló a fogságba kerülés, az elkerülhetetlen vég jelentéshordozója, de Szent Ágoston szerint pozitív sugárzású, átvitt jelentéstartalmú eszköz: „Mint kivetett háló a Mennyeknek birodalma, mely felé gyűl millió hal, vegyes fajta, akiket szétválogatni kivontak a partra.” Így hát a hálóba került hal helyzete felveti a csapdába, a rab-ságba kerülés és az Istenhez való közel kerülés, a határtalan szabadság állapotát is: ezek az ambivalenciák, ezek a végletek közötti villódzások, ezek az ellentét-jelenlétek és -ki-egyenlítődések avatják hallatlan izgalmassá és mozgékonyvá Lestyán Goda János szob-
rainak mélyes hallgatagságokkal és fantasztikus nyugalmakkal, fenséges időtlenséggel áthatott hal-világát.

A mészárosné szent álma (cseresznye-akácfa, 220 cm)

Figyelő

Szilágyi Zsófia

Hagyományon innen és túl

Nádas Péter: Párhuzamos történetek

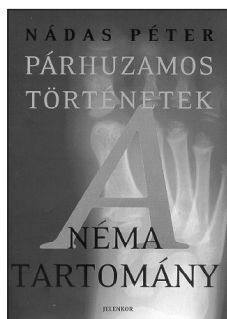
Bár a kritikus általában nyugodtan belekapaszkodhat az olyan nyitómondatokba, hogy Nádas Péter *Párhuzamos történetek* című regénye 2005 novemberének elején jelent meg, most első állításomból mind a műfaji meghatározás, mind a dátum megkérdőjelezhető. Hiszen egyfelől nem biztos, hogy nevezhetjük a *Párhuzamos történeteket* egyszerűen regénynek, mivel Nádas ezzel a három kötettel alapvető kérdéseket tesz fel a regény műfajának lehetőségeire és határaitra vonatkozóan, másfelől az is megállapítható, hogy a már decemberben olvasható rövidebb-hosszabb (a szerzővel, illetve a kiadóval készült) interjúkhoz, értékelő és hosszú, elemző kritikákhoz arra volt szükség, hogy a mű, gondos kiadói előkészítéssel, már jóval születése előtt, a hétköznapi olvasó felől nézve „embrionális” korában élni kezdjen. És itt nem a hivatalos verziót megelőző kalózpéldányokra gondolok, hanem arra a különös jelenségre, hogy a művel csaknem egyszerre kaptunk értéktételeket, és egy nagyon erős írói öntelmezést.

A kiadó marketing-tevékenysége a legkevésbé sem bírálható, a jelenség mégis érdekes: a köteteket ugyanis nem azzal reklámozták, miről szól, milyen új szemléletmódot hoz stb., hanem a formátummal: a remekművé nyilvánítás nem a kritikusok feladata maradt, ahogy például láthattuk ezt a kilencvenes években, Bodor *Sinistra körzeténél*, hiszen a hangzatos kijelentésekhez, amelyek már úgy másfél hónappal a

megjelenése után körülfonták a művet, a kiadó is hozzátette a magáét, világirodalmi léptékkal mérve is egyedülállónak nevezve a regényt. A kritikai diskurzusban aztán hallhattunk olyat, hogy ez a mű csoda, benne a „Lét beszél”, háromszor szakad be alatta az asztal. De felbukkant egy másik szöveg is, és úgy gondolom, nem véletlen, hogy éppen a 19. századi kultuszok működésében nagyon járatos Margócsy István vállalta magára a kultuszromboló szerepkörét. Különös módon úgy lett ő a kultusszal szembeszálló figurává, hogy írása egyáltalán nem vagdalkozás, hanem egy tanulmánnyá terebélyesedő, alapos értelmezés, amelyben egy nagy író nagy kudarcát kívánta megérteni, szerkesztőtársai (részben) méltatlankodó margináliáival körülülve, a 2000 című folyóirat decemberi számában.

A művet szinte kultikus tárgyá, szerzőjét pedig géniusszá változtató állításokat számok sorolása kíséri: 18 évig tartó írásfolyamat, 1510 oldalnyi terjedelem, egy szeretkezés 50 (vagy 70, vagy 120 – mindenki máshogy számol) leírása; irodalmárok vallomásai arról, hogy egyszer, másfélszer vagy kétszer olvasták-e már a művet. A monumentalitás

Jelenkor Kiadó, Pécs, 2005

elfedi azt, hogy Nádas új művéről valóban miért is beszélünk sokat: „A *Párhuzamos történetek* a magyar és bizonyára a világirodalomban is páratlan bátorsága, modernsége, következetessége nem mennyiségi kérdés. Nem az 1500 oldal és a sok-sok szereplő teszi naggyá Nádas művét.” (Nagy Sz. Péter, *Nagyító alatt*, Kritika, 2006. március 6.) Bár kétségtelenül igaz, hogy például a testről való beszéd radikalitása, a homoszexualitáshoz kapcsolható szereplők és jelenetek megírásának bátorsága, a részek egymásbafűzésének és különtartásának izgalma, az egyes szám első és harmadik személyű narráció egybecsúztatása minden mennyiségi mutatótól függetlenül kiemeli mai irodalmunkból Nádas művét, a terjedelem még akkor is meghatározza a *Párhuzamos történetek* egykorú és majdani recepcióját, ha nem fogadjuk el a magyar irodalmi közbeszédre jellemző, lappangó, de annál meghatározóbb, „nagyregény-éhes”, műfajhierarchikus szemléletet. Hiszen, ha a kortársak helyzetét nézzük, a *Párhuzamos történetek* nem véletlenül juttatta Margócsy István eszébe *párhuzamként* a *Toldi szerelmét*: „hatalmas várakozás, hatalmas vállalkozás, hatalmas író elszánás, elképesztő munka és hihetetlen műgond – és hatalmas csalódás. Mennyi szépség van benne! mennyi csodálatos költői játék! mennyi szenzációs ötlet! – csak hát egyben elolvasni, s ami még fontosabb (sőt: talán csak ez a fontos!) egyben látni, azaz *egybe* látni és érzékelni az egészet, ez nem sikerül.” (2000, 2005. dec., 34.) A kérdés most számomra nem is az, mit is ért Margócsy „egyben látáson” (ennek az elvárásának a tisztázatlanságát margináliáíró kritikustársai azonnal szemére is vetették), hanem az, hogy akár akarjuk, akár nem, a megírás hosszú folyamata, a terjedelem, a szerző irodalmunkban elfoglalt szerepe mindenképpen meghatározza a mű fogadtatását. Nem gondolom, hogy a magyar irodalmat csak a nagyregények „mentenék meg”, nem értek egyet azzal,

hogy egy mű minél hosszabb, annál tiszteletreméltóbb, de a *Párhuzamos történetek* jövőbeli sorsát igenis befolyásolja, hogy egyfelől a magyar irodalomértésben a monumentalitást csaknem automatikusan értéknek tekintjük, másfelől viszont az is, hogy ez a három kötet *egészben* még az egyetemeken is taníthatatlan lesz, hiszen az már most is. Nemcsak azért, mert nehezen tudom elképzelni, hogy szakdolgozat szülessék a közeljövőben, mondjuk, *A szar és a vizelet motívuma a Párhuzamos történetekben* címmel, bármilyen izgalmas is lenne. Az olvasóközönséget, amelynek, elismerem, a mindenkori egyetemi hallgatók csak egy lehetséges halmazát alkotják, a terjedelem fogja megszünni. Talán van, akit meglepek vele: nem tanítunk teljes *Eltűnt idő nyomában*, *A tulajdonságok nélküli ember* helyett a *Törless iskolaévein* keresztül beszélünk Musilról, mert ilyen hosszú művek elolvasására ma már csak igen kevés egyetemista vállalkozik.

Margócsy egészségességre, egyben látásra vonatkozó megállapítását ugyanakkor azért is látom fontosnak, mert a *Párhuzamos történetek* a sok egyéb kérdés mellett, egy fontos probléma körüljárását tenné lehetővé: a kritika feladatának tisztázódásához járulhatna hozzá. Nem új kritika-vitát szeretnék most kiobbantani, de úgy látom, a *Párhuzamos történetek* recepciója nem kevésbé izgalmas, bár más módon az, mint volt a kilencvenes években Garaczié. Ha például Nádas kapcsán nyilvánvalóvá vált, hogy a kortárs művek esetében egyébként is igen gyakran kudarcos cselekményszerzés nem visz közelebb a műhöz, talán másoknál is le lehetne róla mondani. Ha itt azt látjuk, hogy ez lehetetlen, értelmetlen, eltöprenghetnénk rajta, másutt nem az-e: „Új reprezentációs stratégiát kíván (követel?), ugyanis az 1510 oldalnyi szöveg cselekményszerkezetét épkezláb módon összefoglalni képtelenség, illetve amit mégis el lehet mesélni, az alig visz közelebb a mű jelentésvilágához.” (Szabó Ti-

bor, *Konstrukció, siker, kudarc*, Irodalmi Jelen, 2006. február) A kritikusok feladatait az is előtérbe állítja, hogy a kötetek kiadója és szerkesztője, Csordás Gábor nemcsak a remekművé nyilvánításban artikulálja saját álláspontját, elvárásait erőteljesen, de a kritikával kapcsolatban is: „*A Párhuzamos történetek* kiadója úgy véli, a könyv kritikusi mérődnek majd meg azon, mennyire ismerik fel a mű vitathatatlan értékeit. Én ezt nem hiszem. Úgy vélem, e meghökkentő, nagyszabású könyv igazi nagyságát, a kísérlet sikerét csak az olvasó és az idő mérheti meg.” (Nagy Sz. Péter, *Nagyító alatt*, Kritika, 2006. március, 7.)

A kritikusoknak ezek alapján nincsen semmi dolguk a *Párhuzamos történetekkel*? Ha azt mondjuk, majd az idő dönt, Nádast „átadjuk” az irodalomtörténetnek. Holott, miközben a kritikust térdre kényszerítő minősítések és adatok özönében, nagy érdeklődéssel figyeltem nemcsak a művet, de a belőle kinövő *helyzetet* is, megfogalmazódott bennem egy sarkosnak, talán meghökkentőnek tűnő gondolat: számomra most, ezzel a művel változott Nadas Péter élő, kortárs szerzővé. Hiszen az *Egy családregény vége* és az *Emlékiratok könyve* megjelenésükkor még teljesen érintetlenül hagytak, életkoromból következően, mire pedig egyetemistaként, majd később, úgy a kilencvenes évek második felében kritikusként a kortárs irodalommal foglalkozni kezdtem, ezek a művek az irodalomtörténet tárgyáivá merevedtek. Vizsgatételek lettek, a paradigmaváltás főszereplői, a Kalligram Kiadó monográfiásorozatának legvastagabb darabjában tárgyalt szerzőjük pedig mozdatlan szoborként magasodott a mocorgó, alakuló, kísérletező, kudarcokba belefutó vagy a sikert élvező, helyüket kereső írók fölé. Sok mindent nem értettem ebben a kánon lényegének ellentmondó, hiszen az állandó változékonyságot befagyasztó buzgalomban, legkevésbé azt, hogyan váltja *együtt* a paradigmát két olyan, meglehetősen eltérő hagyományból kinövő,

különböző beszédmódot érvényesítő mű, mint a *Bevezetés a szépirodalomba* és az *Emlékiratok könyve*. (Esterházy és Nadas kizárólagossága és kikezdetlensége az előttem járó kritikus-generációk számára annyira evidencia, hogy amikor én hajdan, úgy 10 évvel ezelőtt, egyetemistaként egy beszélgetésben óvatosan megjegyeztem, bár jelentőségét nem vitatom, annyira szívemhez mégsem áll közel a *Bevezetés a szépirodalomba*, egy akkor ifjú kritikus azonnal rávágta: ja, akkor te Nádast szereted.) Mégsem gondoltam, hogy valaha abba a helyzetbe kerülök, hogy kritikusként kell megszólalnom Nádasról – egyszerűen azért nem, mert az irodalmi életnek van egy sajátos, ki nem mondott, de annál erőteljesebben működtetett (bár, persze, kivételekkel finoman tarkított) rendje: „nagy” könyvekhez a tekintélyes kritikusok rendelődnek, sőt, leginkább az adott szerző nemzedéktársai, tehát jobbára ugyanazok, akik az éppen létezőnek tűnő kánon kialakításához leginkább hozzájárultak. Így biztosítatik, hogy maradjon minden a régiben, a tömbyszerűen lezárt kortárs életművek pedig, különös módon, sokszor még a klasszikusokéinál is nehezebben nyílnak meg.

A *Párhuzamos történetek* „neveli” kritikusait, „lebeszéli” a cselekmény elmeséléséről a róla szólókat: nem beszél le viszont őket arról, hogy a széttartó cselekményszálak, a külön-külön történetekben felbukkanó szereplők, a visszatérő motívumok mentén létrehozzanak egy sajátos hálót. Az olvasók pedig nemcsak azért teszik ezt, mert így nevelődtek, és nem értik meg, hogy most új olvasási stratégiára lenne szükségük: „Az olvasó – nemcsak a hagyományos regényen iskolázott beidegződései szerint, hanem ennek a könyvnek a lappangó tendenciája alapján is – keresi-várja a felismeréseket, a heurisztikus élményeket, és mivel ezek többnyire be is következnek, esetleg saját fafejűségének tulajdonítja, ha ilyeneket mégsem talál.”

(Györfy Miklós, „Az és mégsem az”, Kritika, 2006. március 3.) A Nádas-regény által felkínált, legizgalmasabb olvasásmód akkor is a kapcsolatok létesítése, ha Nádas önértelmezésébe ez nem fér bele: amikor az íróval készített nagyinterjúban Károlyi Csaba hasonló olvasásmód érvényességéről kezdett beszélni, Nádas ezt az ő „saját rendteremtési önkényének” titulálta, a káoszt nevezve a mű alapstruktúrájának.

Az eddigi kritikákban leginkább az egymástól a három kötetben távoleső részek összekapcsolásának módja került elő: én most egy olyan vonatkozásra hívnám fel a figyelmet, amely azt mutatja meg, hogy a *Párhuzamos történetekben*, minden ideologikusságon, az esetleges túlírtáságon túl, sok olyan helyet találunk, ahol nem távoli szövegek kapcsolódnak össze a történetek vagy a motívumok szintjén, hanem a textus, a maga nyelvi valóságában vezet át egyik száltól a másikig. A nyugtalanítóan mindentudó narrátor helyett a szöveget író szerzőre irányítja a figyelmet, ahogy egymás mellé kerül például makk és tölgy a *Telített talpfák* fejezetben – Bellardi makkja és a tölgy mint faanyag: „Nagy sokáig maga előtt is szégyenkezve tette meg, elfordult, amikor visszahúzta a makkjáról az előbórt. Lehetett annak jele, hogy a víz mégis bevette magát a fa szerkezetébe, és most tovább dolgozik benne.” (2/339-340.) Vagy amikor a harmadik kötet elején egymás mellé kerül a homoszexuális élményekkel gazdagodott Kristóf és az énekórán küszködő Mózes Gyöngyvér, a fasz, a száradó sperma, és a „kibaszott fasz” segítségével, amelyet Gyöngyvér nem tud kiénekelni, hanem *elken*. Ezek a részletek azért is izgalmasak, mert a tabuszavak kimondásának egyébként riasztóan komor feladatába némi játékosságot csempésznek, például a fasz-fasz anagrammán keresztül. Egyúttal Nádas próbára tesz minket, a regényről beszélőket: vajon kimondjuk-e, idézzük-e azt, amit a mű igen, vagy szemérmes költőírásokba burkolózunk.

Nádas nem szeretné, ha összekötnénk, ami széttart. A regényen túli terület elfoglalása, vagyis az olvasás irányítása azonban egész egyszerűen nem a szerkesztő és nem az író feladata, ezért nem is tűnik indokoltnak hivatkozni Nádas vagy Csordás saját értelmezésére. Álláspontjuk azért méltó említésre mégis, mert a kritikák beszédmódját is befolyásolja: miközben a rendről, vagyis a zártságról szeretnék lebeszélni az olvasókat, különös módon éppen ezzel *zárnak le* egyes, a *Párhuzamos történetek*hez vezető utakat. Holott ez a regény Nádas életművének felnyitását teszi lehetővé, és nemcsak azért, mert mostanra már erőteljes vita alakult ki körülötte. Nem kis mértékben azért is, mert elidegeníthetetlen lényege a nyitottság, és nem pusztán a szerző által felvetett esetleges negyedik kötet miatt: az egyes történetek lezárása, lekerekítése is elmarad, és ezzel az *élet és a történet* viszonyának radikális megkérdőjelezése történik meg: „Kronika helyett végül is inkább legendákat gyárt magának az ember, amikor egy másiknak elbeszéli az élettörténetét. Addig meséli, míg a hiteles előadástól ő maga felül a közös utópiának, miszerint az életének lenne kereken lezárható vége, valami kis poénja, végszava, tanulsága, ami a halálon túl is értelmet ad az egykori létezésnek.” (3/476.) Érdekes párhuzamként (jeleznén, hogy talán éppen most kezd egymás felé tartani két, számomra sokszor érthetetlenül egymás mellé rángatott *párhuzamos*), az Esti Kornél-történeteket író, tehát egy igen halvány szöveghatárokkal rendelkező, nyitottan maradt szövegkorpuszban megszülető hőst „újraélesztő” Esterházy Péter egy nemrégiben adott interjúban arról beszélt, egyre inkább zavarja a történetek „puha lekerekítése”.

Kosztolányi, egészé formált regényei után a lezárhatatlan *Esti Kornél*ba kezdett, majd elegánsan indokoltta tette a *vég*telenséget: kihalt saját szövegfolyamából, ahogy tették ezt előtte-utána mások is. „Ta-

lán nem véletlen, hogy a nagyság rendszeresen együtt jár a formátlanság illúziójával – *Ördögök, Bouvard és Pecuchet, A tulajdonságok nélküli ember*, hogy néhány példát mondjak. Flaubert, Dosztojevszkij vagy Musil nem áll sorba ötösért – vagy rádobja a cuccot a mérlegre, mint hentes a májat, és annyi-amennyi alapon vigyed, ha akarod (Dosztojevszkij), vagy azt találja ki, hogy kihál a saját művéből (Flaubert, Musil), ez még a legbecsületesebb változat, friss példa, jobb híján még Nádas is ezt találta ki, legalább is így tetszik az *Ahogy tetszikben* közölt kisinterjúból.” – írta Németh Gábor még jóval a *Párhuzamos történetek* megjelenése előtt, egy a novellaciklusnak szentelt folyóirat-számban. (EX Symposium, 2004/46-47.) Nádas mégsem ezt a megoldást választotta, mint mostanra már tudjuk, vagy mégis ezt: „élővé válása” számomra részben éppen annak köszönhető, hogy nem keresett menedéket az emberi és írói lét a lezárhatatlanságot kivédhetetlenül zártsággá változtató végességében, hanem vállalta, hogy végignézi a kibontakozó vitát, amely, egyes részleteiben biztosan nem úgy alakul majd, ahogy ő képzelte vagy szeretne volna, és ezzel akaratlagossá tett egy korábban nem uralható „gesztust”: „Nádas tette sokkal radikálisabb, mint Musilé, a *Tulajdonságok nélküli ember* ugyanis csak azért «merésztelt» olyan radikálisan lezáratlanul véget érni, mert írója közben [szerencséjére – a szerk.] meghalt.” (Károlyi Csaba megállapítása a Nádas-interjúban, *ÉS*, 2005. nov. 4.)

Nem ötletszerűen emlegetem itt *Esti Kornélt* és a novellaciklus hagyományát: a *Párhuzamos történetek* egyik műfaji előképe számomra vitathatatlanul a regény műfaját megkérdőjelező, az olvasót a Nádas által is kiiktatni próbált kauzalitástól a szöveg térszerűsége felé terelő, motívumokkal átszőtt novellaciklus. A novellaciklus nem pontos definíciókkal körülírható műfaj, hanem olyan széles műfaji sávként képzelhető el, amely az egymás mellé tett novelláktól a

regényig ível. Az ide sorolható művek ráadásul az egyes korok olvasási stratégiáitól függően ezen a sávon belül is változtatják a helyüket: korábban novellaciklusként olvasott szövegek könnyen regényekké válhatnak így. A novellaciklus ebből következően nem igényel olyan hangsúlyos írói zárlatot, mint a regény. Az egészszé rendezés az olvasóra marad, hiszen a mű, a könyvtárgy egészszé változtat, még akkor is, ha ez kívül esik szerzője akaratán, vagy akár ellentétes azzal. Hogy egy példát említsek erre: Kafka *Perét*, amelyben a fejezetek sorrendjét Max Brod határozta meg, s amelyben töredékben maradt részeket is találunk, ma regényként emlegetjük. Margócsy István pedig (szintén Nádas önértelmezését vitatva), azt állapítja meg, hogy „ami egy mű első és utolsó lapja között elhelyezkedik, az, akarja a szerző vagy nem, mind egymásra vonatkozik; a regény, a maga »kényszerűen« zárt szerkezetével egyszerűen szólva befejezettségével, pedig nem tehet mást, minthogy ezt a vonatkozásrendszert implikálja”. (Margócsy i. m. 38.)

Amikor a *Párhuzamos történeteket* a 20. századi regény és novellaciklus hagyománya felől közelítem meg, ismét szembekerülök a Nádas-kritika egy vonulatával: nemcsak Csordás Gáborral, aki azt mondta egy interjúban a *litera.hu*-n, hogy „kénytelenek vagyunk más művekhez hasonlítani, ami máris azt a benyomást kelti, hogy nem is annyira új”, de a Margócsy kritikáját margináliákkal „ostorozó” Szilágyi Ákossal is, aki szerint ez a mű „teljesen egyedül van, sehol nincs helye az irodalomban, egymagában alkot irodalmat”. (2000, 2005. december, 34.) Az effajta megállapításokra válaszképpen született meg Margócsy István nyilvánossá tett e-mailje, amelyben gyökeresen szembehelyez két szemléletmódot: „egy olyan irodalomszemlélet, mely két halmazra osztja az irodalmat: Nádasra és minden más egyébre, valóban elismerem, elég távol áll tőlem (bár azt is tudom, hogy a Nádas-szakirodalom jó részétől nem any-

nyira...)” (2000, 2006. január, 75.) Nadas kiemelése a tradícióból, sőt, mindenféle hagyomány fölé helyezése nemcsak azért elfogadhatatlan a számomra, mert egész egyszerűen nem tartom indokoltnak, de azért is, mert ez a rajongó attitűd, az irodalomtörténet távlata felől nézve, voltaképpen árt a könyvnek. Hiszen lehet szomorúan tudomásul venni, hogy valamihez hasonlítanunk kell a magányos zsenialitást, lehet azt mondani *bármilyen* párhuzamra, hogy ez a könyv *nem olyan*, mégis azt gondolom, sokkal többet ér a magányos remekművé nyilvánítás hangzatos aktusánál annak végiggondolása, milyen irodalmi tradíciókat tesz elevenné Nadas kétségtelenül, hadd legyenek most nagyon pontatlan, *másmilyen* regénye. Az irodalmi művek ugyanis tradícióba épülnek és hagyományt építenek, az irodalom pedig csapatjáték, amelyet írók, kritikusok és olvasók együtt játszanak. A kritika figyelme egy-egy mű kapcsán nemcsak az adott műre irányul (legalábbis a számomra leginkább vállalható kritikus magatartás alapvető kritériuma ez), hanem arra a tradícióra is, amely ezzel a művel most újjáalakult: „a kritika feladata egy-egy új mű esetében, amennyiben azt jelentősnek ítéli, megteremteni azt a vonulatot, amely ezen új alkotás miatt újrendezendőnek bizonyul.” (Szilágyi Márton, *Kritika és irodalomtörténet, avagy miért érdemes XIX. századi szövegeket olvasnunk* = Sz. M., *Kritikai berek*, Budapest, JAK-Balassi, 1995., 15.) Vagyis, ha most Nadasra vonatkoztatom mindezt, nemcsak az a kérdés, a test, a nemi szervek, a szexuális aktus leírásában Nadas mit ért el, de az is, milyen kísérletek születtek még az utóbbi időszakban ugyanerre. Hiszen a testiségről folytatott beszédet nem egyetlen szerző találta fel, de még nem is kettő: Nádason és a szerinte a magyar irodalom nagykorúsítását végrehajtó Esterházyn kívül ugyanennek a folyamatnak a része, hogy csak néhány példát említek, Pályi András prózája, Balázs Attila 2005-ben a *Vágyak gyűjteményében*

összegyűjtött, évtizedek óta születő erotikus szövegei, de akár olyan alig-alig emlegetett művek is, mint Domonkos István *Kitömött madár* című regénye.

A testiséget övező fölösleges szemérmetesség kapcsán Nadas maga is korábbi tradíciókat emlegetett: „az *Egy nő* látszólag nem más, mint egy retorikus szöveg egy banális témáról, amelynek azonban van egy rejtett és elég borzalmas története. A magyar írásosságban kizárólag Móricz szerelmi levelezésével vethető össze, annak mélységeivel, botrányával és súlyával. Valami olyasmivel, ami Móricz regényeiben csupán nyomjelekben, a kínosabbnál kínosabb sémák szintjén, pusztá utalásként van jelen.” (*Pál Melinda interjúja Nadas Péterrel*, Magyar Narancs, 2001. május 24.) Nadas itt az irodalomtörténeti kánon újrendezésébe kapcsolódik bele azzal, hogy korábban periferikusnak tartott szövegeket, amilyenek a Móricz-levelek, a centrumba emel. És folytatja ezt a *Párhuzamos történetekben* is, ahol Mózes Gyöngyvér alakja egyszerre idézi meg Litkey Erzsébet, azaz Csibe figuráját és az *Árvácska* című regényt. Ezzel a Móricz-életrajzot és -életművet is finom dialógusba hozza Nadas (a szereplő ráadásul Móricz egyik vér szerinti lányának ritka keresztnévét kapja meg), és a személyesség szövegbe építésének izgalmát csak erősíti, hogy hasonló, egyedi módon kapcsolódik a *Párhuzamos történetek* Dosztojevskij életéhez és műveivel: miközben a Kienast-Döhring kettős Raszkolnyikovot és Porfirijt idézi, a három kötetben az epilepszia, ez a Dosztojevskij életét végigkísérő betegség fontos motívummá válik. Nadas tehát arra is lehetőséget ad kritikusai számára, hogy az önéletrajziség, a személyesség napjainkban igen eleven problémáját újragondolják.

A *Párhuzamos történetek* kapcsán a 19. századi orosz regényhagyomány emlegetése más okból sem oktalan: mint ezt például Lotmantól tudjuk, a klasszikus orosz regény markánsan eltér abban a nyugat-eu-

rópaiktól, hogy kikerüli a poénszerű zárlatot. Az *Anyeginnek*, a *Holt lelkeknek*, a *Korunk hőséinek*, és még folytathatnám a sort, egészen másféle módon van vége, mint az egykorú nyugat-európai regényeknek. Nem a vég áll szemben a végtelenséggel, hanem a lezárások módja különbözik, ahogy ezt Nádas maga is elismeri: „abban az értelemben nincs vége, ahogy az európai regényirodalomban valaminek mindig vége van.” (Károlyi Csaba interjúja, *ÉS*, 2005. nov. 4.)

A kritikának is megvannak a maga műfaji hagyományai, a végén a kritikus öszszegezni és lezárni szokott, esetleg a jövőbe mutat, netán fellebbenti a fátylat a műhöz való saját, személyes viszonyáról. Ezeknek az elvárásoknak csak részben szeretnék megfelelni: a remekművé nyilvánítástól márcsak az is távol tart, hogy nem osztom a tökéletes műbe vetett modernista illúzióban. Az egészet minősíteni azért sem tudnám, mert a novellaciklusként való ol-

vasás lehetővé teszi, hogy egyes részeket (például Mózes Gyöngyvér történetét, Krisztof és Klára együttes jeleneteit) kedveljek a három kötetben, más részeket a legkevésbé sem. (Hogy konkrétumot mondjak: boldogan lemondtam volna az alsónadrág-vásárlás 19 oldalon át tartó taglalásáról.) A női nézőpontot nálam következetesebben alkalmazó kritikustársaim, remélem, megírják majd saját feminista olvasatukat (lesz mit), így erről a személyes vonatkozásról csak annyit: nőként nem volt jó olvasni a *Párhuzamos történeteket*. A lezárástól pedig én is menekülnék, akárcsak Nádas, de nekem az a szerencsém, hogy a befejezéstől a kritika dialógusba vetettsége meg is ment. A Nádas-mű körül még hosszas diskurzus fog folyni, és a művet az fogja életben tartani, ha az értelmezők beillesztik különféle tradíciókba, jelezve a hagyományt újraíró jellegét, az élő irodalom pedig szépirodalmi művekkel fog kapcsolódni hozzá, vagy ezeken keresztül fogja lebontani. *Non finito*

Balogh Tamás

Ajándék lovak fogait

Szilágyi Zsófia: A féllábú ólomkatona. Irodalmi mű-hibák

Karinthy Frigyes *Két hajó* (1915) című kötetének címadó novellájában Kolumbusz és Galilei beszélgetnek. Három évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy valaki, nevezetesen dr. Kovács Gábor debreceni egyetemi tanár cikkben figyelmeztesse a szerzőt, hogy tévedett: a két szereplő soha nem beszélgetett egymással, hiszen Kolumbusz (1451–1506) már ötvennyolc éve halott volt, amikor Galilei (1564–1642) megszületett. Karinthy ezután átírta a novellát: az 1928-as második kiadásban Galileit Regiomontanusszal helyettesíti, s elhagyja a novella első változatában még név szerint említett Kopernikust és Newtont, illetve „tudósok” gyűjtőnév alatt utal rájuk. Kopernikus (1473–1543) szerepeltetése születési adatai alapján még elfogadható lenne, viszont első munkáját (*Nicolaus Copernicus Kis Kommentárja az égi mozgásokra vonatkozó, saját maga által kidolgozott hipotézisekről*) is csupán 1513-ban rögzítette, *Az égi pályák körforgásairól* című főműve pedig csak 30 évvel később, 1543-ban jelent meg, Kolumbusz tehát egyiket sem ismerhette. Newtonnal (1642–1727) azonban még nagyobb baj van, mint Galileivel, hiszen éppen abban az évben született, amikor a novellában – a debreceni professzor szerint – amúgy sem szerepelhető Galilei

Pozsony, Kalligram 2005.

meghalt; hogy beszélgethettének hát róla. (Dr. Kovács ezeket a hibákat azonban nem vette észre.) Nagy tehát a kavarodás. A főszereplő Kolumbuszon kívül senki sem fér a

történetbe, senki sem szerepelhetne a novellában. Ilyen buta író volt ez a Karinthy, három hibát is ejtett egy novellában. Még szerencse, hogy szóltak neki, és kijavította, vétkei így megbocsáttattak, nem butította tovább az olvasókat.

Ha dr. Kovács nem írja meg cikkét, vagy Karinthy azt figyelmen kívül hagyva megtartja a novella eredeti szövegét, Szilágyi Zsófia minden bizonnyal észrevette volna a hibákat, s ha nem is egész tanulmányt, de legalább egy bekezdést szentel e történelmietlen pongyolaságnak (pongyola történelmiségnek), viszont vélhetően nem véletlen hibaként értelmezte volna a jelenséget, hanem szándékos tévesztésként, s ha lehetséges olvasatában a szerzői szándékoltság magyarázza ezt a hibát, akkor az valójában nem hiba, hanem tudatos írói eszköz: általuk, az anakronizmussal Karinthy az irrealitást sugallja... hiszen a történet valóban az irrealist, az ideákat járja körül... És ez a gondolat tényleg megállja a helyét, illetve megállná, ha Karinthy nem javított volna a novellán... vagy akkor rontott? Hogy is van ez? Textológiailag is elgondolkodtató: nem feltétlenül az ultima manus a jobb szövegváltozat.

Kortárs szerzőknek ma is megadatik a lehetőség, hogy saját hibáikkal szembeülhetnek. Jó esetben ez még írásuk megjelenése előtt történik, egy baráti beszélgetés vagy egy szerkesztői jótanács formájában. Rosszabb esetben már a kritika teszi szóvá. Ilyenkor a tetten ért szerző kétféleképpen viselkedhet: vagy elismeri a hibát, s belátja, hogy valami nem úgy sikerült, ahogy szeretne volna, netán éppen úgy sikerült, de pont azért rossz, vagy – ha ügyes – meg tudja magyarázni, hogy hiba voltaképpen szándékos, a hibából már

is erény lesz, írói jellegzetesség, egység, erény, hiszen – ahogy egy mostanság olvasott novella hőse gondolja – „nem az az igazán dörzsölt alak, aki nem hibázik, hiszen olyan nincs is, hanem aki erényt tud faragni még a fatális tévedéseiből is”.

Vizsont nem feltétlenül nekik kell magyarázniuk bizonyítványukat: megteszi helyettük más is. Szilágyi Zsófia lett ez az „önkéntes”, aki sokszínű munkásságának (első kötete Lermontov *Korunk hőse* című regényét vizsgálja, a második Ferdinandy György pályaképeinek megrajzolása) újabb jeleként az évek óta rendíthetetlen szorgalommal keresett irodalmi mű-hibákat ismertető kritikáit és értelmezéseit gyűjtötte kötetbe, melyek témájául – mivel dr. Kovács figyelmeztetésére Karinthy kijavította tévedését – kortársak és klasszikusok (Kosztolányi, Mikszáth) prózai munkáit választotta, illetve bízta meg ezekkel őt szerkesztőtársak. A megközelítés módszer mindkét esetben azonos (a klasszikus alkotás is vizsgálható kortárs műveket bíráló kritikus szemmel), mert Szilágyi Zsófia megkérdőjelezhetetlen irodalomszemlélete az, hogy „minden klasszikus kortársként kezdte, vagyis a »régiek« és »maiak« ellentétét nem a tökéletes – kritizálható ellentétre kell ráépíteni”, ehhez a szemlélethez segíthet eljutni az, ha „esetenként úgy gondolunk az irodalomtörténet szereplőire, mint esendő, indulatos, sokszor igazságtalan és elfogult kortársainkra”, és valóban, elég csak egy klasszikus levelezését vagy naplóját elolvasni (recenzens leginkább a *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezése* című kötetet ajánlja, amely háromszereplős regényben a barátságot – kiváltképp Kosztolányinál – megmetyelezi a sikervágy: Kosztolányi indulatos, sokszor igazságtalan és elfogult).

A *féllábú ólomkatona* a szerző 1997–2004 között született írásait foglalja magában, válogatva és megszerkesztve. Szilágyi Zsófia – aki hosszabb ideig a novellaciklus műfaji kérdéseit vizsgálta – a kötet kompozíciójának kialakításakor távoli mintát követve magas mércét tűzött ki maga elé:

az *Esti Kornél* mintájára teremtette meg az eredetileg különálló részekként szereplő írásokból az egységet: utólag rendelt szerkezetet a külön-külön már meglévő elemekhez, s már így, ennek tudatában, de utólag alakítgatott az írásokon, főképp beleírt. Szerkezetileg a végeredmény is hasonló: laza füzér, amely olvasható egészként is, darabokként is. Az írások műfaja, formája is vegyes: a kötet nagy részét kritikák adják, közéjük illeszkedik egy-egy nagyobb lélegzetű tanulmány, az előszót egy esszé követi, de olvashatunk laza gondolatfutamot a faluról, a vidékről, találunk textológiai vizsgálat eredményeit felmutató ténygazdag dolgozatot (az *Aranyásárkány* kéziratáról és Kosztolányi javításairól), amely egy leendő kritikai kiadásnál mindenféleképpen figyelembe veendő, egy másik tanulmány a hatás- és előzménykeresés mentén vizsgálódik (az *Esti Kornél* kapcsán), olvashatunk összehasonlító olvasatot Bodor Ádám munkáiról, és nagyon alapos szerkezet- és kompozícióelemzést Mikszáth *Jó palócok* című kötetéről/ciklusáról/novellafüzérééről.

Az egyes kritikák ráépítenek az adott mű recepciójának előzményeire (s így inkább már a kistanulmány műfajának irányába mozdulnak el), az írások összessége pedig szépen kirajzolja Szilágyi Zsófia irodalmi ízlését: általában Kosztolányi, Garaczi, Németh, Kukorelly és Péterfy az indulási, a találkozási és az érkezési pont (és persze feltűnik Lermontov és Ferdinandy is).

Egy problémafelvetés köti össze mindet, s ez a kötet szervezőeleme: az irodalmi művekben előforduló „mű-hibákról” való gondolkodás. Az irodalmi szövegek hibája azonban egy pontosan meg nem határozható valami, amely talán éppen azért meghatározhatatlan, mert mihelyt úgy érezzük, sikerült meghatároznunk, átalakul, jelleget vált, jelentést kap. Pozitív előjelet kap. Né tán kiderül róla, hogy szándékos. Vagy éppen javító szerzői szándék szüli. Ezek szerint hiba nincs is, csak lehetőség, hogy valamit hibának lássunk, melyről azonban

az ellenkezőjét is állíthatjuk. (Hibában is erényt látni: egyesek szerint elfogultság.) Szilágyi Zsófia kritikái, illetve kistanulmányai mégsem erőszakolt felmentési kísérletek, hanem értő olvasatok, olyan komolyan-játékos gondolatfutamok, melyekben szerző és olvasó annál is inkább egyenlő felek, mert mind a kettő helyzetbe tud kerülni, tud gölt rúgni, de ugyanakkor öngölt is, hibázni. A kötet nem egy gondolatával lehet vitatkozni, de éppen ez a szép benne: *A féllábú ólomkatona* olvasója is pályára lép. Bíró azonban nincs, így a meccs végeredménye – szükségképpen – csakis megegyezéses döntetlen lehet.

Nem hiba tehát a kissé túl hosszúra nyúlt előszó túlzott magamentegőzése sem, mert lehet másképpen (mű-hibaként) olvasni, mondjuk a régi, magamentegetőzős előszavak paródiájaként, és egyes elemzői iskolák valószínűleg nem tartják elhibázottnak *A „feltámadó” Esti Kornél* című alábbi (fél)mondatát sem: „A továbbiakban az igen bőszeges *Esti Kornél*-szakirodalomba éppen a Kosztolányi-művet interpretáló *szépirodalom* segítségével kívánok bekapcsolódní”, recenzens szerint azonban a valóban méltatlanul elfeledett Császár István *Gyilokjáró* (1985) című regényéről és Garaczi László lemúr-könyveiről (*Mintha élnél*, 1999; *Pompásan buszosunk!*, 1998) való legszimpatikusabb és legalaposabb beszédmód sem lehet része az *Esti Kornél*-szakirodalomnak, legfeljebb a Császár- vagy Garaczi-szakirodalomnak, kiváltképp, ha az elemzői nézőpont azok „felől” tekint a Kosztolányi-műre. (Az egyébként nagyon alapos és új meglátásaival alapvető tanulmány valóban fontos része a Garaczi-, s gyakorlatilag egyik alapja egy majdani és reménybeli Császár-recepciónak.) Nem hiba továbbá az sem, csupán hiányosság, hogy az egyik legtöbbet hivatkozott Szilágyi-dolgozat nem szerepel a kötetben. Az *Arany-sárkány* = *arany + sár?* *Egy regény cím nyomában* témája okán feltétlenül a kötetbe

illő lett volna, hiszen egy Kosztolányi-regénnyel foglalkozik. Mindamellett azonban, hogy erősítette volna a kötet Kosztolányi-vonalát, egy új oldallal, egy új nézőponttal, egy új megközelítési stratégiával is bővítette volna azt. De ez nem történt meg, így recenzens sem tehet mást, mint a másik kötetre hivatkozik (*Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről. Újraolvasó*. Bp., 1998. 92–105.), azzal a megjegyzéssel, ha már lúd, legyen kövér: ugyanígy bővíthette volna az *Arany-sárkányra* tekintő néző pontok számát *Az érettségi mint átmeneti rítus az Arany-sárkányban* (Üzenet, 1998. Új Dunatáj 2001/3.) című dolgozat is.

A féllábú ólomkatona tárgyalt kortárs szerzőinek nagy része a mai közp generáció elitjéhez tartozik, elfoglalták helyüket a kánonban, más szóval „klasszicizálódtak”, értékadóvá váltak. Kérdés, hogy amely műveikről Szilágyi Zsófia eme a hiba köré szervezett könyvében nem beszél, azok hibátlanok-e? Például Németh Gábor *Zsidó vagy?*, Závada Pál *A fényképész utókor*a vagy Parti Nagy Lajos *Hősöm tere* hibátlan, tökéletes mű-e, vagy csak nem érkezett felkérés kritikáírásra? Hiszen nincsen ember hiba nélkül, tartja a mondás, és igaza van, mint általában a mondásoknak. S bár az ajándék lovak fogait nem illik megnézni, Szilágyi Zsófia rendre ezt teszi, és rendre talál is valamit. De kérdés az is, hogy később elvállal-e hibakereső szerepet a már életükben klasszikussá avatott szerzők (pl. Esterházy, Kertész, Nádas, Tandori) munkáit illetően, vagy hogy esetleg górcső alá veszi-e a fiatalabb nemzedék(ek) tagjainak munkásságát; érdekes lenne hasonló „hibakereső” szándékkal olvasni pl. Cserna-Szabó András, Ficsku Pál, Grecsó Krisztián* vagy Hazai Attila munkáiról. Kérdés, hogy Szilágyi Zsófia – aki főszerkesztőként, egyetemi oktatóként és a fiatal kritikusgeneráció egyik legfoglalkoztatottabb tagjaként egyaránt kánonképző szerepben van – betekint-e új szájakba?

* Ez a kötet megjelenése után megtörtént: Szilágyi Zsófia: *A falu és a robbanás. Grecsó Krisztián Isten hozott című regénye mint az Életem regénye újraolvasása* (Jelenkor, 2006. jan.).

Kocsis Lilla

Összhangzattan

Darvasi László: A világ legboldogabb zenekara

„Kit érdekel az, tartja a mondás, ami újra és újra elbeszélhető” – szól *A brazilok labdája* című novella egyik paradox szentenciája. Ilyen mondás persze nem létezik, az ellentéte inkább, mégis érdekes egy gyűjteményes kötetben erre a mondatra lelni. *A világ legboldogabb zenekara* ugyanis nem tesz mást, mint újra és újra elbeszél, már ismert történetek közül válogat, az életmű legjobbainak ítélt rövidebb és hosszabb szövegeit közli újra. Ha tartjuk magunkat az idézett mondáshoz, ami még csak nem is kételkedésre felhívó kérdőjellel, hanem végérvényesnek és megfellebbezhetetlennek látszó ponttal végződik; tehát ha elfogadjuk, hogy a többször elmondható történetek senkit nem érdekelnek, azaz szükségszerűen senkihez sem szólnak, akár ki se nyissuk a könyvet. *A világ legboldogabb zenekara* azonban nem hisz *A brazilok labdája* körmönfont ál-igazságának. Nem öncélú, a válogatás örömeért összeállított kötettel van dolgunk, hanem egy pályaszakaszt összegző, bizonyos jellemzőket hangsúlyozó történetfüzért kapunk.

A kötet a pálya első szakaszából válogat; olyan, ma már elérhetetlennek számító novellákat közöl, melyek *A könnyemutatványosok legendáját* megelőző Darvasi-életmű mérföldköveinek számítanak, és amelyek méltán hozták meg szerzőjüknek a hírnevet. Egy gyűjteményes kötet kénytelen az életművet értelmezni: azzal, hogy mire mond igent és mire nemet, végrehajt egyféle (ön)kanonizációt is. Az a tény, hogy a *Könnyemutatványosok* határvonalként él a válogatott kötetben, *A világ legboldogabb zenekara* műfaji határokat átlépve helyezi el az életmű egyes darbjait. A regényt olyan viszonyítási pontként tünteti

fel, amely köré csoportosítható minden Darvasi-szöveg.

A világ legboldogabb zenekara a címből kiolvashatóan különül el a hasonló című novellától és a németországi megjelenésű testvér-kötettől (*A világ legszomorúbb zenekara*), így mutat önállóságot. A boldog-szomorú játék eredménye tizennyolc, sokféleségében is koherens történet. A Darvasi-hang zenekari átírata más-más hangszernek ad szólista szerepet, s teszi mindezt úgy, hogy a végeredmény összhangzata inkább többszólamú műre emlékeztet, melynek lényege a változatosság és az ezerarcú próza megjelenésének biztosítása.

Kis túlzással és néminemű szemtelenséggel állítható, hogy a kötet egyik legizgalmasabb fejezete a jelöletlen szerzőtől, feltehetően a szerkesztőtől származó, partitúra elé írt javallat, a fülszöveg. A fülszöveg válogatott novellákat tartalmazó íráskoránál hasznos kiindulópont, a műfaji előírásoknak megfelelően eligazít bennünket, segít olvasni a kötetet, iránytű és térkép egyszerre. *A világ legboldogabb zenekara* fülszövege sokkal inkább kedvcsináló, mint szerkesztői előszó. Így is felsejlik azonban a kötet célja, egy prózaírói pálya indulásának bemutatása mellett annak az elbeszélői hangnak az analizálása, amely Darvasi László szövegeit egyedivé és sikeressé varázsolja. A fülszöveg kijelöl bizonyos koordinátákat: történe-

Magvető Kiadó, Budapest, 2005

tet, melankóliát, humort és krimet ajánl, s ezzel meg is nevezi a kötetkompozíció legfontosabb szervezőit. Ám a jellegzetesen darvasis jelenséget, amely igazán izgalmassá teszi a válogatás műveletét, és magát a kötetet is, nem a tematikus vagy hangulati jegyek, hanem a „klasszikus” és „fordulatos” jelzők ígérik.

Ma már irodalmi közhely, hogy Darvasi szövegei a klasszikus értelemben vett történet rehabilitálói, amelyek mindenki számára érthető cselekménybonyolításukkal és atmoszférájukkal újítják meg a magyar prózát. És lassan irodalmi közhellyé válik az is, hogy ez a próza nincs oly messze a posztmodern áramlatoktól. A szöveg mögött létező világ rendszeres előbukkanása, az írói műhelybe való bepillantás az első történettől az utolsóig meghatározó szövegszervező erő. A szövegek nagy részében működő egyes szám első személyű elbeszélés mód csak erősíti azt a képzetet, hogy a mesélés, a történetmondás öröme majd fájdalma az, ami végül összetartja a kötetet, és közös nevezőt jelent a válogatott novellák számára. *A veinhageni rózsabokrok* „elérkezett a mesélés ideje” hangulata után történetről történetre kibomló, és végül természetes következmény *A fuldai Kékvízés* kijelentése: „a legnagyobb szenvedést az okozza, hogy el kell mondanom ezt a történetet”. *A Szerelmem, Dumumba elvtársnő* hősnének elhallgatása, az írás szabotálása, egyszersmind a mesélés befejezése pedig logikus zárása a kötetnek.

A Darvasi-féle, legendásan szentenciózus írásmód nem fukarkodik a történet és a történetírás lényegéről alkotott bölcsességekkel: „A történet olyan, mint a kígyó. Mit tehet mást végül, minthogy a saját farkába harap” – fogalmazza meg *A Zord Apa, avagy a Werner-lány hiteles története*. A meggyőződés, hogy a történet lényege a történet maga, a történetmondás végtelenségét és befejezetlenségét sugallva túlmegy a „klasszikus” jelző jelentéstartományán. A szerepjátszó önreflexió, az írás és mesélés fo-

lyamatának megfigyelése legalább olyan fontos, mint az időben és térben sokfelől érkező sorsok és végzetek.

Alapos analízis igényli a sokféleséget. Talán ezért olvasható egymás mellett novella és kisregény, groteszk humor és krimi, századfordulós hangulat és pártállami milió. Mintha kisebb és nagyobb művek egyaránt azt a célt szolgálnák, hogy bizonyítsák, ezer módon is közeledhetünk valamihez, aminek állandósága nem függ az elbeszélések helyétől és idejétől, sem az éppen aktuális elbeszélőtől. „És ha a történet semmi kis pillanatok kényszerű sorozata?” – kérdezi *A fuldai Kékvízés*. Ha a válasz igen, akkor sok semmi kis pillanatot kell kényszerűen együtt és egymástól távol megfigyelni, pillanatról pillanatra megélni, és minden meséléskor újrateregetni egytől egyig. A semmit, amiből a pillanat lesz, a későbbi történet teszi láthatóvá, hogy minden alkalommal újra és újra kiderüljön semmisége. Mintha *A világ legboldogabb zenekara* ezt a semmit próbálná körbejárni, és hol bizonyítani, hol cáfolni a létezését.

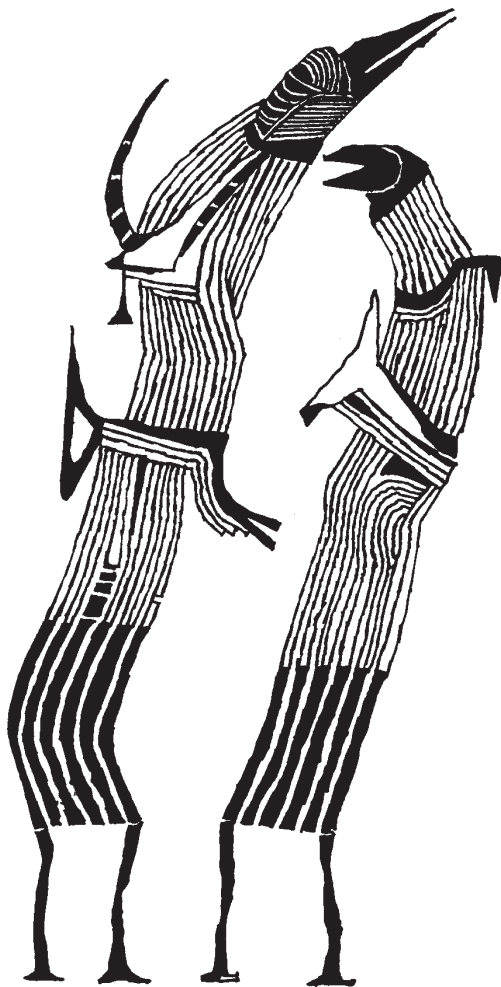
A kötet érdeme, hogy a legkülönbébb szövegeket úgy teszi egymás mellé, hogy leplezetlenül hagyja érvényesülni a nagy történetmondó mágiát, ami a legkevésbé sem egyenlő a történetet újra feltámasztó életműfelfogással. A mágia sokkal inkább a történet önállóvá válásában majd függetlenedésében keresendő, és abban a narrációs szemléletben, mely ezerféle hangon képes a történetmondó magányát és kiszolgáltatottságát érzékeltetni. „Fájnak a szavak” – panaszolja kínját az elbeszélő *A fuldai Kékvízés*-ben, s a szó okozta fájdalom az elbeszélésnek és a cselekménybonyolításnak legfontosabb eleme. Az elbeszélések fókuszának időbeli és térbeli váltakozása, az örökös múlt idő választása ahelyett, hogy eltávolítaná a mesélőket valamiféle legendabéli homályba, időtlenné és öröktől fogva létezővé teszi a történet és mesélője, szó és fájdalom közti kapcsolatot.

A novellák szentenciái külön életet élnek, és a kötet egészéhez és az otthonukul választott szöveghez egyaránt tartoznak. „Lehet ám az élet célja az is, hogy szeressünk, de soha ne értsük meg, miért” – olvasható a hátsó borítón fordított motóként, utólagos megjegyzésként. *A brazilok labdájából* származó idézet lehet szerkesztői utószó, lábjegyzet, ars poetica. *A világ legboldogabb zenekara* befejező mondata, amellyel, hogy többszörös ismétlés (újra elbeszélés), hamiskás visszatekintés a kötetkompozícióra, a „semmi kis pillá-

nat” megfogalmazására tett utolsó kísérlet.

A világ legboldogabb zenekara – válogatott novellák hiányt pótol, és hiányt teremt, s teszi ezt oly magabiztosan, hogy elhiggyük, nem is lehet ez másként. Az újonnan összeválogatott szövegek remekül érzik magukat egymás társaságában, úgy olvastatják magukat, mintha összhangjuk eredendő, és nem utólagos mesterkedések eredménye lenne. Mi pedig elégedetten nyugtázhathatjuk, hogy a történetek bizony az idők végezetéig mesélhetőek és olvashatóak, ha nem is mindig értjük, miért.

Kivonulás az édenkertből X. (2005; tus, toll, papír; 500×350 mm)

Gilbert Edit

Léptek Kor/szak/határok

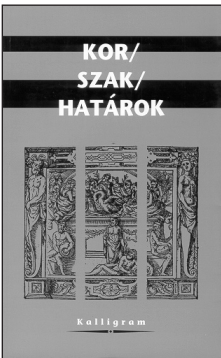
A szlovákiai magyar irodalmárok *Kor/szak/határok* címmel megjelent tanulmánykötete nem keltett nagy kritikai visszhangot annak ellenére sem, hogy mind a csoport, mind egyes tagjai ismert és elismert szereplői a mi hazai irodalmi fórumainknak is. Jó a kapcsolatuk a magyarországi szakmai műhelyekkel. Ilyen élénk együttműködés határon túliakkal talán csak a délvidéki Symposium-folyóirat köré csoportosult alkotók esetében valósult meg. A Sambucus Irodalomtudományi Társaság (újra izgalmas, feloldatlanul maradó névadással szembesülünk) kötete címébe is belefoglalja a *határ* szócskát, ám mértékletességre vall, hogy az országhatár-szemantikát a programszövegben már nem emlegetik. Más határ-jelentéseket viszont igen, például a szerzők és írásaik több ponton, felületen való érintkezését és különállását.

Az anyag tárgyait és módszertanát tekintve egyaránt, létrehozóik által elismerően heterogén, a megvalósítás színvonala azonban, mondom már én, egyenletesen jó. Sokan adunk ki „határátlépő”-nek nyilvánított kötetet. Az effajta, tematikailag és elméleti irányultságában egyaránt széttartó válogatás a *Kor/szak/határok* megjelenésének idején még inkább elviselte ezt a játékosnak tetsző címadást, ami a mából már kevésbé tűnik eredetinek, erősen megterhelődött a jelentéstartománya. A sokféleséget, esetlegességet is lep-

lezheti az effajta barkácsolt cím. A szövegek kétségtelenül valamelyest össze- és szét is tartanak; az utóbbi a hangsúlyos. Átnyúlnak a köztük húzódó határvonalon, van ritmusa egymásutániségüknek. Keret és vezérfonalat képez, ahogy vissza-visszatérnek bizonyos párhuzamok mentén az ókori anyagba, átkötőként működik a műfaji (és műfajtravesztáló) szál s az ugyan-csak, hogy ott élő kortársaikról, a tág értelemben vett csoporthoz valamiképpen kötődő szerzőkről (egy mese- és egy regényíróról) is megnyilvánulnak.

Az első szöveg különös hatást vált ki. Témája izgalmas, figyelemfelkeltő, mondhatni: pikáns, gondolati íve következetes és eredeti, érvelése meggyőző. Cseh Zoltán pallérozott, a szexualitás tárgykörében szexuális metaforikával rendszert teremtő írásában példákat találunk az erotika nyelvünkön kialakulatlan vagy éppen alakuló terminológiájára (Nádas új regényének olvasása idején ez különösen hűsbavágó; egy érdekes polémia található erről a hiányjelenségről J. Jastrzębska tollából a 2006 áprilisában megjelenő *A perifériáról a centrum 3*-ban, Pécs), ám a terminus technicusok olyan mértékben idegenítik el az antik retorikában nem túl járatos, amúgy akár még szakmai olvasót is (jómagamat például), hogy a beavatatlanság kellemetlen érzésével kell birkóznia. Több feloldott irodalomelméleti szakkifejezésre lenne szükség ahhoz, hogy ne érje kellemetlenül olvasóját a mindössze a latinus műveltséggel teljes mértékben felvértezett szaktársak számára hozzáférhető, retorikai nyelvezetét tekintve igencsak (túlontúl?) szakszerű írás Beccadelli Hermaphroditusáról.

Benyovszky Krisztián a çapeki detek-

Kalligram, Pozsony, 2002

tívtörténet olvasásának módjairól ír körültekintő, alapos tanulmányt, talán kissé hosszadalmasan, kitérve a műfaj jellegzetességeire és átírásának lehetőségeire, használati kódjaira, kapcsolódva egyúttal a szakirodalomra, azon belül Ecora is. Különös, hogy egyik tárgyalt gondolatmenetnek rokonságát a *Rózsa* névvel már nem emeli ki – a később racionálisnak tetsző, ám a cselekmény jelenében véletlenszerű, esetleges, akár téves szálon futó – nyomozati metódus közösségét a két írónál.

E tudós írások jól szerkesztett (Benyovszky Krisztiánt és Keserű Józsefet dicsérő), filológiai példásan kialakított kecses kötetében sajnos szembeszökően sok maradt az elírás, a nyomdahiba; nemcsak arról van szó, hogy ki-kihagynak egy betűt, mint vagy tízszer az imént tárgyalt szövegben, de kifejezetten helyesírási vétség is akad, mint Polgár Anikónál: „Genette-i”, mondat közben (87. o., majd a 93.-on ugyanez a típusú hiba: „Catullusi játékok”, nem kurziválva, tehát nem a címre gondolunk). A tanulmány különben érzékeny értekezés, ókori szerző, Catullus 20. századi magyar kreatív hatástörténetével foglalkozik. Ahogy – az intertextualitás szakirodalmában maximális jártasságról bizonyosságot adva – definiálja: „a hypotextus hypertextusaival”, másként: az alaptémával folytatott „polylogusokkal”.

Németh Zoltán a tőle jól ismert tárgykörben mozog, obszcén és perverz olvasatról szól, amivel a kötet vissza is kanyarodik első szövegének anyagához, a szexualitáshoz,

Bárczi Zsófia írása viszont élénk ellentét: a '20-es évek szlovenszkoí lírájának kisebbségi messianizmusáról, osztatlan szubjektumáról beszél, amely jogosultnak tételezi magát az igazság kimondására, s a magyarországitól eltérően nincsen válságtudata.

Az irodalom-, kor- és eszmetörténeti tanulmány után a kötet helyben marad; a helyből, az adott helyről szól tovább a jelen

két szerzője, Hajtman Béla regény- és N. Tóth Anikó meseíró szövegeinek értelmező olvasásával. Az imént tárgyalt referenciális olvasati kódot működteti Hajtman könyve is. Keserű József invenciózus elemzést tár elénk a fiatal író önéletrajzi regényének korlátairól, arról, ahogyan nem komponálódik meg az emlékezés, ahogyan nincs tétje a múlt visszaidézésének, mert az nem motivált. Nem tudni, állítja Keserű, az elbeszélő én miért is szólítja meg, vonja be, idézi meg az elbeszélte ént, a köztük lévő distancia nem kidolgozott, nem reflektált. A tanulmány közhelyek, panelek, tautológiák, önisméltések idézésével világitja meg, hogy a tárgyalt próza önérdekű marad – ám azt csak jelzi Keserű, hogy a fiatal író éppen a szűk, belterjes, referenciális olvasatra való felszólítással igyekszik kendőzni, kompenzálni e hiányokat.

Keserű József izgalmas, kritikus, szigorú és szabatos érvelése éppen csak elsődlegesen vállalt feladatára nem tér ki kellő, elvárható mélységben. Világosan megfogalmazott, a címben is ígért közelítésmódja kifejtetlen marad. Nem derül ki, mennyiben befolyásolja végeredményben az ő olvasatát az, hogy bennfentes olvasó, aki tehát avatott arra, hogy referencializálja a szövegbéli jeleket. Megemlíti, a külső befogadó nem tudná ezeket elkülöníteni a fiktívektől – ám az, hogy ő határozottan képes rá, s ezáltal hol, miben módosul az olvasata, kitöltetlen, kutatásai nem mozdulnak el ebbe az irányba. A szöveg általános olvashatóságáról – annak semleges, irodalomelméletileg kiművelt értelmezőjeként – annál inkább beszél.

A meseírónőt melegen méltató Kocur László írásában feltűnik a határon innen képződő horizontról, hogy kevésbé nyit a magyarországi értelmezői körök felé; bár egy kezdő gondolatfutam bevonní látszik a nálunk megjelent gyerek-témájú lapszámokat is, jegyzetekkel ellátott eszmefuttatásából érdemben már kihagyja mind a meseelmélet Magyarországon klasszikusnak tartott alakjait (M.L. von Franz,

Bruno Bettelheim), mind a szakterület talán legismertebb kortárs magyar művelőjét, Boldizsár Ildikót, valamint a teljes itteni modern mesetermést.

Az utolsó két szöveg hallatlanul izgalmas elméleti kérdésfelvetése bőségesen kárpótol az előbbi „hiányért”, ami semmiképpen nem értékítélet; mindössze konstatálhatjuk, hogy a két kötetzáró tanulmány a kortárs magyarországi hivatkozási renddel analóg módon íródik. Mindkét írás frapánsan, pontosan definiálva fejt ki elvontnak tűnő témáját. Vida Gergely az allegória és irónia együttállásáról értekezik szabatosan, s jó példáival, lendületes érvelésével tanúsítja: átlátja a kérdéskörben az antikvitás óta képződött megnyilatkozások széles spektrumát, a másik tanulmány a jelek vizualitásának működését vizsgálja hasonló invencióval a paranomázis, a „formai analógia” keretében. Beke Zsolt szövege többféleképpen közelít tárgyához, sokfelé (l. anagrammatika) nyit s várakozó pozíciót indukál: kíváncsiságot gerjeszt a továbbiak iránt.

E múltbeli jövő immár meg is képződött, a szerzők alkotnak, társaságaik, tár-

sulásaik, szimpóziumaik (l.: Somorjai disputa) alakulnak azóta is. Többen közülük számos önálló kötetet jelentettek meg már, melyeket Magyarországon is ismerünk s amelyeket elismernek a pályázati döntéseket meghozó kuratóriumok. Továbbra is jellemzi őket a laza csoportosulásra, szerveződésre való hajlam, az elméleti tudatoság és sokszínűség, a tájékozódás igénye régi és kortárs irodalmakban. Képviselőik közül többen elmélyülten kutatják a klaszikus, az antik irodalmat, poétikát, retorikát, hallatják kritikai hangjukat s (többek között a Kalligram folyóirat és kiadó körül) mesterien szerkesztenek, társítanak határokon innenieket és túliakat. Pozsonyból, Nyitráról természetes módon utaznak át konferenciáinkra, részesei irodalmi életünknek, projektjeinknek, hozzászólói irodalmi vitáinknak, diskurzusainknak. S ahogy már e kötet is reprezentálja: szűkebb környezetük, szlovákiai magyar identitásuk ugyancsak foglalkoztatja őket, nem ennek rovására nyitottak, univerzálisak. E kötet kezdő, ám határozott, s nem csak egy irányba tartó lépéseik foglalata.

Gubicskó Ágnes

Irodalom és marketing A Frankfurt Program kiadványairól

*a jelölt és a használati érték
a jelölő és a csereérték alibije*
Jean Baudrillard

„A magyar kultúra áru is, és minél nemesebb anyagból van, annál több a hozadéka közvetlenül és közvetten” – olvashatjuk a Bernáth Árpád és Bombitz Attila (Szegedi Tudományegyetem Germán Filológiai Intézet) által szerkesztett Frankfurt-sorozat második kötetének utószavában. A 2005-ben immár negyedik könyvét megjelentető vállalkozás célja összességében a következőkben foglalható össze: egyrészt annak feltárása, hogy milyen érdeklődés mutatkozik az európai nyelvekre lefordított magyar irodalom iránt, másrészt, hogy ennek az érdeklődésnek, a sikernek vagy sikertelenségnek, okai hol érhetők tetten, s mit lehet tenni annak érdekében, hogy az érdeklődést felkeltsük vagy ébren tartsuk. A kötetek cikkeiből, melyeknek szerzői irodalomtudósok, költők, írók, műfordítók nemcsak Szegedről és Magyarországról, hanem a határon túlról is, a fenti idézettől eltérően, az olvasható ki, hogy a piaci áruforgalom mutatói és az egyes kultúrcikkek állítólagos értéke (nemessége) nem feltétlenül egyenesen arányos.

Frankfurt '99. A 2002-ben megjelent első kötet az 1999-es Frankfurti Könyvvásár Magyarországra vonatkozó recepcióját dolgozza fel: hogyan fogadta a németországi sajtó a magyar szereplést? Bernáth Árpád előszavát és Kukorelly Endre könyv végére helyezett írását sok minden szétválasztja, térben például nyolc cikk; egy szerzői ábécé; egy közel ezer cikk tételes, a megjelenéssel kapcsolatos, válogatott bibliográfia; továbbá Göncz Árpád és Esterházy Péter a vásár megnyitó ünnepségére írt beszéde.

Az előszóból betekintést kaphatunk az előzményekbe: „A történet a rendszerváltással kezdődött, s Németország elkötelezettségével, hogy gazdasági támogatással is segítse a szellemi megújulást a politikai korlátoktól megszabadult európai országokban”. Magyarország választhatott, vagy a könyvellátottság, vagy a könyvkiadás és terjesztés területén fogad el támogatást, s végül, hosszabb bizonytalankodás után, az utóbbit választotta, így született meg a javaslat, hogy '99-ben Magyarország legyen a kiemelt vendég Frankfurtban. 1998/99-ben a német sajtó fokozott érdeklődést kezdett mutatni hazánk iránt: „*olyan Magyarországot mutatnak be, amely az EU-csatlakozásra készül, s igyekszik megfelelni az elvárásoknak. Ugyanakkor (...) az előkészületeket éles belpolitikai viták kísérik*”. Beszámolnak arról, hogy az ország megindult a gazdasági fejlődés útján, s hangsúlyozzák a magyar–német kapcsolatok fontosságát, kiemelve az 1989-es határnyitást – tudhatjuk meg egy tanulmányból.

Nemzeti színű pillangó, „Határtalan Magyarország”, Halle 3: a magyar csarnok, előtte kis néptáncsoport, programok, prospektusok, paprika: a magyar szereplés fogadtatását Pintér Lajos a következőképp foglalja össze: „*A német sajtó keveset foglalkozott a magyar rendezvényekkel, bár előszeretettel emlegette, hogy a magyarok rendkívül színes programmal érkeztek Frankfurtba*”. Pintér szerint csupán azért írtak Magyarországról, mert ez volt a vásár jelölt központi témája, főszereplőjévé válnia azonban több tényező miatt sem sikerült

(l. Günter Grass Nobel-díja). Egy német recenzius szerint derekasan küzdöttünk, hogy többnek látszódjunk, mint a „3P” ország (paprika, pusztá, Piroska), de a frankfurti szereplés nem tudta döntően megváltoztatni a sztereotip magyarságképet.

Pedig – a kötet egy másik tanulmánya alapján – a német magazinok által egy igen színes mozaik állt össze Magyarországról. Írtak éttermekről, kávéházakról, borokról, volt magyar borok bemutatója, szóltak hódító varázsszerünkről, a libamájról, gyógyfürdőkről, kastélyokról. Magyar írók egy sportos csoportja pedig úgy gondolta, hogy revansot vesz az 1954. július 4-én számunkra vereséggel végződő labdarúgó-világbajnoki döntőért, s egy újságban felhívást tett közre, amelyben felkérte a német írókat, hogy állítsanak ki egy csapatot ellenünk. A meccsről – amelyet „a pusztá fia”, a „fiúk a Balatonról” 6-4-re hoztak – több napilap is tudósított, s szívesen közölték azt a fényképet, amelyen Darvasi és Schulze Bernáth Árpád előterében küzd a labdáért.

A magyar kulturális életéről szóló cikkek nem igénytelenek, de nem is részletesek, itt is leginkább a politika és a szerzők életrajzai kaptak kiemelt figyelmet. A képzőművészeti kiállítások közül – olvashatjuk Kocsis Lilla tanulmányában – leginkább az Esterházy-kiállítás, a Rippl-Rónai-tárlat és a nagyszentmiklósi aranykincseket bemutató kiállítás keltett feltűnést. A zenei élet területéről a már korábban híres, elismert művészek és zeneszerzők (Solti György, Bartók Béla, Eötvös Péter, Ligeti György stb.) iránt volt nagyobb érdeklődés. Színházi események közül szinte csak a budapesti Kortárs Drámafesztiválnak volt német sajtóvisszhangja, a táncművészetek még kisebb teret kaptak a lapokban, a filmekkel kapcsolatban pedig egyenesen hallgatásba burkolózott a média. A magyar fotóművészet ez utóbbinál valamivel kedvezőbb elbírálást kapott, szívesen számoltak

be André Kertész kalandos életrajzáról, de írtak kiállításokról és albumokról is, így például Szilágyi Lenke vagy Stekovics János neve is több cikkben szerepel.

A „szerzői ábécé”-ben, amely a Frankfurti Könyvvásárra megjelent magyar könyvek és szerzőik fogadtatását dolgozza fel, 31 szerzőről olvashatunk Bartis Attilától Tar Sándorig. A (Németországban) ismertebb nevek (Dalos György, Esterházy Péter, Kertész Imre, Konrád György, Márai Sándor, Nádas Péter) a szócikkek hossza és a bibliográfiák alapján, úgy tűnik, itt is nagyobb hangot kaptak a kevésbé ismerteknél. Esterházyt angyalnak, göndör hajú angyalnak becézik, költő-hercegnek, derűs képeiket azonban árnyalják, így az olvasó arról is hírt kap, hogy Kertész Imre milyen politikai okok miatt nem vett részt a vásár nyitóünnepségén, Tandori Dezső pedig egyáltalán. („Meg kellett volna kérni, aztán még egyszer, na még egyszer, aztán leterdelni, lemenni hídba, és úgy maradni.” [Kukorelly]).

A kötetben olvashatunk még néhány fordítónak a magyar nyelvvel kapcsolatos élményeiről, arról, hogy a megjelent irodalmi antológiákról csak említés esett, s hogy Ausztriában a magyar irodalom ismertségét tekintve nem történt jelentős előremozdulás. Bernáth Árpád – aki a kötet elején részletesen beszámol az előkészületekről, hogy az milyen akadályokba ütközött, miképp kellett egy elhasznált irodában dolgozniuk – előszavát azzal zárja, hogy egészében véve a magyar szereplés sikeres volt.

Braziliától Oroszorszáig. A második kötet (*Magyar irodalmi jelenlét idegen kontextusban*, 2003) tanulmányai európai nyelvek vonzáskörében térképezték fel a magyar irodalom megjelenését. A kötet szerzői nagyobb részben azok a más országokban élő szakemberek, akik maguk is fordítanak vagy szakmai segítői az eredeti nyelvi közegből jövő fordítóknak,

az előszó megjegyzi, hogy a tanulmányírók szintben és tájékozottságban különböznek egymástól.

Talán – kerülve a sztereotípiákat – kezdjük a forró délrel. Olaszországban a 19. század végén az egyik legtöbbet fordított külföldi költőnek Petőfi Sándor számított, majd a két világháború között *A Pál utcai fiúk* aratott fergeteges sikert (l. Geszti Péter reklámfilmjét, 2005), azután 1998-ban Márai Sándor *A gyertyák csonkig égnek* című regénye innen indul hódító útjára, s Sárközy Péter szerint újabb siker-sorozat van kibontakozóban, ám, mivel kevés a recenzió, arról az olasz közvélemény mit sem tud. A portugál nyelvű országok közül Portugáliába – közvetlenül magyarból fordítva – inkább csak költészetünk jut el (többnyire Ernesto Rodrigues költő és irodalomtörténész jóvoltából, aki öt évig dolgozott Budapesten az ELTE lektoraként), Brazília e tekintetben – Pál Ferenc cikke szerint – megelőzte az anyaországot: több a lefordított mű, tájékozottabbak, bár, és ez az, amit a tanulmányíró némileg fájral, az 1952-ben óriási sikert arató *A Pál utcai fiúk* nak magyar anyanyelvű a fordítója, Márai Sándor elismerést kivívó műve, az *Ítélet Canodusban* pedig közvetítő nyelv által került a brazil olvasó kezébe, tehát nincsenek portugál anyanyelvű fordítóink. Spanyolországban a magyar művek kiadása csak egészen kivételes esetekben nyereséges befektetés, s Xantus Judit a vállalkozó kedvűeknek útmutatót is nyújt, mely szerint itt szinte csak kizárólag regényekkel érdemes próbálkozni, és azzal is csak akkor, ha az olvasható valamelyik nyugati nyelven, plusz illeszkedjen a kiadók valamelyik sorozatába.

Hollandiában igen intenzív érdeklődés mutatkozik a magyar irodalom iránt, Franciaországban úgyszintén (amire jótékony hatással volt többek között a franciaországi magyar kultúra éve: MAGYart, 2001), a cseh és a lengyel olvasóközönség ellenben jóval szerényebb érdeklődést mutat irodal-

munk iránt, mint viszont: „*Türelemmel kell viseltetnünk irodalmunk lengyel olvasóival szemben, hiszen fogyatékos tudásuk úgy is felfogható, mint a magyar irodalom iránti intenzív nemtudás (informátlanság) átmeneti formája*” – írja Laurinyecz Imre.

Oroszországban a rendszerváltásig nagyon sok magyar könyv jelent meg, amelyeknek tartalmát – amint azt Goretity József tanulmányából megtudhatjuk – nem minden esetben sikerült a „hivatalos irodalom” elvárásaihoz igazítani. Míg a '70-es évek Szovjetuniójában Mesterházy Lajos *A Prométeusz-rejtély* című regénye – rejtélyes okokból – sok százezres, talán milliós példányszámban kelt el, addig a rendszerváltás után a magyar irodalomnak gyakorlatilag egyetlen eladható szerzője maradt: Rejtő Jenő. Az utóbbi időben állítólag megnőtt az érdeklődés, s bár például Esterházy könyvei iránt egyes információk szerint csekély az érdeklődés, mások szerint az egyetemi ifjúság különösen kedveli az írásait.

Szerbiában Faragó Kornélia szerint nem a magyar kultúrával való találkozás miatt olvassák Konrád György műveit, céljuk inkább saját önértelmezésük egy „európai írón” keresztül, Selyem Zsuzsa tanulmányából pedig többek között azt is megtudhatjuk, hogy a román írók miben látják a magyar irodalomra vonatkozó tájékozatlanságuk okát.

Bojkov Nikolaj esszéjéből idézek: „Amikor azt a feladatot vállaltam, hogy a magyar irodalom recepciójáról írjak a bolgár irodalomban, a legfrappánsabb válaszom az lett volna: nincs recepció, mert nincs bolgár irodalom. (...) Nincs Madáchunk, nincs Esterházyunk, Kulcsár Szabó Ernőnk sincs. Például a recepcióesztétika (...) elkerülhetetlensége Bulgáriában nem tapasztalható. (...) De ne csüggedjünk. Magyarország nincs veszve. (...) Jönnek a bolgárok.”

Vissza. A harmadik kötet visszatér Németországba, újra arra a nyelvterületre fókuszál, amelytől az előszó szerint leg-

inkább remélhetjük nemzeti irodalmunk fennmaradását. Azt próbálja feltérképezni, hogy hogyan lehetne fokozottabban kihasználni azt a tényt, hogy irodalmunk legközelebbi és legerőteljesebb befogadója, sőt továbbítója, a német piac: fontosnak tartja annak nyomon követését, hogy mi az, amit a német fogyasztó megvásárol, mivel lehetne igényeit kiszolgálni, hogy irodalmunk és gazdaságunk bevételhez jusson s így fennmaradjon: lényegében tehát egy piackutatási dokumentum kíván lenni.

A kötet első cikkei különböző nézőpontokból próbálnak magyarázatot találni arra a kérdésre, hogy „Miért olvassák a németek a magyarokat?”. Balassa Péter ezen kérdésre – mely tanulmányának és egyben a kötet címe is – válaszát úgy fogalmazza meg, hogy szerinte ami Kertész Imrét, Krasznahorkait, Esterházy és Nádas Pétert összefűzi, és ami a nyugat számára meghökkentően új, más vagy éppen idegen lehet műveikben, az abban foglalható össze, hogy „régí írók”. Földényi F. László *Utazatok Budapestre...* című tanulmányából megtudhatjuk, hogy német művészek hogyan látták Magyarországot, hogy például Thomas Mann és Musil miért tartotta elmentmondásosnak a magyar fővárost. Fried István Márai Sándor szövegeinek német olvasottsága kapcsán azt a következtetést vonja le, hogy „*a siker talán (?), valóban (?) félreértés*”. Egy tanulmány szerint Esterházyt esszéyszerű tünődései miatt olvassák a németek, amely olvasási módra a magyar kritika még nem érett meg, egy másik írás pedig úgy látja, hogy Nádas Péter szöveges fotóalbumát (*Valamennyi fény*) a német recepciónak jobban sikerült megemésztenie, mint a magyaroknak.

Néhány cikk a német fordításokban és kiadásokban érvényre jutó szempontok, rejtett előfeltevések, piaci stratégiák feltárását tűzte ki célul. Kovács Edit például Paul de Man „fordítás”-fogalmát felhasználva (fordítva) ír Kukorelly néhány (németre lefordított) szövegéről, az átírás kényszeréről

és kudarcáról. Kiderül, hogy Kertész Imre *Sorstalanságának* nyelvi „hibáit” a német változat nem tartalmazza, vagy hogy Tar Sándor szövegeiben az apokaliptikus jelleg az, amely a jó fordítás révén megragadta a német közönséget. Hogy a magyar nyelv metaforikája, ha tükörfordításban kapja a német, számára az szokatlan és érdekes, vagy hogy a jó fordítás egyik titka az, hogy a fordító körülbelül azonos életkorú a fordított mű szerzőjével (a kötetből talán ezt a megállapítást tudom a legkevésbé belátni), egy cikk szerint magának a szövegnek kell olyan tulajdonságokkal bírnia, hogy az referenciális jelentését mellőzve is tudjon hatni az idegen nyelvű olvasóra.

A kötetek közül számomra ez tűnik a legheterogénebbnek, mert a tanulmányok a címben feltett kérdésre különböző műveken keresztül és különböző nézőpontból közelítenek, s így különböző eredményre jutnak, tehát igazából nem kapunk választ, hiszen nem hiszem, hogy a cikkeket elolvastván valaki képes lenne megmondani, hogy miért olvassák a németek a magyarokat, ám talán éppen ez a heterogenitás a válasz, ez a bizonyítéka annak, hogy a sikernek nincs általános definíciója. Ez nem jelenti azt, hogy nem szabad vagy ne kellene kutatni, s 2005-ben meg is született a

Posztumusz reneszánsz. A Frankfurt Program múlt évben megjelent kiadványa lényegében az előző kötet folytatása annyiban, hogy a cél továbbra is annak felderítése maradt, hogy a sikert milyen összetevők határozzák meg, bár ezúttal a figyelem már csak egyetlen szerzőre összpontosul: Márai Sándorra. Ennek ellenére – és nemcsak különböző regények recepciójának feldolgozásakor, hanem akkor is, ha egyazon mű különböző elemzéseit tekintjük – a tanulmányok sikerre vonatkozó konklúziói ez esetben is eltérnek egymástól.

Az 1999-es Frankfurteri Könyvvásárra újra kiadták Márai *A gyertyák csonkig égnek* című regényét, s azóta Németországban az életművéből eladott példányok száma

millió nagyságrendű. Mi állhat ennek a (kassza)sikernek a hátterében? A 13 tanulmányból + 1 bibliográfiából (*Válogatott bibliográfia Márai Sándor német nyelvű recepciójához (1999–2004)*) álló könyv első három írása áttekinthető jellegű elemzést tartalmaz, a többi dolgozat egy vagy két Márai-regény recepcióját tárgyalja, s a cikkek összességében különböző irodalmi/szerzői értékekben és piaci törvényekben jelölik meg a siker titkát úgy, hogy közben fel-felbukkan a „véletlen” vagy a „szerencse” kifejezés mint ok, amely bizonyos szempontból megkérdőjelezi egyrészt az okok lokalizálhatóságát, másrészt az értékek szerepét.

Ez utóbbit talán Kocsis Lilla tanulmánya teszi leginkább zárójelbe, amely szerint *A gyertyák...* sikerét nem a reflektáló, hanem a recenziók, a reklám által ponyvává degradált, nosztalgiazó, iróniamentes regény hozta meg leginkább, amelyet a recepció öngerjesztő folyamata tett zajossá.

Fried István (akinek Márai-tanulmánya-ira a kötet szinte minden további dolgozata utal, s így Márai után leginkább az ő neve fogja össze a művet) írása szerint leginkább a megváltozott európai szituáció, a „keleti” Európa iránt föltámadt érdeklődés segítette a Márai-életmű németországi fölfedezését, s a siker okaként a regényekből kiolvasott Monarchia (mint az Európai Unió előzménye) utáni nosztalgia, és Thomas Mann epikai felfogásával való rokonság emelhető ki egyrészt, másrészt az önálló hang. Fried István mindezek mellett konkrét javaslatokat is tesz arra nézve, hogy miként lehetne támogatni a magyar irodalom „meg-történését”, azaz annak a világirodalomhoz való *folyamatos* hozzákapcsolását: a külföldi hungarológia mellett a magyar kutatás intenzívebb munkáját, a kultúrpolitika felelősségét hangsúlyozza.

Míg Pintér Lajos a Fried István által említettekhez hasonló tényezőkben látja a siker titkát, addig Fazekas Tiborc leginkább a fordítóban (Christina Viragh), s

felhívja a figyelmet arra, hogy ha a német piac étvágyát a kiadók több évtizeddel ez-előtt készült fordítások utánnyomásával kívánják csillapítani, az veszélyeztetheti a sikert. Márai-sikerhullámról beszél, mely 1935 óta készülődik, 2001–2002-ben tetőzött, ám *A gyertyák...* megjelenése óta a kiadást egyre fokozottabban a piaci törvények irányítják.

Az igazi és a Judit... és az utóhang dilógia kapcsán amíg egy tanulmány szerint a német recenziók részben a „népi” demokrácia, a későbbi kommunizmus kialakulásának jelei iránt érdeklődnek, egy másik elemzés mintha ennek épp ellenkezőjét állítaná: olvasatában a német kritikusok a magyar kutatóktól eltérően nem foglalkoznak a regényben szereplő polgár bukásának politikai vetületeivel, hanem inkább szövegimmanens értelmezéseikre hagyatkoznak.

A Zendülők és a *Csutora* német recepciója, Gyurácz Annamária elemzése alapján, úgy tűnik, tematikát tekintve a többi műben mellékesként kezelt elemekre helyezte a hangsúlyt: „*A Zendülőkben* olyan, az új nemzedék körében is aktuális és releváns kérdések, problémák explikálódnak, mint a felnőttekkel szembeni kamaszkori lázadás, (nemi) identitáskeresés, esetleg homoszexualitás, nonkonformizmus, azaz a másság hangsúlyozása.” Továbbá e regények kapcsán a recenzensek kitérnek Márai ironikus ábrázolásmódjára is, amit a kötet többi tanulmánya általában hiányol.

A magyar irodalom, a kötetek alapján, külföldi piacokon részben sikeres, jórészt azonban inkább nem érvényesül. Mi állhat a siker hátterében? Spiró György a *Kultúrház* televíziós műsor 2005. december harmincadikai adásában saját németországi sikerét úgy értékelte, hogy annak 70%-a marketing. Bartis Attila *A nyugalom* című műve a német közszolgálati tévé-rádió 2006. januári toplistájának első helyére került, s a kritikák állítólag a rendszerváltás

megjelenítésére helyezték a hangsúlyt. A szerző a *Kultúrház* január tizenharmadikai adásában úgy nyilatkozott, igazából nem tudja, miért ezt emelték ki a német bírálók, s Garaczi László (akinek forgatókönyve alapján Alföldi Róbert fog filmet készíteni a műből) azt mondta, ő sem érti, mi ennek a sikernek az oka. A Frankfurt Munkacsoport egyik kötetének címe: *Magyar irodalmi jelenlét idegen kontextusban*: hogyan jelenhet meg azonban a magyar irodalom idegenek között? Német kontextusban például „ungarische Literatur”-ként. Ha a magyar irodalom más nyelvekbe, marketingreklámokba fordítódik át, tehát más lesz, hogyan értelmezhető a második kötet utószavának azon állítása, hogy a piaci feltételek megteremtése során („*miközben arra készülünk*”, „*azt vizsgáljuk*”) „*önismeretünket is növeljük, saját kultúránkat erősítjük*”? És

ha ráadásaképp külföldi piacok igényei szerint próbáljuk formálni képünket, hogy az eladhatóvá váljon, még inkább felvetődik a kérdés, hogy mi az, ami nő és erősödik. Vagy hogyan értelmezhető ugyanennek a kötetnek az előszavában olvasható kijelentés, mely szerint „*az irodalomból lehet leginkább megismerni egy nép lényegi tulajdonságait*”? E kérdésekkel többek között azt próbálom megfogalmazni, hogy a köteteknek azok az érvelései, amelyek a könyvkereskedelemnek és a siker kutatásának célját bizonyos értékek felmutatásában jelölik ki, ellent mondani látszanak egyes cikkeknek a marketingre és a más nyelvekbe való átültetésre vonatkozó részei mellett önmaguknak is. A piaci forgatagban (fordításban), amely a megélhetést biztosítja, s így szükségszerűnek tűnik, beszélhetünk-e megismerésről?

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Méltatlanul és méltán elfeledettek

Az *Új Forrás* Szerkesztősége esszépályázatot hirdet a 20. századi magyar irodalom, művészet és társadalomtudomány azon alkotói munkásságának feltárására, illetve feldolgozására, akiknek az életművét méltatlan vagy méltó feledés övezi.

A pályázat kiíróinak célja, hogy a pályázók, illetve a pályaművek felfedezzék a mögöttünk hagyott évszázad irodalma, művészete, társadalmi gondolkodása méltatlanul vagy méltán az ismeretlenségben lappangó vagy alig-alig ismert alkotóinak teljesítményét, hogy felhívják a figyelmet a kiemelkedő értékekre és értéktelenségekre, a fontos, illetve a jelentéktelenségbe süllyedő alkotói magatartás, szellemi jelenség háttérbe szorítottságainak okaira.

Pályázni ez idáig nyilvános fórumokon nem szerepelt, meg nem jelent esszékkel lehet. A legjobb pályaműveket az *Új Forrás* 2006. decemberi és 2007. évi számaiban adjuk közre.

A pályázat összdíjazására 400 000,- forint áll rendelkezésre, amelynek kiadásáról bíráló bizottság dönt.

A pályaművek terjedelme: maximum 40 000 karakter (1 szerzői ív).

A pályaműveket két, számítógéppel írt és kinyomtatott példányban, a szöveg CD-n, illetve floppyn rögzített mellékletével kérjük megküldeni a szerkesztőség címére:

Új Forrás Szerkesztősége, 2806 Tatabánya, Pf. 1231.

(A borítékon a pályázó neve és címe mellett kérjük feltüntetni: esszépályázat.)

A pályaművek beérkezési határideje: 2006. szeptember 1.
Erdményhirdetés 2006 decemberében

E számunk szerzői

Ács Margit (Budapest, 1941) – Budapest
 Balázs Attila (Újvidék, 1955) – Budapest
 Balogh Tamás (Gyoma, 1975) – Szeged
 Benyovszky Krisztián (Ipolyság, 1975) – Érsekújvár
 Cseh Katalin (Erdőszentgyörgy – 1961) – Kolozsvár
 Darvasi Ferenc (Gyoma, 1978) – Budapest
 Fekete Vince (Kézdivásárhely, 1965) – Kézdivásárhely
 Gál Ferenc (Budapest, 1961) – Budapest
 Garaczi László (Budapest, 1956) – Budapest
 Gilbert Edit (Siklós, 1963) – Pécs
 Gubicskó Ágnes (Szeghalom, 1980) – Szeged
 Határ Győző (Gyoma, 1914) – London
 Kocsis Lilla (Szentés, 1977) – Szeged
 Marno János (Budapest, 1949) – Budapest
 Nagy Katalin (Tata, 1951) – Budapest
 Németh Zoltán (Érsekújvár, 1970) – Ipolybalog
 Oláh András (Hajdúnánás, 1959) – Mátészalka
 Pataki Ferenc (Szeged, 1941) – Szeged
 Pintér Lajos (Szeged, 1953) – Kecskemét
 Podmaniczky Szilárd (Cegléd, 1963) – Szeged
 Rapai Ágnes (Szekszárd, 1952) – Budapest
 Szent Ernő (Hódmezővásárhely, 1939) – Kisújszállás
 Szilágyi András (Békéscsaba, 1954) – Békéscsaba
 Szilágyi Zsófia (Cegléd, 1973) – Budapest
 Sztanek István (Békéscsaba, 1976) – Békéscsaba
 Szuromi Pál (Hódmezővásárhely, 1942) – Szeged
 Tóth László (Budapest, 1949) – Budapest
 † Újházy László (Jánoshalma, 1945–2006) – Békéscsaba
 Vörös István (Budapest, 1964) – Budapest
 Wehner Tibor (Sopron, 1948) – Budapest

Bárka 2006/3.

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonként. Kiadja a Békés Megyei Könyvtár.

Felelős kiadó: dr. Ambrus Zoltán. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Derkovits sor 1.

Telefon: 66/530-206; 66/454-354/106. E-mail: barka@bmk.hu. Internet: www.bmk.iif.hu/barka

Szerkesztőségi fogadóórak: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A társadalmi szerkesztőbizottság tagjai: Ambrus Zoltán (elnök), Banner Zoltán,

Cs. Tóth János, Erdmann Gyula, E. Szabó Zoltán, Timár Judit.

A lapot tervezte: Lonovics László.

Alapítók: Cs. Tóth János (felelős kiadó), Kántor Zsolt (főszerkesztő),

†Petőcz Károly (művészeti vezető)

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai előkészítés: Kovács Sándor

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 1800 forint.

Terjeszti a LAPKER Rt.

„Meg nem rendelt” kéziratot csak nyomtatott formában, postai úton áll módunkban fogadni. Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.

Az előző számunk tartalmából

Részlet Esterházy Péter: Utazás a tizenhatos mélyére című, az Ünnepi Könyvhétre megjelenő könyvből

Banner Zoltán, Bódis Kriszta, Nagy Gáspár, Tatár Sándor versei

Méhes Károly, Szabó Tibor prózája

Az Új versek összeállításunkban fiatal költőket mutattunk be.

Balogh Gyula, Mrena Julianna, Mogyorósi László, Orcsik Roland, Haraszti Ágnes, Gyórfy Ákos, Vida Gergely, Pollágh Péter, Lanczok Gábor, Farkas Wellmann Éva, Kollár Árpád, Szlukovényi Katalin versei

Balogh Tamás Kosztolányi Békés megyei kapcsolataihoz 2.

Kritikák Nagy Gáspár, Dobos István, Balázs Imre József, Kollár Árpád, Pollágh Péter és Mogyorósi László könyveiről

Helyreigazítás

Előző számunk címlapján hibásan írtuk Esterházy Péter nevét.

Vida Gergely pedig Nyáradon él és a Sülttel hátrafelé című 2004-es kötete előtt már 1999-ben megjelent egy kötete Tinta-palinta címmel a dunaszerdahelyi Nap Kiadónál. A szerzők és olvasóink elnézését kérjük!

Bárka

Kéthavonta megjelenő irodalmi, művészeti, társadalomtudományi folyóirat

Kedves Olvasóink, amennyiben folyóiratunk elnyerte a tetszését, legyen a szponzorunk és a megrendelőnk! Ha rendszeresen és biztosan hozzá akar jutni a Bárkához, töltsé ki ezt a megrendelőlapot és küldje el szerkesztőségünkbe! Ajándékozzon barátainak, rokonainak Bárka előfizetést! Köszönjük a bizalmát, a megrendelésben megnyilvánuló szimpátiáját és támogatását!

Címünk: 5601 Békéscsaba, Derkovits sor 1.

Megrendelem a Bárka című folyóiratot ..... példányban.

Név: .....

Lakcím: .....

Aláírás: .....

Vélemény: .....